

VIGILIA

**Don sant Januario
vnd Gordiano.**

Békés Gellért: Korunk kulturális pluralizmusa és az egyház

Wildmann János: Az egyház a szolgálat helye

Tomka Ferenc: A pluralizmus kihívása és a magyar katolikus egyház

Mihályi Gilbert: Az egyház a pluralista társadalomban

Dévény István: Egy ház — sok lakás

Máté-Tóth András: Policentrikus világegyház

Nemes Nagy Ágnes, Tandori Dezső, Bárdos László,

Kalász Márton és Parancs János írásai

1993/1

LUKÁCS LÁSZLÓ: Uniformitás vagy anarchia vagy...?	1
MARGARITA LENA: A közösség példája — Taizé (<i>Ambrus Gabriella fordítása</i>)	2
NEMES NAGY ÁGNES: A fog; Gyuri Marseille-ban	8
KALÁSZ MÁRTON: Délután (<i>vers</i>)	10
HELVI JUVONEN: Fénytelen Nap (<i>vers; Péli Árpád fordítása</i>)	10
TANDORI DEZSŐ: „Gondolj a kicsi Nelsonra...!” (<i>elbeszélés</i>)	11

EGYHÁZ ÉS PLURALIZMUS

BÉKÉS GELLÉRT: Korunk kulturális pluralizmusa és az egyház	15
WILDMANN JÁNOS: Az egyház a szolgálat helye	22
TOMKA FERENC: A pluralizmus kihívása és a magyar katolikus egyház	28
MIHÁLYI GILBERT: Az egyház a pluralista társadalomban	31
DÉVÉNY ISTVÁN: Egy ház — sok lakás	37
MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS: Policentrikus világegyház	42

KORTÁRSUNK

PARANCS JÁNOS: Források és elágazások (<i>vers</i>)	47
POMOGÁTS BÉLA: Zarándokút (Parancs János költészetéről)	51

ERKÖLCS ÉS IRODALOM

RÓNAY LÁSZLÓ: A katolikus és az avantgárd irodalom	54
--	----

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Gúthy Andorral (<i>Unger Zsuzsa</i>)	59
--	----

MAI MEDITÁCIÓK

BÁRDOS LÁSZLÓ: Változattöredékek a tiszteletre	64
SZEMLE (a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	69
LEVELEK-VÁLASZOK	78

Uniformitás vagy anarchia vagy...?

A gyerekbetegségekről azt mondják, át kell esni rajtuk, hogy szervezetünk megkaphassa ellenük a megfelelő védettséget. Az emberiség mintha még most is egyik gyerekbetegségből a másikba huppanna bele. Az Újvilág fölfedezésének immár félezerdes évfordulóját ünnepeltük, de az újkor gyerekbetegségei mintha nem akarnának fogyni. Újabb és újabb formákban bukkannak elő, gyakran az eredeti kórnál veszedelmesebb mellék- és ellenhatásokkal.

Korunk — jogosan — hirdeti az emberi személy szabadságát és méltóságát, azt a szabadságot, amelyet elsőként és valóban gyökeresen éppen a kereszténység hirdetett meg Jézus üzenete alapján. Századunk is megszenvedte e szabadság jónéhány gyermekbetegségét, az azokra következő ellenhatásokkal együtt. Kipróbálta (s kacérkodik vele ma is) a korlátlan, felelősséget nem ismerő szabadosság tombolásának különböző formáit, a forradalomtól és a politikai anarchiától kezdve a terrorizmusig, a bűnözésig. Am nem egyszer átcsapott az ellenkező végletbe — például a politikai diktatúrák, az uniformizált, kollektív gondolkodás és életmód formájában.

Napjaink divatszavává lett a pluralizmus. De mint a legtöbb jelszó, ez is sokjelentésű, és ezért nemritkán félrevezető. A helyes értelemben vett pluralizmus a jogosult és felelősen vállalt sokféleségre utal, a rendezett kozmosz bámulatos gazdagságára, a jól szervezett társadalmak szabadságterére. Az ilyen közösségekben megférnek egymás mellett az eltérő, sőt ellenkező nézetek is, hiszen az igazságra és harmóniára törekzenek mindnyájan — feltételezve a becsületes jószándékot mindenki részéről. Mit kezdjenek azonban a rosszindulattal, a megátalkodott, tudatos gonoszszággal, a bűnnel és bűnözéssel? S mit lehet kezdeni azokkal, akik a közösségből kiválva, deviáns különként nemcsak zavarják annak békéjét, hanem megváltó hevülettel a többiek nyakára kívánnak ülni, saját nézeteiket, ízlésüket, temperamentumukat kényszerítve rá másokra is? Az emberi együttélésnek, sőt magának az emberi életnek alapkérdései ma különös élességgel vetődnek fel újra. S a történelemkönyvekben helyet kapó hírhedt-nagy diktátorok és anarchisták mellett hemzsegnék a mindennapi életben az apró, hétköznapi zsarnokok és különcök.

Az egyház kezdetétől fogva katolikusnak — egynek és egyetemesnek vallotta magát. Teljesebben, tágasabban éli a helyes értelemben vett pluralizmust, a magát közlő Istentől örökölt, természetes életformájaként. Am földi intézmény, emberekből álló közösség is, amely szintén nem mentes a sorjában elszenvedett gyerekbetegségektől. Ismeri — saját életén belül is — a pluralizmus vadhajtásait: a szabadság vagy a reformok nevében széthúzást keltő tendenciákat és az egység vagy az egyház érdekében meghirdetett fundamentalista, merev és egyöntetű rendcsinálást.

A II. Vatikáni zsinat részletesen beszél a pluralizmusról az egyház katolicitásával kapcsolatban, s aztán többször vissza-visszatér rá, az egyházi közösségről, a liturgiáról, a teológiáról, a helyi egyházakról, az ökumenizmusról, a társadalomról szólva. A különbözőség egymásrataláltsággal jár, és együttműködésre, egymás tiszteletére, szolgálatára, Istentől kapott javaink kölcsönös átadására szólít: „Aszerint hogy ki-ki milyen lelki ajándékot kapott, legyenek egymás szolgálatára, hogy az Isten sokféle kegyelmének jó letéteményesei legyenek” (1Pét 4,10).

Lukács László

MARGARITA LENA

A közösség példája — Taizé

„Sok mindent tanított nekik, példabeszédekben”

1991 év elején, az európai fiatalok találkozója, Európa különböző országaiból 75 000 fiatal gyűlt össze Budapesten a taizéi közösség hívására. Együtt hallgatták Roger testvér felhívását „a megbékélés fontosságáról.”

Talán majd egyszer a történelem is megállapítja, hogy Európa sorsát nemcsak Rómában, Strasbourgban, Brüsszelben és Maastrichtban döntötték el, hanem abban az apró bourgogne-i faluban is, ahol immár több mint harminc éve egyre meghatározóbb a fiatalság jelenléte. Kibontakozóban van egy olyanfajta Európa, amely jobban figyel lelki örökségeink gazdagságára, mint az osztozkodási vitákra; kevésbé gondterhelt a népeség elöregedése miatt, de bízik fiatalságának erejében; nem féltékeny identitására, inkább arra törekszik, hogy végre túllép-hessen saját határain.

De vajon csak Európáról van-e szó? Taizé az európai tudat lelkiismeretév vált azzal, hogy a keresztények közötti megbékélést küldetésének fő céljává tűzte ki. Mindaz, ami Taizében történik, elsősorban az egyház evangelizációs küldetésére vonatkozik.

„Igen gyakran fölteszik nekünk a kérdést: Miért keresi fel Taizét olyan sok fiatal a különböző kontinensekről? Majd Isten közvetlenül megadja rá a választ az örök életben” — írja Roger testvér a naplójában. A válasz oly messze esik a kérdéstől, hogy lehetetlenné tesz minden pszichológiai vagy szociológiai magyarázatot.

Sok fiatal elhidegül az egyházi mozgalmaktól, holott vallási érdeklődésük megnövekedett. Ha ennek láttán hatékony eszközöket keresünk visszahódításukra, s erre Taizében kérünk ötletet, a válasz kétségtelenül ez lenne: mondjunk le tervünkről. Ugyanis a taizéi közösség hatalmas vonzereje nem tudatos tervezésből származik, hanem abból a lelki sugallatból, amely hűségesen követi „Isten egyik gondolatát, amely egységbe fogja az életet.” Ahelyett, hogy természetes okokban keresnénk a magyarázatot, célszerűbb annak a meghatározásnak sugallatát követnünk, amelyet a közösség szívesen alkalmaz önmagára: a közösség példázata, parabolája. Taizét, mint közösség-példázatot úgy kell megfejtenünk, mint a többi példabeszédet: a tudós bibliamagyarázatok mind beleillenek a példabeszéd értelmébe amely pedig beleilleszkedik a kifürkészhetetlen mennyországba.

Taizé a közvetítő

A kezdeteknél nemcsak Roger testvér volt jelen, hanem nagyanyja is, aki az I. világháború idején házáat átalakította a menekültek fogadására; a háború végétével pedig saját hitéletét formálta át a közösség példázatává: annak kifejezésére, hogy protestantizmusa nem elutasítása, hanem várása a szükséges kiengesztelődésnek, katolikus templomba kezdett járni, azonban mindvégig megtartotta ősei hitét. „Nélküle — írja Roger testvér, — sem indíttatásom, sem merészségem nem lett volna arra, hogy én is hasonló kockázatot vállaljak.”

Szintén egy idős hölgy az, aki 1940. augusztus 21-én Roger Schutz-öt meghívja Taizébe: „Maradjon itt, olyan egyedül vagyunk, és a tél olyan hosszú”. Az imában és az üldözöttek segítésében eltelt hosszú télből született meg az, amit XXIII. János pápa szívesen nevezett így: „Taizé korai tavasza”.

1991-ben már nyolcvan ezer fiatal töltött ott egy-egy hetet. A közös imákon, amelyek napjában háromszor gyűjtik össze a fiatalokat, kitüntetett helyet foglalnak el a különböző földrészekről származó gyermekek. Jelenlétükben megnyilvánul „a gyerekek sebzett ártatlansága” a nyomortelepeken és a nagyvárosok szegénynegyedeiben, és kifejezi a reménytelenül zárt helyzetében is mindig újra megnyíló lehetőségeket.

Az a gondolat, amelyet valaha egy idős asszony „vetett el” — hogy soha ne ítéljünk el senkit —, ma ott csirázik ki a gyerekek keze között. Azok a fiatalok, akik talán belefáradtak abba, hogy kétségbevont vagy akár túldicsért szociológiai kategóriáikba sorolják őket, idősebb testvérré válnak e gyermekek mellett. Taizé példázat a generációk együttélésére.

Taizé mintegy tíz kilométerre található Clunytól. A szerzetesi ima és munka nyomta rá bélyegét a környékre. Cluny és Citeaux, Alacoque Szent Margit és a Jézus Szíve tiszteletből fakadó energiák, Cluny Szent József missziós lendülete... A taizéi közösség elválaszthatatlanul része a tájnak és szellemiségnek. „Taizé olyan mint Cluny, de mindazzal a változtatással, amit elvár a 20. század”, ahogy egy régi barátjuk, Hubert Beuve-Méry érzékelteti a Monde-ban írt cikkében. Apátság nélküli szellemi központ ez. Barakkok és sátrak nőttek ki a földből a falu határában, anélkül, hogy az építészeti képet, az élet ritmusát vagy akár a csendet zavarnák. A megbékélés hatalmas templomát a falu román kápolnijától háromszáz méterre építették fel, majd megtoldották sátoztetős és előregyártott elemekből álló részekkel, végül két bizánci harangtoronnyal is megfejelték. Furcsa keveréke ez az átmenetinek, amely mégis megmarad, és az állandónak, amely szilárdságában is megtartja titkát. Taizé jele és példázata a Lélek folytonos teremtő erejének.

Taizé néhány kilométerre feküdt attól a demarkációs vonaltól, amely 1940 és 1942 között Franciaországot két részre osztotta. Roger testvér embereket csempészett, politikai üldözötteket és zsidókat segített biztos helyre. Lassan egyre több testvér csatlakozott hozzá — jelenleg mintegy százan vannak —, s az embermentés során kialakított életet más formában éltek tovább: a közösségben, amely a különböző felekezethez tartozókból jött létre. Itt együtt élnek és imádkoznak a katolikusokkal a különböző vallású testvérek: evangélikusok, reformátusok, kálvinisták, anglikánok. Igen hamar, eleinte észrevétlenül, sőt inkább titokban, Taizé közvetítővé vált Kelet- és Nyugat-Európa között is. Az olyan helyeken, mint Madras, a Fülöp-szigetek, vagy az Egyesült Államok, a fiatalok találkozója az Északot a Déllal kötik össze, a technikailag fejlett és a nincstelen országok érintkezését segítik elő. Ahol határvonalak keletkeznek, ideiglenesen vagy tartósan, ott Taizé ösztönösen közvetítő szerepet vállal. Ez az átmenet hűsvét ígérését hordozza.

A fiatalok Taizében

Taizében az év minden hetében, vasárnaptól vasárnapig, 17-30 éves fiatalok találkoznak Európa s az egész világ legkülönbözőbb szögleteiből. Ezeknek a rendezvényeknek már pusztán a fennmaradása is meglepő. Az ötvenes évek vége óta ugyanis a fiatalság jelentősen megváltozott. Az 1960-75 közötti évek a

harmadik világ emancipációjának kora, valamint a lelkiismeret ébredésének időszak volt a fejlődés kihívásával szemben. A nagy szociálpolitikai terveké, a forrongásé és a nagy vitatkozásé. Az az időszak, amikor egyesek erőszakosan tagadták meg saját énjüket és hovatarozásuk külső jeleit. Manapság ez megfordult: a fiatalok keresik a gyökereiket és az őket valóban kifejező jelképeiket. Európa határai s a fiatalság arculata megváltozott. A tömegek azonban tovább özönlenek Taizébe. Túl egyszerű lenne azt mondani, hogy a közösség „befogta a szelet a vitorlájába” és a dívatnak hódolt. Feltevésünk éppen ennek az ellenkezője: a fiatalok azért találnak itt önmagukra, mert Taizé nem változott. Taizé jelensége tartósnak bizonyul, bár nem rendezkedett be intézményesen. Továbbra is úgy járnak az emberek Taizébe, mint „egy forráshoz” — II. János Pál pápa szavaival élve. Meg kell említenünk, hogy a taizéi közösség szívesen foglalkozik a lázadónak tartott fiatalokkal. De nem szabad elfelejtkeznünk arról, hogy Taizé határozott vonású és szerkezetű szerzetesi közösség.

A szerzetesek nem a fiatalok szervezői akarnak lenni, hanem az imádság emberei, híven az őket összetartó szerzetesi fogadalomhoz. Ha a fiatalok itt „önmagukra” találnak, az azért történik, mert Taizének határozott és szilárd lelkiisége van. Szabadon meg tud nyílni mindenki számára anélkül, hogy felhígulna s olyan elköteleződésre serkent, amelyet sem irányítani, sem követelni nem akar.

Taizé, akár a példabeszédek, közvetlen nyelven képes elmondani fontos dolgokat, kiegészítve a megszólítottak tapasztalataival. Amikor egy fiatal megérkezik, a kapott tájékoztató rögtön szembesíti őt az előtte álló hét mélyével és célkitűzésével: „Azért jöttél Taizébe, hogy az ima és a csend révén a krisztusi források közelébe kerülj. Azért jöttél, hogy irányt találj életednek, új erőre kapj, felkészítsd magad a felelősségvállalásra ott, ahol élsz”. E célra néhány pontban összefoglalt programot is javasolnak. A legfontosabb a Krisztussal való találkozás — a húsvéti misztérium, amelyet minden hétvégén újra felidéznek, adja ehhez a mindig időszerű csúcspontot. Olyan találkozás ez, amely mindenkit bensőleg érint meg, de tágabb felelősségvállalásra is indít. A fiatalokban így egybenyílnak a bensőségnek és az egyetemesnek a világa. A feltámadt Krisztus kettős vonzásába kerülnek — aki egyedül képes arra, hogy érintésével begyógyítsa a szív sebeit és átfogva az egész világot, megmentse azt — Taizé a megtérést készíti elő.

Három imaóra adja meg a nap ritmusát. Már sokat írtak a taizéi liturgiáról, amely stílust teremtett, és megfelel mind a kételyekkel teli odalátogatóknak, mind az imádságban jártasabbaknak. Ez az imádság nem a fiataloké, hanem a közösségé, mely egyre egyszerűbbé s ezáltal egyetemesebbé vált a vendégekkel való napi kapcsolat során. Igazi szépség rejtőzik a keleti és nyugati egyházi hagyományokból származó egyszerű szavakban és mozdulatokban, a különböző nemzetek imájában, amelynek során szinte játékosan változtatják a nyelveket. Ez a nyelvi játék a maga módján a hajdani egynyelvűséget éleszti újjá, amelyet egykor a latin liturgia biztosított. Egyszerű és fáradhatatlanul ismételt refrének, könyörgések és a gregorián énekek dallamai adják az ima „belső megérezésének és megízlelésének” idejét. Úgy hatol beléjük az imádság, mint valami nyugodt otthonba, ahol a szív képes megnyílni és megpihenni. A fiatalok vonzódnak ehhez a belső otthonhoz, de vissza is riadnak tőle. A Kiengesztelődés hatalmas templomába belépve azonban átlépnek a szorongás küszöbén is. Bizonyára akadnak olyanok, akik megállnak az ajtóban, elragadtatva az őket körülvevő

szépségtől és áhítattól. Mások tovább lépnek, hogy személyesen találkozzanak a Feltámadottal. De mindnyájan megélik a megtérést: átértékelődik bennük a szó és az idő: itt élő jelenléttel találkoznak, hatékonysággal, a léttel magával, nem pedig tevékenységgel.

Fennáll annak veszélye, hogy Taizében a fiatalok egyfajta lelki happeninget élnek meg, amely csupán valami homályos vallási vonzódásra felel, és nem építi a személyes hitet. De ha megnézzük, hogyan szervezik meg a napokat, és milyen szövegeket javasolnak a résztvevőknek a beszélgetések idejére, akkor meglátjuk: a taizéi közösség ereje részben abban rejlik, hogy újra felfedezte és a megszokottól eltérően alkalmazta az első századok keresztény gyakorlatát. Így egyrészt fokozatosan közelebb segítenek a misztériumhoz, másrészt lehetőséget adnak a misztérium megtapasztalására. Ha ideológián olyan értelmezést értünk, amely a valóságot az azt állítólagosan magyarázó rendszerrel azonosítja, ez a fajta bevezetés a misztériumba jellegzetes anti-ideológia. Csak aki megtapasztalta az élő Istent az ima csendjében vagy pedig a szentség kegyelmét, az igényli, hogy eljusson erre a megtapasztalásra. Azt is tudja, hogy megtapasztalását nem képes teljes mértékben szavakba önteni, mint ahogy a megtapasztalás sem egyezik teljes mértékben a misztériummal.

Reggelenként, Bibliával a kézben tanulás folyik — ilyenkor az értelemben visszhangzik az, amit az ima ébreszt a szívben. Az oktatás rövid, és csak fölkelti a hit megismerésének igényét, de ezt a tudást azután máshol kell megszerezni. A reggeli Biblia-tanulási mód megfelel egy olyan nemzedék igényeinek, akit a vallásos ismeretek hagyományos átadási módja nem elégít ki.

Megérkezésük után azt is közlik a fiatalokkal, hogy a testvérek minden este a rendelkezésükre állnak, hogy „meghallgassák” őket. A kifejezést nem a véletlen adta. A nemzedékek közötti kapcsolat egy kényes pontját érinti. Nem „tanácsot adni” vagy „előírni” akarnak, csupán meghallgatni. Ez mindössze azt teszi lehetővé, hogy a kavargó és gyakran ellentétes élményeket egyes szám első személyben fogalmazzák meg, s így személyes kapcsolat alakuljon ki a fiatalokkal. Akik pedig igénylik, azok a rendelkezésre álló papok segítségével részesülhetnek a bűnbocsánat szentségében is.

A megtérés útja

1992-ben a fiatalok megbeszélésein Roger testvérnek a budapesti találkozóra írt *Fülöp-szigeteki levele*ből indultak ki. Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatainak* ismerője megtalálná benne a megtérés klasszikus útjának nyomait. A *Levél* az Isten által felkínált szeretet teljes elsőbbségének helyreállításával kezdődik. Majd mindenkit arra hív, hogy fedezze fel a szeretet elfogadásában saját szabadságának megvalósulását, mielőtt elkötelezné magát az „örökkévalóság” igénye mellett. Ez lehetővé teszi, hogy Krisztus nyomában járjunk, és a szeretet műveit hozzassuk létre: „el kell vinni a megbékélést oda, ahol a gyűlölet sebe ég”.

Az üzenet lelki hatása a legfontosabb. De fontos a gyakorlati megformálása is. „Levél”-ként indult, amely egyes szám második személyben íródott, és nem nélkülözi az ismétléseket, az időnként költői képeket: „Hullik harmatja, a reggel könnyei, és lelked sivatagában csillapodik a szeretet szomja”. A szöveg sohasem felszólító módú. A támpont után vágyódó fiatalok számára, akik azonban még nem lépték át a hit küszöbét, többet mond a kijelentő mód, a jelen idő, amely

leírja és kívánatosá teszi a lehetőséget: „a föld határain, akárcsak közvetlenül melletted, vannak dolgok, amelyek nem hagyják csillapodni ezt a belső hívást.”

Máshol a kijelentő módhoz jövő idő társul, amely irányt ad a jelen igyekezetének. „Egy napon megérted majd, hogy Isten nem akar szorongást kelteni senkiben. Mivé válna az a szabadság, amely magát szolgálva mások szabadságát támadná?” Ezáltal érvényesül a fokozatosság törvénye, amely lassú minőségi folyamatot indít meg, a lélek növekedését.

Ez a megterési útmutató nem használja a bűn fogalmát. Nem a realitást akarja eltakarni, hanem ott ragadja meg, ahol valóságosan érzékelhetővé válik a fiatalok számára: mindenekelőtt azokban a sebekben, amelyeket lényegénél fogva önkéntelenül is okoz. De leginkább azokat a bűnbocsánati aktusokat emeli ki, amelyek feltárják és meggyógyítják a bűnöket. A fiatalok így meghívást kapnak arra, hogy belépjenek a magukkal és a világgal való megbékélés tartományába, és megközelíthessék azt a húsvéti misztériumban.

A Fülöp-szigeteken megírt, de először Budapesten elolvasott levél hangsúlyozza a szabadságot és a megbékélést. Azoknak az eseményeknek a lelki hatására figyel, amelyek nemrég következtek be a kelet-európai országokban; nagy evangéliumi megbocsátást sürget, amely túllép az emlékeken.

A *Levél* konkrét elkötelezettségeket is sugall. Taizé nem azt javasolja, hogy aktívan dolgozzunk abban a mozgalomban, amely a közösség körül bontakozik ki. A fiatalok sohasem érzik úgy, hogy csupán címzettjei az evangelizációnak, hanem rögtön meghívást is kapnak arra, hogy ebben partnerek legyenek. Felelős szervező és kezdeményező tevékenységet bízunk rájuk, de a legfontosabb számukra az, hogy Taizé olyan hely, ahol megbíznak bennük, ahol érzik és tudják, hogy alkotó erejükre szükség van. Hiszen azokban az országokban, amelyekben a plébániák nem adnak számukra feladatokat, ahol a fiatalság kisebbségben van, gyakran fenyegeti alkotóenergiájukat elapadás vagy rossz irányba való terelődés.

Taizé sajátos értelemben „vigasztaló” szerepet tölt be: Szent Pál levelében ez a fogalom vezeti be a gyakorlati buzdításokat, s ő az, aki — főnévi alakban — Isten Lelke, a Vigasztaló, ő az, aki bátorítást, tanácsot, világos látást ad.

Roger testvér „lelkipásztori adományról” beszél, amely rá van bízva minden megkereszteltre. Azon a tényen nyugszik Taizé pedagógiája, hogy hitelt adnak ennek a „lelkipásztori adomány”-nak. A felelősségre való ébredés a közvetlen és tartós hatása ennek a bizalomnak.

A taizéi példázat értelme

Taizé tevékenysége szimbolikus tartalmú: jelekre épül és jelekre irányul. Ebben rejlik nagyszerűsége és ereje is. Különböző felekezetű keresztényeket egybeegyítve olyan egyházi közösséget jelenít meg, amely felette áll a történelmi eseményeknek, megpróbáltatásoknak. Ugyanakkor nem valósítja meg azt teljesen, így része a miatta való szenvedésnek. „Annak az egyetlen egységnek a visszatükröződése, amely Krisztus teste”. Azaz nyitott egy jövő felé, amelyet még nem birtokol „Isten jelenében.”

A fiatalok összejevetelei szimbolikus értékűek. Azok számára, akik még távo vannak a kifejezett vallásosságtól, a találkozás egyfajta „történelmi” körutazás jelent; felfedezik az egyház konkrét egyetemességét és a keresztény hit közösség

dimenzióját. Amikor az imádság idején a fiatalok elindulnak a Kiengesztelődés Temploma felé, az a reménység ölt testet, amelyet az egyház hordoz a jelenben és a jövőben. Az egyháznak pünkösdkor megszületett katolicitása válik láthatóvá akkor, amikor itt a burgundiai dombokon találkozik európai, afrikai, orosz és amerikai fiatal.

A vallási, gazdasági és politikai ellentéteken felül álló találkozó persze még nem jelenti ezeknek a problémáknak a megoldását. Az egy hét nem véd meg a későbbi csalódásoktól sem. A résztvevőknek vissza kell térniük megszokott életkeretük közé: itt vállalhatják és megérthetik majd a szegénység, az elkötelezettség és a szolgálat lényegét, amelyekhez a Taizében átélt tapasztalatok adják az indíttatást.

A jel sajátossága az, hogy túlmutat önmagán: Taizé feladata az, hogy felébressze a közösség és a szolidaritás-vállalás érzését. Ahogyan nem tudunk már a kalkuttai nyomorgókra gondolni anélkül, hogy ne jutna eszünkbe Teréz anya működése. Taizé tulajdonképpeni kegyelme talán abban áll, hogy a fiatalokat szimbolikus értelemben közelebb hozza egymáshoz, alkotó erejüket a szükség legyőzésére fogja össze, bizonyítva, hogy a szeretet legyőzi a halált.

Azzal, hogy a déli kontinens fiataljait Taizébe hívják, hogy a taizéi levelek többnyire a déli országokból íródnak, lehetőséget teremtenek arra, hogy a szegények is hallassák hangjukat. A fiatalok kontinensen belüli találkozóit az olyan fővárosokban mint Róma, London, New York vagy Párizs, szintén szimbolikus értelműek. Pár napra ezek hatalmas, szekularizált és személytelen városok a vendéglátás és az ünneplés fellegvárává válnak.

Néha igen kevés kell ahhoz, hogy a hamu alatt pislákoló lángot újraélesszük, és e nagyvárosok számos plébániája tapasztalta már meg, hogy fiatalsága visszatér ezekre a találkozókra.

A példabeszéd szavai sohasem egyetlen értelműek. Taizé látszólag ellentmondás nélkül tud egybetartani olyan ellentétesnek tartott fogalmakat, mint magának való élet és elkötelezettség, szemlélődő életmód és harc, helyi sajátosságok és egyetemesség. Taizé üzenete elég nyílt ahhoz, hogy mindenki találjon benne valamit, amire vár, és alkalmazza is saját lelki fejlődésében. Másrészt Taizé mint példabeszéd meghagyja azt a jogot is, hogy olvasmányoknak tekintsék. Egyesek a „Taizé jelenségben” csupán a fiatalok érzékenységének kifejeződését látják. Az ilyen emberekről mondja az Evangélium, hogy elvesztették a példabeszédhez a kulcsot. A beszéd ugyanis hamar üressé válik, ha jelentéktelen vagy hiábavaló, ha nem a valóságra irányul.

A taizéi jelek irányt mutatnak, mert kétszeresen elkötelezettek és biztosítottak. Először is egy olyan közösség működése révén, amely véglegesen elkötelezte magát Krisztus követésére. Küldetése pedig szimbolikus a szó eredeti értelmében: összeilleszti azokat a nézeteket, amelyek eredetileg egységet alkottak. Arra irányul, hogy felülemelkedve az elhatároló falakon egymáshoz közelítse a testvéregyházakat, hogy felismerhető alakban bontakozzék ki a Feltámadott valósága az emberi történelem művében.

Ambrus Gabriella fordítása

NEMES NAGY ÁGNES

Nemes Nagy Ágnes irodalmi hagyatéka, noha valóságos méreteiről egyelőre nem lehet fogalmat alkotni, igen gazdag és hallatlanul izgalmas. Nagy mennyiségű följegyzés, elmélkedés, reflexió, kisesszé és egy könyvnyi terjedelmű útleírás került elő a kéziratos hagyatékából. A kézirat szó szerint értendő. Nemes Nagy Ágnes kézzel írt, kéziratos műveit aztán Lengyel Balázs gépelte-gépelte le. A hátrahagyott írások között akad gépirat, többségük azonban kézzel írt szöveg, a nyolcvanas évekből. Van köztük olyan, ami ennek ellenére ismertté vált — ilyen a most közölt rádiójegyzet: kéziratos formában maradt fenn, föltehetőleg a kézzel írt szöveget olvasta föl a rádióban a költőnő. Van köztük olyan, amit szűkebb körben megmutattott, tündökölt, közölje-e valahol, aztán nem közölte. Többnyire valamely külső, kultúrpolitikai, vagy éppen belső, személyes-irodalmi okból. Van olyan írás, amit a közlés reménye nélkül írt: de leírta, hogy megörökítse véleményét. Vagyis az írások, bár életében nem jelentette meg nyomtatásban őket, a közlés igényével születtek. Ezt mutatja az álomleírások, irodalmi zsörtölődések, apró megfigyelések végső megformáltsága, s ezt a tág horizontú, nagy fontosságú kérdésközpontok komolysága. Nemes Nagy Ágnes prózájának áttetsző tisztaságát: stílusának közvetlen személyességét, szellemességét és világosságát, gondolkodásának megvesztegethetetlen bátorságát és józanságát posztumusz írásaiban is megcsodálhatjuk.

Ferencz Győző

A fog

Hogy mit gondolok Jézus alakjáról, arra egy legendával szeretnék mindenekelőtt felelni. Apokrif, de eléggé ismert. Jézus és tanítványai egy mezei ösvényen járnak. Egyszerre csak egy kutya teteme fekszik előttük az ösvényen keresztbe, már oszladozó állapotban. A tanítványok sietve és viszolyogva lépnek át a kutya tetemén, Jézus megáll előtte, nézi, aztán utána szól a tanítványoknak: *Nézzétek csak, milyen szép a foga.* Milyen szép a foga. Nekem ez fontos mondat és nagyon jellemző. Meglátni a legviszolyogtatóbban, amely persze nemcsak a kutyatetem, hanem az élet nyomorúsága, esendősége, félelme, a halál, a sors — meglátni mindabban ami szép, valami részletet találni, ami szembeszegül a visszataszító látvánnyal, a félelemmel, azt én kivételesen tartom és általánosnak is. Jézus alakja úgy, ahogy jelen van a vallásban és kultúrhistoriában, mindenekelőtt vigaszt és szembeszegülést jelent a félelemmel, ám végső soron halálfélelem. Nemcsak esztétikainak tartom Jézus megjegyzését, de hogy, erkölcsinek, filozófiainak, morális bátorságnak, vitalitásnak. Az oszló kutyatetem és a szép fog — ez a két pólus, ami közt az ember egzisztál: esendőség, törekenység, halál — életkedv, életöröm. Jézus az én szememben az esendőség hősza.

Az istenfogalom egyre absztraktabbá lett: sok-istenhit, egyistenhit, láthatatlan Isten fogalma. Ezek fontos lépcsőfokok az emberi gondolkodás elvontságának növekedésében. De ugyanakkor magában rejti az istenfogalom elszakadásának a veszélyét az emberitől. Olyan énfellettivé lesz az Isten, aki magába foglalja az énfeltes szakralitását, az ember vágyait, legfelső érzéseit — de el is távolodik az embertől; részvétlen és közömbös lehet. Ezt az elvontságot szünteti meg a Jézus-alak, aki az elvontság ívén visszahajlik az emberhez, kiseddként, kiszolgáltatottként megszületik, hogy mindegy újra szolidarissá legyen az emberrel, nemcsak a legyőzendő szenvedés, hanem annak másik pólusa, az életszeretet, sőt, egyszerűen a szeretet által.

Gyuri Marseille-ben

(Egyszer, halála után)

1983. szeptember 2.

Szép álmom volt. Nem nagyon tartom számon az álmaimat, de ez csakugyan szép volt. (Jékely Zoli, aki álmokról írt verset, és hitt bennük, de még mennyire, az álmokban is, az álom-versekben is, mint egy igazi, romantikus költő.) Valahol Dél-Franciaországban történt, talán Marseille mellett. Egy szép ház, kis kastély, villa, a nyitott ablakon át látszott a kert, azon túl tudni lehetett a tengert. Félig színes álom volt ez, nem minden volt színes benne, de a kert zöldjére emlékszem. A szobában sokan nyüzsögtünk, ismerősök, barátok, írók: ott volt Cipi, Balázs, sokan mások. Mintha egy francia Szigligeten lettünk volna, de tudtuk, hogy kiküldetésben vagyunk, valami írói konferencián. Egyszerre nyílt az ajtó és ott állt Rónay Gyuri. Nagyon megörültünk, odarohantunk hozzá.

— Gyuri! Hát itt van! Hát magát is kiküldték a konferenciára? — Félig tagadó mozdulatot tett a fejével.

— Akkor magánút? Turistáskodás?

— Mindkettő — válaszolta. — Most itt vagyok magukkal. — Erélyes mozdulattal letette a kezében tartott kistáskát, a nagyobb bőröndje nyilván kint volt valahol. Karján kabát, azt is letette. Ez az utazó Gyuri mozdulata, arca volt (ismertük ezt is, hiszen utaztunk vele), csupa aktivitás; annak a mozgása, aki olyan remekül eltájékozódott a vonatok, a repülőgépek, a látnivalók között. Beljebb jött a szobába, kicsit mosolygott, mi körülhemzsegtük, leültettük a díványra. Melléltem, egészen közel volt hozzám, az arca, a keze, a ruhája, a lényé, az az enyhe levendula-illat, férfikölniszag, ami körülvette. Még egy kicsit napbarnított is volt, vidám, friss, erős, a maga tartózkodó módján. Hát persze, itt van Gyuri, hol is lehetne másutt? Ahogy ott állt az ajtókeretben, betöltve a helyét, ahogy itt ül mellettem, hiszen ez a természetes.

— Hát mondja, Gyurikám, mesélje, hogy is van ez? Hivatalosan jött meg magánúton is?

— Az úgy volt... — és innen kezdve elúszik a kép. Nem tudtam meg, hogyan, mi módon érkezett, csak azt, hogy megérkezett közénk. Felébredtem. Még egy darabig mosolyogtam, hallottam a nyüzsgést, a beszédet, Gyuri hangját, éreztem az örömet, a kertet, a tengert. Ez a valóság, ez az evidencia. Minden más abszurdum.

KALÁSZ MÁRTON

Délután

mert nem messze valának az földtől, hanem
úgy mint kétszáz singnyéire

Jn 21,1-25

*ha volna naplónk, partmenti hajózás
lehetne közönségesen beírva, e nap-szitta búzaföld
szegélyén oly tündöklő látomást
érzékelek közel, amit már nem híhoatunk úgy, dereglye*

*mossák, füllenthetted, rossz ingedet
kötélen vonják, hogy a hab a csípős lúgot kijátssza belőle
a far nyomán, közben napbarnította férfi vagy
s a ravasz áru, sejtjük, a megszokott úton jó kézre kijut*

*én félszeg és parány, hogy jól megérts, azt nem szeretném
hogy a vihar, amit tároltál, de már elhanyagoltad, hol, csak
valaha
épp e délutánt szabja el, ne szabaduljon hirtelen ránk,
képlékeny hajónkra*

HELVI JUVONEN

Fénytelen Nap

*Fénytelen nap
a fátlan tisztás felett.
Harmatot sírnak
az esték és reggelek.*

*Riaszt a csupaszság.
Az ösvényen senki.
A rideg felhőt
a szél elhessenti.*

*Kongó üresség
nyelte el a világot.
A nem akart úton
a semmi világlott.*

Péli Árpád fordítása

TANDORI DEZSŐ

„Gondolj a kicsi Nelsonra...!”

Igen, hogy rá gondoljak, azt mondták nekem majdnem minden nap, főleg este, elalvás előtt — vagy mikor inkább *nem* tudtam elaludni —, ezt mondták kedves szállásadóim 1946-47 táján, a Balatonnál, ahová apám és anyám *azért* minden évben “leadott” nyaralni; nem is tudtam, milyen jó sorom van, nem, azt hiányoltam, hogy ők nincsenek velem, ott hagynak, aztán a háziak bezárnak valami kamrába, annak kis ablakán át látom-hallom a vonatot, mely anyámat visszaviszi Pestre; talán még sírtam is. Hét-nyolc éves koromat érve meglehetősen megtanultam így a magányt, megedződtem — bírni csak azt nem bírom belőle, amit soha is... amit aztán se, azóta se. A többi nagyon hamar ment. Nemsokára már osztálytársaim érzékenyebbjét istápoltam táborban, hosszabb kiránduláson; másrészt ma is szívesebben csatangolok magányosan a német múzeumok vagy lópályák közt, utazgatom a Szajna mentén, járok esetleg Koppenhága oly közelséggel más-és-más negyedeiben, nem fog el igazán a társas vágy. Mármost a Balatonnál este sokszor a hajók képei riasztottak, ezek a “kemény létezés” szimbólumai voltak, tengeri viharban hanykódó hajók, *Tempestate securitas*, emlékszem egy ilyen jelszóra valamelyikről, és ugyanígy estente a kis Nelson történetét kellett volna olvasnom, gyerekkorát, hogy edződjem — a kicsi Nelsonra kellett volna gondolnom, magam bátorítandó, ugye, Nelson verte meg a franciákat, vagy nem is tudom, és az admirális — jól mondom? — emlékműve mellett nap mint nap eljártam Londonban, innen oda slattyogva, magányos utcajárások során, lévén hogy abban a városban az utcák formálódása, a házak egymásmellette is múzeumi értékű sokszor, de a National Gallery, a Tate Gallery, a Serpentine Gallery, netán a Cork Street galériás sűrűje, a Whitechapel Gallery, meg a Saatchi, persze, és sorolhatnám, mindazonáltal kihagyhatatlan. Nekem Londonban szegény — miért szegény! hát persze! — Nelson admirális soha az eszembe se jutott. Első nap megittam kivitt italomat, rávedeltem még egy üveg valamit, megértettem, ez így nem lesz jó, huszonnégy napon át egy szál sörözőbe nem mentem be — én, a párizsi nagyivó! és etcetera —, teljes magányt éltem, tizenöt-tizenhat várost megjártam, néha 1000 kilométert vonatoztam egy nap, Yorkban egy borús, esős newcastle-i délelőttöt követően tényleg kiragyogott nekem az égitest, a Hyde Parkban hasaltam, ahol Beckett Murphyje daklit őrzött megélhetésül, a Round Pond mellett, és ha a Lánchíd utcai ablakon kora októberi délután most kinézek, a fák felett a pasztell köd, a szürkéségek, a sárgás-zöldek fakója olyan “emlékem-londoni”, hát nem is baj, hogy ilyen, mert valami egészen egyszerű szempontból nem józan dolog oda visszavágyynom, Virginia Woolfék Bloomsburyjébe... Németország fele annyiba kerül... és ott is lehet mászkálni magányosan, jelentéktelenségben... Neuss, Krefeld, Gelsenkirchen — a Santa Ippi városa, a Vak Pípi Néni madaram emlékéé —, Mönchengladbach, ahol jó érzés rájönni, a múzeum fantasztikus épülete az Abteibergen olyan ismerős, hát persze, ugyanaz a bécsi építész tervezte, aki a Stephansdommal szemben a sokat vitatott, jeles sarokházat, ó, az Abteiberg, a nagy Beuys-kőcsoportok az előcsarnokban, a műalkotásnak is beillő mód tagolt, belső

fényű, mégis áttetszőnek feltűnő terek, és ó, a repülőtér, helyi forgalmú, egészen az ügétópálya közelében, s ahogy egy-egy futam felett elhúznak a gépek, embernek-lónak szeme se rebben... nem, hát a kicsi Nelsonra, aki rossz példa volt érzelem-iskolául, de visszatér, mint írás-elem, rá nem gondolok úgy, hogy szoboralakját viszontláthatom, hanem egészen más jár az eszemben.

Megint érzelmesre veszem, mint ott, hétévesen a magányt?

Nem is annyira eről van szó, meg nem is a gyakorlati kérdésekről, habár... Igen, s leginkább leheletnyi — mint egy épület ellentmondásossága, nagyon a térben, mégis nagyon foghatatlanul —, a legillanóbb itt az, hogy a megszerzett magányossággal már "szépen vagyok", már így, az egykori vad viharok képeinek elalvás előtti emlékein — hála! jól! — edzve ücsörgök Neuss katedrálisának tövében, vagy nézem Krefeldben a két múzeum közt a fűves sétányt, netán Maisons-Laffitte-ben így szedem elő az úrlovas kérdésére, "hány óra?", kínai vekkeremet a halottak fényképei mellől — Szpéró, Samu, Pipi Néni etc. —, meg cipőfűző és zsilettpenge és dobókockakészlet és metrójegyek és tollak és vadgesztenyék és kávétabletták és még huszonkét dolog társaságából, hogy a csurom víz árokba hulljon az egész, és szedegessük össze, "az én múzeumom", mondom, s az óra háromba hullva mutatja számlapjával az időt — lásd: Nemes Nagy Ágnes a mesterséghez, mely utóbbi igenis méri, ami mérhetetlen, s a fényt elválasztja az éjszakától, hát így edződtem meg én mégis "kicsi Nelsonnal", "kicsi Nelson nélkül", így máskálók Hamburgban, erős város, jó pár részén az, megyek le a Baden-Baden melletti Iffezheimben megsimogatni a szomszédom, a Volga nevű ló pofáját, hogy aztán annyira ne tudjunk mit kezdeni egymással, és a Kincsem Strassén is így állok ugyanott, meg így temetek el harmadnapon egy ott szikkadozó feketerigót, tudom a magányosság becsületét, kicsi Nelson, és mégsem veled beszélgetek én. Majd ha "lelkemnek" olyan fene muszáj lesz, elmegyek emlékműved (egyik?) városába, és ücsörgök a Round Pond mellett fakó ködökben, meg a vizes padokon, a lóújság agárversenyek részét ülepem alá téve; addig inkább csak gyerekkönyveket fordítok ama világról. Nem, hagyjunk téged most, kis Nelson. Érzelmi és tematikai visszacsatolás jegyében írom, amit itt, inkább. A Pipi Néni már meg is volt.

A Samut is megemlítem. Ahogy tavaly még élt. De már fogyott el belőle az élet. Tizenharmadik születésnapja egybeesett valami gelsenkircheni versennyel. Az ARAL-kupával. Istenem, már az is olyan egyértelmű, nem kell ezeket a "nagy dolgokat" akarni. A kezemen a két csomó — "bejön a régi képlet?", kérdi írásaim jó ismerője —, s fülemben a már-már Karinthy Frigyes-féle "vonatok" zaja pár hete (*nem* a fürdőszoba rossz csapját hallom tehát messziről is!): egymást kizáró, másfelől egymást tetéző fejlemények... mindkettőbe nem pusztulhatok bele... mindkettő egyszerre aligha fog lehetetleníteni! Az ARAL-kupa. Tavaly nem mentem ki, elengedtem ezt a parányi meghívást is. Ahogy a DAAD ösztöndíjat 1978-79 táján Szpéró és Samu *mellett* döntve... ahogy anyyi mindent. Egyetlen büszkeségem: szinte kuriózumként maradtam huszonhét év alatt ugyanaz a mesterember, aki voltam — prózafordítás a stílusom, a megélhetésem. Szívesen csinálom. (Amíg: lásd: dudorok, fülbéli hupa-hupa-surr hang.) Samunál csak azért fohászokodtam, csöndesen múltjon el. Ne az agya bomoljon fel, ne nyolc és fél órát haldokoljon a kezünkben — akkor: megmenthető lett volna netán? mit hibáztunk? stb. —, mint a Pipi Néni. Vakon. Aztán a Santa Ippi nevű ló képében, még a

télen, Dortmundban. Különös hely az *all weather course*, a "pálya minden időkre", vagyis az európai homok-galopp-pálya! Fényszórófényben is futnak... s olyan hatalmas némaságban jönnek, mint egy Pilinszky-versben az "egy égbolt madár". Most elhomályosult szemmel hajlok az írógépre, mint ahogy ott van: "fálnak támasztom fejemet". S mindenfelől az irgalomnak valamijét nyújtja felém valami: az esti Dortmund könyvesbolthátterében, a pályaudvaron, ott egy leszállított árú könyv, megveszem, s benne az üres vonaton, magányomban, mit látok épp az első olyan oldalon, ahol felütöm a könyvet? A gyerekmondókát, a "Simsalabim"-ot. Hát a Samu, mint a Jékely Zoltán füvei a temetőben, így folytatja az üzengetést, mert akad valaki, aki megérti. Az ausztrál "with a sparrow's ticket" kifejezés (verébjeggyel; tehát potyán, belógva, ingyen menni valahova) ölt testet, amikor a gelsen-horsti pálya kapujánál, Samu idén már megnézhető ARAL-kupájának napján, a Samu hozzánk-kerülésének napján (ó, mit "tudom" én a háború végének napját, a német egység napját, nekem túl nagy fogalmak ezek) rámcsonget valaki bicikliről, s egy szép kék-világosa és fehér ARAL-meghívót ad. Neki kettő van, tessék. Ó! Elmagyaráznám neki a Samut, de érzem, ez nehéz. Megyek, nagy volt a forróság, gyalog mentem végig Gelsenkirchenen, 45 fokban a napon, miért? Hogy pont így időzítődjem, a Samu-féle verébjegyet megkapjam? Nem tudom. Vagy valami teljesítményvágy van bennem, ami tárgyát nem találja? (Lásd: nem akartam a világban vinni semmire —?) S ahogy lemosni megyek arcom a pálya alatti toaletthelyiségekbe, két tér között az ajtó felett nyitva egy órült ablak. Fölemelem a fejem, belevágom, dőlni kezd két fülembe a vér. A Samu 1978-ban egy ilyen ablakon át érkezett valakihez. Hát ennyiben ott volt Gelsenkirchenben "nekem" a Samu, teljesen túlvilági-naívan, jelezte, "így jöttem". Nem akart rosszat. Sőt, pontos volt, alapos, több részletre is kiterjedt a figyelme.

Így. Ez van abból.

Nem, én ezt mind nem akartam volna elmondani. A legszívesebben azon mód folytattam volna prózafordítói munkásságomat, a ma délben befejezett regény után munkapadra téve a következőt ezennel. Nem akarom kifejezni magam! Ezt éreztem, sokadszorra. Nem akarok én mondani semmit. Hát azért mondom, hogy nem a kicsi Nelsonra gondolok, hanem akiről a múltkor írtam — visszacsatolás! —, a londoni Ethel Walker festőművésznőre, aki annyi kudarcs és siker után, jó nyolcvan-valahány évesen is adott rá, hogy műtermében a Cheyne Walkon a képei a lehető legkedvezőbb fényben álljanak körötte, mikor a váratlan látogató, "az író" érkezik. Az író? Nekem Dortmund a karácsonyi piacával, Gelsen-Horst a gyalogsétával, amott a pálya a Simsalabimmal, itt a verébjeggyel és a fejbeverős ablakkal a legjobb fényben akart tündökölni. Mint egykor Lingfield a "Sallinger-jellegű" lónevekkel; egyszerű ott jártamkor Franny Frances-t, Teddyt, Ewald Seymourt stb. láthattam. Az én hibám, Kafka mondja, "mindig az író a hibás!", hogy nem "éltem" a lehetőségekkel. Már ugyan mekkorát élhettem volna, persze...

Ethel Walkert kéne megkérdeznem odatúlról, hogyan is van ez, hogy az író állítólag nem akarna "már" mondani semmit. Aztán nekilódul, s abba-hagyni alig tudja. De kételyei megmaradnak. Nem hisz cselekvésformájának már maradéktalanul. Kisüt a nap Yorkban, persze, rosszkedvünk tele tündöklővé változik át. Persze. Na igen. Én ezt magamnak nem hiszem el. Ethel Walkert kéne megkérdezni. De ő sok évtizede hallgató halott.

Kosztolányi Nelsont nem említi, történetesen, az *Ének a semmiről* sorolásában. "Ha félsz, a másvilágba írd át..." És hogy: "Mi fájt szivednek és szivemnek Caesar, Napoleon korában?" Meg hogy — nekem a legszebb magyar verssor ma, ugyancsak tőle — "e nyári koraestén, hogy még mind vacsoráznak..." Igen, egy nyári koraestén megyek haza, mondjuk, Maisons-Laffitteből, és szeretnék Szpéroval találkozni, Pipi Nénivel stb., de ők talán épp vacsoráznak a másvilágon, ahova csak a szellő repül, útlevel nélkül, és egyenesen, a domboldalakon. Meg egyáltalán: "Mit járok erre én? Azok már rég alusznak..." Kik ők? Kik voltak ők? Ez a vonat, a fülemben hupa-hupa-surránó, esetleg oda visz el? Fohászodik értem valaki "jól", mint a Samuért itt én? Vagy...?

De nem is erről van szó. Csak épp: nem ez a természetes állapot? Mi volna olyan különös? Nemes Nagy Ágnes a mesterséghez írott versében ugyanerről beszél. Kafka erről beszél. Goncsarov az Oblomovval erről beszél. Baudelaire a felhőket nézve erről beszél. Jó, hát nem írok verset, jó. Fordítok. Samuék után még élő lényeimet veszem körül kétségbeesett és újra nagyon elmélyült kapaszkodással. Jó. De hát, úgy látom, mindig erről volt szó. Hogy az ember, akinek szólnia kéne, a legszívesebben nem is akarná, hogy általa, külön bármiről "szó" legyen... Csak fölkelne, járna, menne, mint a háború után a rommezőn az emlékezete-vesztett clochard, Albert Langlois? Mindig erről lett volna szó?

Nem tudom. Ethel Walker egy emlékkép formájában hallgat. Ez az alapvető. Ha akár a Cheyne Walkon is környékezni akarom a hely emlékszellemét, már csak impresszió.

Este van, semmi értelem, mégis — ma akkor hát, mert megengedhetem magamnak, "gondolok a kicsi Nelsonra".

Roszbabb már úgy sem lehet semmi.

Most már azért ne is legyen. És lesz. Egyre az lesz, kis szünetekkel az. Hogy vígasztalóan visszacsatoljak: "is".

BÉKÉS GELLÉRT

Korunk kulturális pluralizmusa és az egyház

A múlt év őszén részt vettem egy nemzetközi megbeszélésen a katolikus egyetemek kulturális autonómiájáról. Az egyik előadó, hivatkozva Pierre Conway domonkos teológus egy lelkipásztori folyóiratban megjelent írására, azt hangoztatta, hogy a természettudományok elméleti igazságai nem feltétlen érvényűek, s ezért katolikus egyetem csakis az egyetlen abszolút igazságra, Jézus Krisztus személyére és tanítására épülhet. P. Conway a neves francia fizikus, Pierre Duhem levelét idézi, amit a természettudományos elméletek igazságáról R. Garrigou-Lagrange domonkos teológusnak írt. Duhem kijelenti, hogy bizonyos teóriák, például a kvantum-elmélet sikere a mai fizikában még nem jelenti azt, hogy ezek az elméletek igazak. Igazság-értékük mindössze annyi, hogy segítségükkel érthetően megmagyarázhatók bizonyos fizikai jelenségek. P. Conway ennek alapján megállapítja, hogy ha korunk fizikai elméletei nem is teszik lehetővé, hogy a világ tapasztalati megismeréséből végérvényes igazságokat vezessünk le, bibliai hitünk által a világ eredetére és rendeltetésére vonatkozólag olyan ismeretnek vagyunk birtokában, amely a tudományos megismeréstől teljesen független és annál sokkal biztosabb.

Az előadó, ebben az értelemben, szembeállította a hitből eredő megismerést a tudományos tapasztalaton alapuló megismeréssel. Szándéka ezzel az volt, hogy kiemelje: a katolikus egyetem tanításának abszolút isteni igazságra és nem relatív értékű tudományos ismeretekre kell épülnie. A hozzászólók kétségbe vonták állításának helyességét. Nyilván nem a hit tanításának igazságában kételkedtek, hanem azt kifogásolták, hogy egyetemi tanulmányokról lévén szó, helyes-e a kétfajta megismerés szembeállítására. Az értelmi tisztesség és a tanítás hitelessége feltétlenül megköveteli, hogy pontosan megkülönböztessük, de ne mérjük egymáshoz a kétfajta megismerési módot. A létünk értelmére és céljára vonatkozó végső és végérvényes választ hitünk tanításából merítjük, de ez semmiképpen sem jogosít fel arra, hogy a tudományos kutatás eredményeit, s ezzel evilági értékét és jelentőségét lebecsüljük. Amit hitünk kizár, az a tudományos eredményeknek csakis olyan magyarázata és összegzése, amely jogot formál arra, hogy végérvényes ideológiai választ adjon a lét végső kérdéseire. Ebben az értelemben állapítja meg a II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciója: "Sem a természettudomány, sem a technika nem képes a maga módszerével a lét gyökeréig lehatolni; mégis, mai haladásunk kétségkívül tápot adhat... az agnoszticizmusnak, ha a természettudományos módszert helytelenül a teljes igazság felismeréséhez vezető legfőbb szabályként fogják fel. Sőt fenyeget a veszély, hogy az ember túlságosan is megbízva korunk vívmányaiban úgy

véli, hogy elegendő önmagának, és magánál magasabb rendűt nem is keres. Ezek az áldásosnak nem mondható jelenségek azonban nem szükségszerűen folynak a mai kultúrából; nem is szabad miattuk abba a kísértésbe esnünk, hogy ne ismerjük el a mai kultúra kétségtelen értékeit.” (57.)

Korunk sokrétű, pluralista kultúrájának és az egyháznak, a krisztusi hitnek kölcsönös viszonyáról gondolkodva a zsinat tanításának ezt a kettős elvét követjük. Egyrészt őszinte értelmi tisztességgel elismerjük a mai kultúra valódi értékeit, másrészt el akarjuk kerülni annak veszélyét, hogy e kultúra elemeiből önkényesen összeállított ideológiáktól várjuk a választ létünk végső kérdéseire. A kettő kölcsönös viszonyát azonban csak úgy érthetjük meg, ha először meggondoljuk, honnan ered és milyen természetű korunk kulturális pluralizmusa. Ennek alapján már felvethetjük a kérdést, hogyan viszonyul az egyház ehhez a kultúrtörténeti jelenséghez. Majd arra az időszereű kettős kérdésre keressük a választ, hogy mit nyújthat az egyház kulturális téren az egyénnek és a társadalomnak a mai világban, s hogy a kölcsönösség értelmében, ez a világ tud-e valami értékeset és hasznosat nyújtani az egyháznak.

Mit értünk kulturális pluralizmuson?

A 14. században egy rendkívül jelentős kultúrtörténeti mozgalom indult meg Európa népeinek szellemi életében. Ez a humanizmusnak nevezett mozgalom gyökeresen megváltoztatta a népek gondolkodását és életformáját. Teljes kibontakozását a 18. században éri el, s azóta “felvilágosodás” néven került a művelt világ köztudatába. Ez az elnevezés annak idején, bizonyos polemikus éllel, a középkori gondolkodás “sötétségére” célzott, és a kor műveltségének letéteményese és tanítója, az egyház ellen irányult. Az új kor haladó szellemű gondolkodói az egyház tételes vallási és erkölcsi tanításában a nyílt és önálló gondolkodás elhomályosítását látták, kánonjogi rendszerében pedig az egyéni és társadalmi szabadság megkötését vélték felfedezni. Ennek legkirívóbb eseteként a Galilei-ügyet emlegették. Az elmarasztaló véleményt még jobban alátámasztotta szemükben az a tény, hogy az egyházi vezetők általában szorosan együttműködtek a politikai hatalom konzervatív gyakorlóival. Am arra már nem emlékeztek, hogy őseiket, a népvándorlás barbár népeit az egyház indította el nemcsak a vallás és az erkölcs, hanem a humánus műveltség és az emberibb életforma útján.

Kétségtelen, hogy itt döntő jelentőségű, korszakalkotó kultúrtörténeti fordulatról van szó. Bármennyire is igaz, hogy a középkori teológia és bölcelet logikus gondolkodásra és humánus erkölcsökre nevelve megalapozta az európai műveltséget, el kell ismernünk, hogy a felvilágosodás a tudományos gondolkodás új módját, s általában az embernek a világhoz, a társadalomhoz és önmagához fűződő új viszonyát teremti meg.

A felvilágosodás által kiváltott kultúrtörténeti folyamat vezet az emberi lét evilági liberális szemléletéhez és az egyéni és társadalmi élet teljes szekularizációjához. Az újkori ember nem érzi többé az istenhit megvilágosító fényét és az örökérvényű erkölcsi parancsok kötelező erejét. Sőt azt többnyire akadálynak tekinti merész vállalkozása útján, hogy tulajdon tapasztalata és tudománya segítségével formája emberibbé a világot.

Felvilágosodás, emancipáció, autonómia, liberalizmus, szekularizáció, — mind megannyi kulcsszó: ezek jellemzik azt a folyamatot, amely a szabad gondolkodás és önálló életalakítás alapvető jogainak biztosításához vezet, s végül is rugója a technikai haladásnak, az ipari társadalom és a városiasodás további fejlődésének. Nyilvánvaló, hogy a gondolkodás és a cselekvés szabadsága teret ad az egymástól eltérő életszemlélet és életalakítás kialakulásának. Ennek eredménye a kulturális pluralizmus minden társadalmi következményével együtt. Ezért, amikor kulturális pluralizmusról beszélünk, ezen a kifejezésen elsősorban nem azt értjük, hogy egyre jobban szűkülő világunkban különböző történeti eredetű kultúrák találkoznak és keverednek. Nem e történeti tényről van szó, hanem ennek mélyebb kultúrtörténeti gyökeréről: arról, hogy a nyugati ember gondolkodása és életalakítása gyökeresen átalakult. Ma Istennel vagy Isten nélkül, de önállóan és szabadon akarja kifejteni képességeit és megélni evilági életét, s ez a törekvése szélesre tárja a kaput számos lehetséges megoldás felé.

Az egyház álláspontja

Közismert tény, hogy a konstantini béke (313) döntő fordulatot hozott az egyház és a politikai hatalom, általában a kereszténység és a társadalom viszonyában. Az addig elnyomott, sőt többnyire üldözött egyház helyzete gyökeresen megváltozott; az egyház kiváltságok birtokába jutott, s ez a kiváltságos helyzet legalább a francia forradalomig, ha nem továbbra is, meghatározta társadalmi és politikai kapcsolatait. Tény az, hogy vallási és erkölcsi hatása mellett kulturális, társadalmi, sőt politikai befolyása is annyira megnövekedett, hogy a római birodalom szétbomlása után vállalhatta azt a történelmi szerepet, hogy az evangéliummal a hellenista kultúra, a jogrend és az államszervezés értékes elemeit is közvetítse a barbár népeknek. Nem csoda, hogy a középkorban az egyház szinte azonosult a társadalommal: vallás és kultúra, egyház és állam a közéletben szorosan egybefonódott. Nagy Károly vagy Szent István állama, hogy csak a legismertebbeket említsem, ennek iskolapéldája.

E történeti okokból eredő kiváltságos helyzetnek a felvilágosodással bekövetkezett kulturális és társadalmi szekularizáció elvileg véget vetett, mégha sajátos történeti hagyományok folytán intézményesen nem egy európai országban meg is őrződtek elemei. A szekularizáció tényét különben a Szent-szék sem fogadta el egykönnyen, amint azt a múlt században a pápai állam körüli küzdelmek tanúsítják. A hivatalos francia katolicizmus is csak a múlt század végén jutott el odáig, hogy XIII. Leó pápa intézkedésére elismerje a köztársasági államforma törvényességét. De nem is a politikai hatalom kérdése itt a döntő, hanem ennek társadalmi kihatása. Iskolaügy, szabad sajtó, polgári házasság, társadalmi mozgalmak, egyháziak katonai szolgálata és a többi — a szekularizáció által fölvetett megannyi probléma. Ezekkel szemben az egyház nem maradhatott közömbös, hiszen ezek kedvező vagy kedvezőtlen megoldásától függött, hogy milyen mértékben tud hatást gyakorolni a társadalmi életre.

Ami az egyház magatartását előbb a liberális, majd a szocialista szekularizációval szemben jellemezte, az a merőben védekező állásfoglalás volt. Védte hagyományos jogait és társadalmi intézményeit, amíg csak lehetett, és

elítélte azt, ami ezekkel ellenkezett. Ám ezek az utóvédharcok nem sok eredménnyel jártak. Egyre sürgetőbbé vált "az idők jeleinek" felismerése. Nyíltan szembe kellett néznie a kor kulturális és társadalmi valóságával, de nem a behódolás szándékával, hanem a világos tudattal, hogy elsődleges feladata nem az, hogy kultúrát teremtsen, hanem az, hogy hirdesse az üdvösség evangéliumát, s prófétai küldetésének tudatában annak örökérvényű üzenetéhez mérje az új kultúra törekvéseit.

Mi az egyház prófétai küldetése a megváltozott világban, s hogyan tudja teljesíteni azt? Mi az, amit a kultúrtörténeti fejlődés hatásaiból hiteles értéként el lehet fogadni? S hol vannak ennek a nyílt szemléletnek határai? Pontosan ezt a feladatot vállalta a II. Vatikáni zsinat, s főleg a *Gaudium et spes* kezdetű, fentebb említett konstitúció, amely az egyház és a mai világ viszonyával foglalkozik.

Ami már első olvasásra szembetűnik ebben a dokumentumban, az annak a nyílt elismerése, hogy ma gyökeres kulturális és társadalmi átalakulásnak vagyunk tanúi: "Az emberiség ma történetének új korszakát éli: mélyreható és gyors változások érik fokozatosan az egész világot. E változásokat az ember értelmessége és alkotó tevékenysége idézi elő, ezek azonban visszahatnak magára az emberre, az egyének és a közösségek nézeteire és vágyaira, gondolkodására és cselekvési módjára... Eszerint már joggal beszélhetünk gyökeres társadalmi és kulturális átalakulásról, amely kihat a vallási életre is." (4)

Nos, ami kihat a vallásra ebben az átalakulásban, azt abban látja a zsinat, amit fentebb a tudományos és a technikai haladás nyomán kialakult szekularizációs folyamatként már elemeztem. A dokumentum "új humanizmus" névvel jelöli meg ezt a kultúrtörténeti jelenséget. Napjainkban ez nem ritkán úgy jelentkezik, mint világot és emberi létet értelmező ideológia, és arra tart igényt, hogy az egyház tanítását merőben emberi tapasztalatból merített vallási és erkölcsi elvekkel helyettesítse. A dokumentum megállapítja, hogy ez a szellem "ma már erősen befolyásolja az irodalmat, a művészetet, az ember-tudományok és a történelem tanítását, sőt a törvényhozást is." (7) Meg kell azonban jegyeznünk, hogy voltaképpen nem egyetlen ideológiáról van szó. Különböző bölcséleti inspirációk nyomán az "új humanizmusnak" különféle válfajai vannak, s csak abban egyeznek, hogy mint végérvényes választ, elutasítják a lét végső kérdéseire vonatkozó egyházi tanítást és annak következményeit. Ezért nem csak hívők és nem hívők csoportjára, hanem számos kisebb csoportra osztják a társadalmat. Az egyház ma ebben a sokrétű, pluralisztikus világban él.

Kérdés: mi az egyház álláspontja és tennivalója ebben a helyzetben? Kétségkívül nem elég az egyházi tanítás hagyományos formáihoz ragaszkodni. Nem elég azt hangoztatni, hogy a téves ideológiáktól bizonyos értelmi és erkölcsi megtérés útján vissza kell térni az egyház által képviselt örökérvényű igazságokhoz. Ez még akkor sem elég, ha a dokumentummal egyetértve úgy látjuk, hogy az egyházi tanítás visszautasításának legmélyebb gyökere az emberi szívben, a szenvedélyek és az indulatok okozta belső egyensúly hiányában rejlik. Maga a dokumentum is többet kíván: tisztánlátásra, józan kritikai értékelésre és értelmi tisztességre akar nevelni. Újdonsága éppen az, hogy határozottan síkraszáll "a földi dolgok jogos autonómiája" érdekében, vagyis elfogadja a szekularizáció alapvető követelményét anélkül, hogy a szekularizmus útvesztőjébe tévedne. A megkülönböztetés világos és határozott. "Ha a földi valóságok autonómiáján azt értjük, hogy a teremtett dolgok-

nak, maguknak a közösségeknek is, megvannak a saját törvényeik és értékeik, amelyeket az embernek lépésről lépésre fel kell ismernie, alkalmaznia és alakítania kell, akkor az autonómia megkövetelése teljesen jogos; korunk embere igényli, sőt a Teremtő akaratának is megfelel. Éppen a teremtés tényéből következik ugyanis, hogy minden dolognak megvan a maga állaga, igazsága és jósága, megvannak törvényei és megvan a saját rendje: ezeket az embernek tisztelnie kell azzal, hogy elismeri a tudományok és művészetek sajátos módszereit... Ha azonban az evilági dolgok autonómiája kifejezésen azt értik, hogy a teremtett dolgok nem függenek az Istentől, és hogy az ember a Teremtőre való tekintet nélkül rendelkezhet velük, akkor minden istenhívó megérti, mennyire hamis ez a nézet.” (36)

A földi dolgok helyes értelemben vett autonómiájának ez az elismerése annyira őszinte, hogy a zsinat nem vonakodik attól, hogy elmarasztalja az ezzel ellenkező magatartást. “Hadd fejezzük ki mély sajnálkozásunkat bizonyos szellemi magatartás miatt, amely néha még a keresztények közt is megnyilvánult, akik nem látták mindig elég tisztán a természettudományok jogos autonómiáját. Ez a magatartás nézeteltérésekre vezetett, szenvedélyes vitákat váltott ki és sokakkal elhitette, hogy a hit és a tudomány szemben állnak egymással.” (36) Ezek a szavak egészen konkrét értelmet nyertek, amikor II. János Pál pápa a múlt évben, október 31-én, a Pápai Tudományos Akadémia tagjai előtt kifejezte őszinte sajnálatát Galilei heliocentrikus tanításának „tragikus félreértése” miatt.

Ez a pozitív állásfoglalás azonban nem feledteti el a zsinattal, hogy mindez veszélyes kísértéssé is válhat, ha a szekularizmus útvesztőjébe téved. Tagadhatatlan, hogy ha egyének és csoportok csak a maguk érdekeit nézik, helytelen önszeretetükkel megrontják mindazt, ami valódi érték ebben a világban: összekeverik a hitelest a látszólagossal, s ezzel felborítják az értékek Isten-alkotta rendjét. Következésképpen kerékkötői lesznek a kulturális haladásnak, megbontják a társadalmi egyenlőséget, akadályozzák a javak igazságos elosztását, végül is nemzeti és nemzetközi téren megzavarják a népek békés együttélését. Keresztény ember adjon példát arra, hogy az evangéliumi szegénység szellemében hogyan kell lelki szabadsággal használni, sőt élvezni a földi dolgokat, mert csakis így juthat az ember a világ istenakarta birtoklására, az Apostol paradox kifejezésével, “mint akiknek semmije sincs, de mindene megvan”. (2Kor 6,10)

Az egyház végül is a kulturális értékek jogos önállóságának elismerésével elfogadja a kulturális pluralizmust és a mai társadalomban jelentkező szekularizációs folyamatot, ha ez mint megtévesztő ideológia, nem tart igényt a világ és az emberi lét végső értelmezésére. Ám ebben a megosztott világban az egyház arra is akarja segíteni az embert, hogy az evilági dolgokban is el tudja választani a valódi értéket a káprázattól, és úgy éljen a földi dolgokkal, hogy az örökkévalókat el ne veszítse.

Egyház és világ kölcsönös viszonya

Az a kettős tény, hogy egyrészt az egyház küldetése ehhez a világhoz szól, és az üdvösség jóhírének e világ kulturális és társadalmi körülményei közt kell valóra válnia, másfelől ez a világ kultúráját és társadalmi életét tekintve nem

függ az egyháztól, sőt jogos autonómiával bír, elkerülhetetlenül fölveti a kérdést a kettő egymáshoz való viszonyáról. A kérdést még realisabbá teszi az a tény, hogy maga az ember, aki ebben a világban, ennek kulturális és társadalmi körülményei közt él, azonos azzal, akihez az evangélium örömhíre szól, s aki arra hivatott, hogy ebben a világban járjon az örök üdvösség útján.

Ezt a viszonyt nyilván kétfelől lehet megközelíteni. Felvethetjük a kérdést úgy, hogy mit nyújthat az egyház kulturális téren egyénnek és társadalomnak a mai világban. De kérdezhetjük azt is, hogy ez a mai kultúrvilág tud-e valami értékeset és hasznosat nyújtani az egyháznak.

Amit az egyéni embernek nyújtani tud az egyház, az elsősorban személyi értékének, s ezzel személyiségi jogainak maradéktalan elismerése. Keresztény szemmel nézve, ez abból a bibliai hitből származik, hogy Isten megszólítja az embert, s ezzel jelét adja, hogy személyesen ismeri és szereti, s arra hívja, hogy szeretetének közösségében üdvözljön. Mindez elismerése annak, hogy önálló, értelmes és szabad, de egyben erkölcsileg felelős személy. Ez a gyökere lelkiismereti szabadságának és mindazon jogainak, ami képességeinek kifejlesztéséhez és szabad gyakorlásához, társas kapcsolatainak kialakításához szükséges. De ebből származik kötelezettsége is, hogy mind ezért felelősséggel tartozik. Téves volna, ha az ateista humanizmus nyomán úgy gondolnánk, hogy személyiségünket csak akkor birtokolhatjuk teljes mértékben, ha függetleníjük magunkat Isten törvényeitől. Önálló, szabad létünk a Teremtő ajándéka. Személyi értékünk éppen abban nyilvánul meg, hogy önként megtehetjük, amit erkölcsi jónak ismerünk fel. Ám ami erkölcsi jó, azt nem mintegy kívülről erőlteti ránk a Teremtő, hanem mélyen a lelkiismeretünkbe írta. Pontosan ebben az értelemben állítja elénk és tudatosítja bennünk az egyház Isten tízparancsát. Jézus Krisztusban pedig erkölcsi eszményt állít elénk, aki egyúttal erőt is ad arra, hogy ösztönszerű önzésünktől megszabadulva, készségesen forduljunk embertársunk felé, és megtanuljuk azt tenni, amit kívánunk, hogy velünk tegyenek. Ezzel a gyakorlati szeretet útjára lépünk, ami nemcsak keresztényi hivatásunk — emberi létünk kiteljesedésére is ez vezet.

S mit tud adni az egyház a mai társadalomnak? Kétségkívül az emberi közösség, az összetartozás és együttműködés nagy eszményét, sőt belső erkölcsi erőt ahhoz, hogy törekedjenek is ennek megvalósítására a népek. Ez az eszmény közös eredetünk és azonos rendeltetésünk tényéből származik, amint a Biblia a teremtésről és Isten országának beteljesüléséről tanítja. Az erőforrás pedig maga Krisztus, aki az üdvösség jóhírével és Szentlelke erejével a szeretet közösségébe gyűjti Isten fiait. Az egyház arra hivatott, hogy amit Krisztus értünk tett, azt a történelem folyamán valóra váltsa a világban. Emberi közösséget, a nemzeti társadalom vagy a népek egyetemes társadalmi egységét nem a politikai szervezet merőben hatalmi eszközeivel, hanem az elmék és szívek tudatos és önkéntes jószándékával és erőfeszítésével lehet csak megvalósítani. Ez az egyház bibliai hite, s ezt tanítja a népeknek.

Érdemes megjegyeznünk, hogy az Egyesült Nemzetek társadalmi szervezetében (Non Governmental Organization) ezt a szellemet képviseli a Szent-szék állandó delegátusa. Ez a politikai egyezkedésektől független, merőben társadalmi szervezet a fegyverkezési verseny csökkenésével ma egyre több energiát tud fordítani a harmadik, sőt a jelen helyzetben a második világ emberibb életkörülményeinek megteremtésére. Ezen a téren állandó és aktív együttmű-

ködésével a Szentszék világviszonylatban igyekszik elvégezni azt a feladatot, amire helyi körülményeinek megfelelően minden egyházi közösség hivatott.

Ellenkező oldalról kiindulva úgy vethetjük fel a kérdést, hogy tud-e a világ, a kulturális sokféleségben élő társadalmak valami értékeset és hasznosat nyújtani az egyháznak? A zsinat válasza igenlő. A dokumentum nyíltan elismeri, hogy az egyháznak "javára válik a múlt századok sok tapasztalata, a természettudományok haladása és a kultúra különféle formáiban rejlő gazdagság", mert ezek abban segíthetnek, hogy egyre jobban megismerjük az emberi természetet, s ezzel a krisztusi üdvösség megvalósulására is új utak nyílnak.

Tény az, hogy az egyház már történetének kezdete óta megtanulta, hogy küldetését csak akkor tudja teljesíteni, ha állandó eszmecserét folytat különböző korok és kultúrkörök népeivel, azokkal, akiknek az evangéliumot hirdeti. Ma inkulturációról beszélünk, ami az inkarnáció mintájára azt jelenti, hogy az isteni Igének folyton-folyvást testet kell öltenie egy-egy nép nyelvében és kultúrájában, különben a nép nem fogja magáénak érezni az evangéliumot, s ezért ez nem is lesz átformáló hatással életére.

A gyakorlati következmény nyilvánvalóan az, hogy "az egyház kiváltképpen azok segítségére szorul, akik akár mint hívők, akár mint nem hívők, a világban élnek, jól ismerik a különféle intézményeket és szaktudományokat, és értik a bennük megnyilatkozó szellemiséget. Isten egész népének feladata, főleg a pásztoroké és hittudósoké az, hogy a Szentlélek segítségével figyelmesen hallgassák korunk sokféleképpen felhangzó szavát, állapítsák meg hitelességét, értelmezzék és az isteni Ige fényénél vonják le belőle a következtetéseket. Így lesz a kinyilatkoztatott igazság egyre teljesebben felfoghatóvá, egyre érthetőbbé és egyre alkalmasabbá arra, hogy hirdessék." (44.)

Végül is mindez nem csak azt jelenti, hogy az egyház elismeri a mai kultúra valódi értékeit. Ennél többet jelent: azt, ahogy tudatában van annak is, hogy ez a kultúra gazdagíthatja. A gazdagodás nyilván nem a bibliai tanítás tartalmára vonatkozik, hanem annak mélyebb megismerésére, teljesebb kifejtésére és korszerűbb alkalmazására. Azok, akik ezt a gazdagodást a kultúra és a társadalmi élet bármely ágában elősegítik, nem csekély szolgálatot tesznek az egyháznak. Sőt ezt teszik még azok is — vallja a zsinat —, akik akár a múltban, akár a jelenben bármi módon támadták vagy támadják az egyházat.

Ebből a zsinati tanításból az értelmi tisztesség és a szellemi nyíltság apostoli szava csendül ki: "Vizsgáljatok meg mindent, ami jó, azt tartsátok meg!" (1Tessz 3,21) S ezt az a meggyőződés élteti, hogy tudomány és technika, felvilágosodás és szekularizáció, kultúra és társadalom, végső soron minden, ami valódi érték, a teremtő Istentől van, s az ő teremtményét megváltó és üdvözítő szeretetét szolgálja. "Minden a tiétek — írja az Apostol a Korintusiaknak —, de ti Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig az Istené: (1Kor 3,23)

Tanú rá a zsinat: az örökkévalóságra irányuló küldetése mellett, sőt abban bennfoglaltan, korunk pluralista kultúrájában is megértette és vállalja evilági feladatait az egyház.

Az egyház a szolgálat helye

A II. Vatikáni zsinat egyik célkitűzése — a teológiai gondolkodás és az egyház belső megújulása mellett — a világgal folytatandó dialógus volt. Különösen XXIII. János pápa viselte szíven a modern világ problémáit. Az egyház feladata, hogy ezeket a problémákat fölismerje és szolidaritást vállaljon a terheket hordozókkal. Az illetékes bizottságok már a zsinati ülések megkezdése előtt több kérdésben megfogalmazták az egyház álláspontját, figyelembe véve már a pápa *Mater et magistra* (1961) és *Pacem in terris* (1963) enciklikáit is. A zsinaton részt vevő püspökök mégis nehezen boldogultak ezzel a feladatkörrel. Többségük ugyanis még a régi, elsősorban jogi-intézményes egyházképet részesítette előnyben, amely alapján az egyházi vezetők arra hajlottak, hogy fölényes, paternalista stílusban kioktassák a világiakat. Az egyház így a „világot tekintve”, sőt a „világgal szemben” jelent meg. Csak többszörös átdolgozás után és a zsinat vége felé fogadták el a püspökök azt a dokumentumot, amely az egyháznak „a világban” betöltött szerepével foglalkozik. Mindaddig nem volt közöttük egyetértés ebben a kérdésben, ameddig nem kristályosodott ki a zsinat új teológiai szemlélete és nem fogalmazták meg a belső egyházi megújulás szempontjait.

A zsinaton lezajlott folyamatot szimbolikusan tartom: mindaddig nem határozható meg az egyház helye és szerepe a pluralista társadalomban, ameddig nem újul meg az egyház teológiai szemlélete, és nem lép rá a belső megújulás útjára.

Bár a zsinati teológiát az elmúlt évek, évtizedek során többen elemezték, mégis úgy látszik, a zsinati gondolkodás nem hatotta át egyházunkat. Mintha egy titokzatos „ancien régime” elkeseredett utóvédharcot folytatna a megújulást sürgető II. Vatikáni zsinattal szemben. Tudatában vagyok annak, hogy a szövegek többfajta interpretációra adnak lehetőséget, sőt a megújulást akadályozó erők is találnak a zsinati dokumentumokban olyan idézeteket, amelyek — azt hiszik — őket igazolják. A történeti-kritikai hermeneutika értelmében azonban, amint erre egy zsinati teológus, Alois Müller professzor rámutatott, „az új, továbbvivő gondolatok specifikálják az általános, már ismert tételeket, és nem pedig a tudatosan újnak szántakat kell utólag leszállítani a már mindig is mondottak szintjére. Ha nem így lenne, a zsinat maga nyilvánította volna ki saját felesleges voltát.”¹

Egyház, mit mondasz magadról?

A II. Vatikáni zsinat teológiai szemléletének kulcsa a *Lumen gentium* kezdetű dogmatikai konstitúció. A bevezetésben olvashatjuk, hogy az egyház „Krisztusban mintegy szakramentuma, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberiség egységének” (LG 1). A különböző bibliai képek és analógiák között különös helyet foglal el az egyháznak, mint *Krisztus titokzatos testének*, egyébként korántsem új, teológiai értelmezése. Ahogyan azonban a zsinat ezt a régi képet Krisztusból kiindulva értelmezi, már jelzi a szemléletbeli változást: a jogi gondolkodást egy *szentségi*, az egyház történelmietlen

szemléletét egy a történelemben gyökerező egyház szemlélete váltja fel. Az uralkodó egyház átadja helyét egy az adott körülmények között küldetésére figyelő, szolgáló egyháznak, amely a „szegényekben és szenvedőkben” ismeri fel „alapítójának képmását” (LG 8).

A zsinati egyháztan vezérfonala azonban kétségtelenül a konstitúció második fejeztében található Isten népe teológiája. A bécsi pasztorálteológus, Paul M. Zulehner szerint, a zsinat ezzel a kifejezéssel „búcsút vett egy triumfalista egyházképtől és kinyilvánította, hogy az egyház nem az emberiség fölé rendelt intézmény, hanem az emberekben és emberek között él és történelmükben van úton”.² A „nép” nem a laikusokat jelenti, hanem valamennyi hívőt, a püspöktől a legegyszerűbb keresztényig. Az egyház önértelmezéséhez az „Isten népe” gondolat két jellemző vonása különösen fontos, a közösségi és a már említett történeti jelleg.

Az „Isten népe” kifejezéssel a zsinat az őskereszténység egy olyan gondolatához nyúlt vissza, amely az egyház egységesítő elve volt. Ez a „messiási nép”, ma is „az egész emberiség számára az egység, a remény és az üdvösség életerős magja”, amit Krisztus „az élet, a szeretet és az igazság közösségévé tett” (LG 9). Ebben a szeretet-közösségben nincs helye a veszélyes polarizálódásnak, amely az egyházban szinte két különböző „osztályt”, a laikusok és a klérus „osztálytársadalmát” teremti meg. Ellenkezőleg, az egész nép Krisztus egyetlen papságában részesedik, és a „hívók egyetemes papsága” és a „hierarchikus papság egymáshoz van rendelve” (LG 10). Ebben a közösségben *mindenki aktív közreműködésre* hivatott. Az „aktív közreműködés” kifejezés a zsinati dokumentumoknak mintegy visszatérő gondolata lett. Mindez nem egy liberális demokrácia-értelmezést csempészett be az egyházba, amint ezt sokan vélik, hanem az egyház közösségének egy új, bibliai alapokon nyugvó megközelítését. Ez a *communio* vagy *egység* teret hagy az Isten népe *sokoldalú adományainak*, fő jellemzője pedig a *testvériség és a szeretet* (LG 13). Az egyház belső megújulása éppen ennek a „*communio*nak” a konkrét megvalósítását jelenti.

Az „Isten népe” gondolat másik jellemzője a *történetiség*. Eszerint Isten teremtő, megváltó és üdvözítő műve, mint ezt II. János Pál pápa hangsúlyozza, az emberiség konkrét történeti dimezióiba ágyazódik. Ezért ez a kifejezés az egyház „történelemtudatát” alapozza meg, amelynek „lényege maga az üdvtörténet”.³ Így lesz az „Isten népe” az a történelemben „zarándokló egyház”, amely leveti magáról a középkor titokzatoskodó egyházképét és „ennek a világnak múlandó alakját hordozza” (LG 48). Karl Rahner joggal figyelmeztet, hogy eszerint „az egyház nem egyszerűen egy égi valóság, amely távol van a világ bajaitól és amely zavartalanul átgázol a történelmen, anélkül, hogy átelné és átszenvedné azt”.⁴ Az egyháznak mintegy inkarnálnia kell a világba, hogy szolidaritást vállalhasson vele és betölthesse benne küldetését. A *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúció éppen ennek a gondolatnak konkrét vetületeivel foglalkozik: milyen legyen az egyház és a világ viszonya.

Egyház, mutasd magad!

A II. Vatikáni zsinat új egyházképe közvetlenül érinti az *egyház belső szerkezetét és megújulását* is. Eddig az egyház egy klerikális piramis képét nyújtotta szigorú alá- és fölérendelésekkel; ezután a *püspöki kollegialitásról* szóló tanítás az egyház közösségi jellegét helyezi előtérbe. A zsinatig az egyházi tekintély a jogra és a rendre hivatkozott, ezután az egyházi hivatal *szolgálati jellege* kerül előtérbe. Ed-

dig a vak és aszkétikus engedelmesség volt az erény, ezután az engedelmességnek *dialogusképesnek* kell lennie. Eddig erős centralizmus (római vagy egyházmegyei) jellemezte az egyházat, ezután megnövekszik a *helyi egyház* jelentősége. Eddig az egység egyformaságot jelentett, ezután az — az említett *communió* értelmében — a *sokoldalúságban* valósul meg.⁵ A papságról alkotott hagyományos kultikus felfogás, amihez gyakran egy túlzott „rendi méltóság” kapcsolódott, egy *új papi képbe integrálódik*, amelyet a pasztorális feladatok határoznak meg. A papnevelő intézetekre jellemző klerikális izolációt olyan lelkipásztori irányultságú nevelésnek kell felváltania, amely megfelel a mai kor követelményeinek és a növekedéseket közelebb viszi az emberekhez (Vö. LG 18-29, *Presbyterorum ordinis* és *Op-tatam totius*).

Nyilvánvaló, hogy sok papnak és hívőnek, akik még a zsinat előtti teológiába és egyházképbe nőttek bele, már ez a szemléletváltás is valóságos sokkot jelentett. A megújulás egyik központi gondolata ugyanis a *laikusok fölértékelése* volt. Minthogy nélküle nem szüntethető meg a klérus és a civilek közötti alapvető szakadás az egyházban, és nem jöhet létre az a *communió*, amelyről az imént szóltunk. A világi püspökei azonban leszögezik, hogy a világi hívők „az egész krisztusi nép küldetésében járnak el az egyházban és a világban”, mert részesednek Krisztus papi, prófétai és királyi tisztének méltóságában (LG 31). Alapvetően más szemlélet ez, mint a zsinat előtti, amely szerint a laikusok csak az egyház hierarchikus apostolkodásából részesedhetnek.⁶ Azáltal azonban, hogy a világi hívő az egyház küldetésében részesedik, amelyért maga is felelős, megszűnik a világiakat passzívításra ítélő szolgáltató-ellátó lelkipásztorkodás létjogosultsága.

A világiak apostolkodására lehetőség nyílik az egyházon belül és a világban. Az első azt jelenti, hogy a *civilek különféle lelkipásztori feladatokat* vállalhatnak, nemcsak egyházközségi szinten, hanem az egyházvezetés területén is (LG 33 és AA 6). Erdemes ezzel kapcsolatban megjegyezni, hogy a püspökök a zsinaton kifejezetten visszautasítottak egy módosítási javaslatot, miszerint a világiaknak erre csak az egyházi hierarchia megbízásából van joguk. A zsinat szerint ugyanis az egyházon belül létezik „egy sajátos laikus apostolkodás”, ami nem kötődik egyházi hatósági engedélyhez. Természetesen annak is fennáll a lehetősége, hogy a hierarchia apostolkodásának segítésére hívjanak meg világiakat, amennyiben ehhez nem szükséges a papi rend szentsége (LG 33). A laikusok *sajátos hivatása* azonban, hogy mindenekelőtt a világban töltsék be apostoli küldetésüket, „mintegy belülről szenteljék meg a világot” (LG 31). A kereszténynek inkarnálódnia kell a világba, valódi közösségre kell lépnie vele, hogy kovászként átjárhassa azt (AA 2). Isten népének küldetésében ez a laikus speciális feladata, ami lényegben és nemcsak fokozatban különbözteti meg a hierarchikus papságtól.⁸ A zsinat által elindított egyházi megújulás egyik próbaköve ezért a világiak szerepének teológiai és gyakorlati elismerése.

Egyház és pluralista társadalom

Magától értetődik, hogy az az egyház, amely magát elsősorban nem jogi kategóriákban és mamut-intézményként, hanem az adott történelemben megjelenő szerető közösségként definiálja, tagjainak szabadságát, nagykorúságát és felelősségét támogatja, másként viszonyul a világhoz is, mint a korábbi évszázadok fo-

lyamán. XII. Piusz pápa megkísérelte az egyház társadalmi befolyását erősíteni és a világot mintegy visszahozni az egyházba. Az egyház társadalmi monopóliumát azonban már nem lehetett visszaállítani. Ezzel a helyzettel nézett szembe nyíltan és őszintén a II. Vatikáni zsinat. Az egyház kötelessége, „hogy szüntelenül vizsgálja és az evangélium fényénél értelmezze az idők jeleit”, mert csak így adhat „korszerű választ az örök emberi kérdésekre” (GS 4). A zsinat elutasította az integralizmust, amely a világot az egyház irányítása alá kívánja helyezni, és elismerte a *földi dolgok viszonylagos önértékét és önállóságát*. Az egyház feladata a megváltozott történelmi helyzetben, hogy — elsősorban a világi hívek apostolkodása révén — párbeszédre lépjen a világgal, szolidaritást vállaljon és adott esetben együttműködjön vele (GS 36). „Az egyház nem úgy jelentkezik mint *hatalmi központ* a társadalom fölött vagy mellett, hanem mint a *szolgálat helye*, ahová kivétel nélkül bárki szabadon fordulhat” — mondta II. János Pál pápa magyarországi látogatásakor.⁹

A pápa szerint ez a szolgálat mindenekelőtt azt jelenti, hogy az egyháznak fel kell tárnia a keresztény világszemléletet „az emberi személy megmentése és az emberi társadalom felépítése” érdekében.¹⁰ Az egyház ugyanis „arra kapott megbízást, hogy feltárja annak az Istennek a misztériumát, aki az ember végső célja; éppen ezért egyúttal az ember számára is feltárja létének értelmét, vagyis az emberre vonatkozó legalapvetőbb igazságot” (GS 41). Ezen túlmenően az egyháznak meg kell fogalmaznia olyan alapvető emberi értékeket, mint a személy, közösség és emberi munka „méltósága, a szolidaritás, a szabadság és a béke”.¹¹ A lelkipásztori konstitúció szerint ugyanis „nincs az a törvény, amely az ember személyi méltóságát és szabadságát annyira biztosítaná, mint Krisztusnak az egyházra bízott evangéliuma” (GS 41). Ugyancsak az egyház feladata, hogy síkra szálljon azért, hogy ezek az értékek érvényesüljenek a gazdasági és politikai életben, illetve ahol ezeket megsértik, azt félreérthetetlenül szóvá tegye.¹² Természetesen az egyház csak akkor lesz szavahihető, ha ezen értékek megvalósítására saját maga ad példát, mégpedig elsősorban nem új hatalmas intézmények létrehozása vagy átvétele, hanem közösségi tapasztalata révén. Ezért például egy pluralista társadalomban élő egyházban a bázisközösségeknek az egyház centrumába és nem peremére kell kerülniük. Nem elegendő azonban csak alapelveket megfogalmazni, az „igazságosság és szeretet követelményeinek egyre inkább csak akkor lehet eleget tenni, ha minden egyes ember” a „maga képességei és a mások szükségletei szerint hozzájárul a közjóhoz” (GS 30). Éppen ez a világiak apostolkodásának speciális területe.

A svájci példa

Az elmúlt évek során tanuja lehettem annak, milyen erőfeszítéseket tesz az egyház Svájcban a zsinati megújulás érdekében. Nyilvánvaló, hogy a svájci modell nem ültethető át a magyar egyházba, hiszen mások a hagyományaik és különböző a társadalmi közeg is, amelyben teljesíteniük kell küldetésüket, nem is beszélve a kantonokra jellemző egyházi és állami sajátosságokról. Ettől függetlenül tanulságos lehet egy pillantást vetnünk erre az egyházra, amelyben nem csak szélsőséges maradiak és haladók túrik meg egymást (a konzervatív Haas püspöknek bizonyára eszébe sem jut, hogy megrendszabályozza, sőt fölfüg-

gessze azon papjait, akik szembeszálltak vele), hanem képes megváltoztatni saját arcát, adott esetben szerkezetét.

Az új teológiai szemlélet elsajátítása viszonylag egyszerűen és gyorsan történt, annál is inkább, mert több svájci teológus a zsinaton is fontos szerepet játszott. Magától értetődik, hogy a teológiai megújulásnak Svájcban is komoly ellenzéke volt, gondoljunk csak Marcel Lefébvre érsek konzervatív ellenmozgalmára. A konzervatívok nagy táborától függetlenül azonban 1972-75-ig az országban szinódusokat tartottak, amelyeken fölmerték az egyház állapotát és a zsinati irányelveket figyelembe véve meghatározták jövőendő feladatait. „A szinódusok egyik jelentős eredménye volt, hogy sok laikus az egyházat a papokkal és szerzetesekkel együtt teljesen új módon élhette át. A megbeszélések mindenütt nyíltak voltak, s a témák az egyházon belüli és az egyházon kívüli valós életet érintették.”¹³

Ma a legtöbb plébániára a közösségi szemlélet jellemző. A plébános a hívekkel közösen méri fel a szükségleteket, határozza meg a teendőket és végzi a különböző feladatokat is. Felértékelődött az egyházközségi tanács szerepe, amelyben a különböző aktív csoportok, egyesületek és a plébánia különböző társadalmi rétegeinek képviselői foglalnak helyet. A tanács elsősorban a plébánia lelkipásztori tevékenységének irányító és koordináló testülete. „Jogilag a plébános fölött áll, akit szavazás útján választ. Különösen paphiány esetén és az Isten népe élmény érdekében jelentős szerep jut az egyházközségi tanácsnak.”¹⁴ Az anyagi ügyek kezelését teljes egészében egy másik világiakból álló testület, az úgynevezett templomgondnokság vette át. A pénzügyekbe a plébánosnak gyakorlatilag nincs beleszólása. A pénz felhasználásáról gyűléseken és demokratikusan döntenek. „Egyházmegyei szinten ugyanúgy egy laikusokból álló testület feladata az egyházmegye pénzét összeszedni és kezelni.”¹⁵ Megnyílt az út a civilek előtt a szenteléshez nem kötött egyházi hivatalok felé is. Így például világi hívek is lehetnek teológia-professzorok, vagy részt vehetnek az egyházmegye irányításában (a bázeli püspökség irodagazgatója például nő).

Az egyház társadalomban betöltött szerepe is jelentősen megváltozott az 1972-es szinódus után. Maga az egyház kezdeményezte, hogy a társadalomban betöltött kiváltságos helyzetét „az adott társadalmi helyzetből és az egyház küldetéséből kiindulva” kritikusan vizsgálják felül. „Ezen túlmenően a katolikus egyház országunk más nagy egyházaival egyetemben” maga tett erőfeszítéseket arra, „hogy a kis egyházak és világnézeti közösségek is egyenjogúak legyenek velük.”¹⁶ Megszűntek vagy megszűnőben vannak a katolikus egyház intézményes előjogai. A tömegkommunikációs eszközökben sincs privilégizált helyzetben, ugyanannyi jogot élvez, mint más társadalmi szervezet. Bár vannak intézményei, vannak katolikus iskolák és van egy katolikus egyetem is, az egyház mégsem hatalmas intézményekben, hanem elsősorban közösségekben és aktív egyesületekben mutatkozik meg. Ahol például az iskola egyházi jellege nehezen biztosítható, ott az egyház az iskolát inkább átadja a helyi hatóságnak vagy államnak és szerződésben rögzíti az egyház további jogait (például a hitoktatáshoz való jogot)

Említést érdemel az egyháznak a társadalomban betöltött szerepével kapcsolatban a püspökök nyilvános szereplése is. A legtöbben kerülnek, hogy nagy és pompás rendezvényeken tűnjenek fel és így reprezentálják az egyházat. Ehelyett egyszerűen jelennek meg, nyíltan és őszintén tájékoztatják a

nyilvánosságot a különböző egyházi és társadalmi problémákról és sohasem zárkóznak el a dialógustól. Gazdasági, politikai és társadalmi kérdésekben tanácsadó testületükre, a Justitia et Pax bizottságra támaszkodnak. Ez a bizottság huszonegy tagból áll, akik között teológusok, szociáletikusok, jogászok, közgazdászok és egyéb szakemberek találhatók. Elnöke egyébként nő. A bizottság ezen kívül húsz külső szakértővel dolgozik együtt, és a püspöki kar elé terjesztendő állásfoglalásait alapos felmérések és tanulmányok előzik meg, amelyekbe bevonják a hívők széles rétegeit is. Az elmúlt évek során több dokumentumot adtak közre, amelyekben fontos politikai, gazdasági és szociális kérdésekkel kapcsolatban (például béke, politikai élet, fegyverkereskedelem, lakáshiány, géntechnológia, bankügylek) fejtették ki a keresztény etikai álláspontot. Az egyház állásfoglalásai mérsékelt visszhangra találnak a társadalomban, de a sajtó és a politikusok alaposabb tanulmányozásukra kényszerülnek, sőt adott esetben a politikai döntéseknél is figyelembe kell venniük ezek szempontjait. Úgy látszik, az egyház megtalálta helyét a pluralista társadalomban és megelégszik azzal, hogy saját hatalmi és intézményes érdekeinek előtérbe helyezése helyett eligazítást és tájékozódást nyújtson az embereknek.

Jegyzetek:

1. Müller, A.: *Felhívás az aggiornamento-ra*, Egyházfórum 1987/1. 2. Zulehner, P.M. *Fundamentalpostoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*, Pastoraltheologie 1. Düsseldorf 1989, 95. o.
3. Wojtyła, K.: *Quellen der Erneuerung*, Freiburg 1981. 142. o. 4. Rahner, K.; *Die Sünde in der Kirche*, in: Barauna G. (Hg), *De Ecclesia. Beiträge zur Konstitution „über die Kirche“ des Zweiten Vatikanischen Konzils I*. Freiburg 1986. 346-362. o. 5. Ratzinger bíboros szerint a communio eleve „magában foglalja a helyi egyházak sokoldalúságát” és „kizárja, hogy az egységet csakis a 'fej' szemszögéből határozzuk meg”. Ratzinger J.: *Die bischöfliche Kollegialität. Theologische Entfaltung* in: Barauna S. (Hg) i.m. 2. Bd. 51. o.; 6. „Egy tehát az Isten választott népe”, olvashatjuk a konstitúcióban, „egyenlő a tagok méltósága, mert Krisztusban újjászülettek” (LG 32). Megerősíti mindezt a világiak apostolkodásáról szóló határozat is: „A keresztény hivatás ugyanis — természete szerint — apostoli hivatás is... a szolgálatok különbözőek az egyházban, de egy a küldetés” (*Apostolicam actuositatem* 2.); 7. Klostermann, F.: *Einleitung und Kommentar zum Dekret über das Apostolat der Laien* in: *Lexikon für Theologie und Kirche* 13. Freiburg, Sonderausgabe 1986, 624. o.; 8. Zulehner szerint a mondat, miszerint a „hivatali papság nemcsak fokozatban, hanem lényegben is különbözik az összes hívő általános papságtól, megfordítandó”. Minden karizma ugyanis, így a laikusé is „a Lélek specifikus ajándéka”. Zulehner, P. M.: *Das geistliche Amt des Volkes Gottes. Eine futurologische Skizze*, in: Hoffmann P. (Hg), *Priesterkirche (Theologie zur Zeit)*. 3. Düsseldorf 1987. 203. o.; 9. *A pápa szól hozzánk. II. János Pál pápa hazánkban*. 1991. aug.18-20. Katolikus Szemle, Róma 1991. 47.o.; 10. *A pápa szól hozzánk*, i.m.13. 11. *A pápa szól hozzánk*, i.m. 46. o.; 12. Kurt Koch három dimenziót különböztet meg: „Az első dimenzió a denúnciació prófétai feladata: minden olyan társadalmi struktúra és állapot nyílt megvádolója, mely ellentmond a bibliai üzenet igazságosságára irányuló akarátának.(...) A denúnciacióval a második lépés, az annúnciació is megjeleNIK, a bibliai örömhír elferdítetlen nyilvános hirdetése, mégpedig nemcsak alkalomadtán, hanem mindig, akár alkalmas, akár alkalmatlan.” (...) Ezek „maguktól vezetnek a pronúnciacióhoz, a konkrét — főleg politikai — síkraszálláshoz azok érdekében, akiket jogaikat és lehetőségeiket illetően becaptak. Minden egyházi pronúnciació alapja az istentiszteleten való könyörgés.” Koch, K.: *A keresztény hit politikai felelőssége* in: Egyházfórum 1990. 1. 21-22. o.; 13. Schuler, K.: *Hogyan él egy svájci plébánia?* in: Egyházfórum 1986.1, 44.o.; 14. Schuler, K.: i.m. 48-49. o.; 15. Schuler, K.: i.m. 45.o.; 16. *Synode 72 Bistum Chur, Kirche im Verständnis des Menschen von heute* (Sachkommission 4), Chur 1975, 15. o.

TOMKA FERENC

A pluralizmus kihívása és a magyar katolikus egyház

Napjaink magyar katolicizmusa új módon találkozik a pluralizmus problémájával. A kommunizmus előtti magyar társadalom hagyományos, homogén „keresztény társadalom” benyomását keltette: a lakosság 90 százaléka vallásosnak mondta magát, 60—70 százaléka rendszeresen járt templomba, s a társadalom számára természetes volt, hogy a gyermekek jelentős része „keresztény nevelésben” részesült.

Az elmúlt évtizedek alatt végbement a társadalom emberi-világnézeti feldarabolódása. Az egyházon „belül” élők egy része azonban — a vallásüldözés nyomásának hatására — nem vett tudomást erről a változásról. Sok keresztényben az a kimondott vagy ki nem mondott meggyőződés élt az üldöztetés éveiben, hogy az elvallástalanodás megjelenése egyszerűen a kommunista-ateista propaganda következménye, s annak megszűnésével rövid időn belül helyreáll a „régí rend”. Erre utalt a kommunizmus bukása után egyesek törekvése a hitoktatás általános visszaállítására, minden meg nem keresztelt gyermek szinte feltétel nélküli megkeresztelésére stb.

Ezzel szemben tudomásul kell vennünk, amit II. János Pál pápa is többször hangsúlyozott magyarországi látogatásakor: hogy a magyar egyház új helyzetbe került a negyven évvel ezelőttihez képest; hogy „missziós egyházzá” váltunk, s egy pluralista világban kell megvalósítanunk küldetésünket, azaz olyan világban, amelyben a kereszténység, a katolicizmus kisebbségi helyzetbe kerül (*A püspökökhöz* 9,11).

Ma a magyar népesség egyharmada vallástalannak mondja magát, egy másik harmada valamiképpen tágabb értelemben istenhívó ugyan, de úgy nyilatkozik, hogy „a maga módján” hívó, azaz nem az egyházak elgondolása szerint, s nem is kíván kötődni egyházakhoz. Csupán a népesség harmadik harmada tart valamilyen kapcsolatot az egyházakkal. De ebben a csoportban is sokféle nézettel találkozunk. A magukat katolikusnak vallók közt például ott vannak azok is, akik évi egy-két nagy ünnepen mennek el csak istentiszteletre (az éjféli misére vagy a feltámadási körmenetre), de az egyház számos hittételét nem ismerik vagy nem azonosulnak azokkal. A rendszeres vallásos életet élők az ország lakosságának csupán mintegy 10 százalékát alkotják. II. János Pál pápa ebben az — általa missziósnek nevezett — helyzetben először is az adott világ tudomásul vételére hívta meg a magyar egyházat, illetve helyzetének felmérésére s az ezt követő munkaterv (lelkipásztori terv) kidolgozására (*A püspökökhöz* 3,10). Mind a helyzetfelmérésnek, mind a lelkipásztori tervnek alapvető kérdése, hogy milyen új kihívást jelent a pluralista világ az egyház számára egyrészt a világgal való kapcsolat, másrészt a lelkipásztori élet vonatkozásában.

Új kapcsolat a világgal

A II. Vatikáni zsinat hangsúlyozta, hogy az egyház és a világ nem azonosíthatók, s részletesen szólt az egyház és világ viszonyáról. A magyar katolikus egyháznak is fel kell ismernie új kapcsolatát a pluralista világgal.

Az egyháznak változatlan, vagy még nagyobb elkötelezettséggel kell hordoznia és képviselnie az adott pluralista világban az Evangélium értékeit, amelyek meggyőződése szerint egyedül képesek megújítani, illetve talpra állítani az embert és társadalmat. De ezt — a mondottak szellemében is — jézusi alázattal kell tennie. — Ha korábban az isteni és emberi tudás szinte egyedüli vagy legteljesebb birtokosaként léphetett fel, ma új módon meg kell tanulnia tiszteletben tartania mások szaktudását, illetve más nézőpontokat, világnézeteket, s erre kell nevelnie híveit. Tudatában kell lennie, hogy a társadalomnak csak egy töredéke áll mögötte. Fel kell fedeznie, hogy a világ gyakran más nyelvet beszél, s neki meg kell tanulnia e nyelvet, ha képes akar lenni hirdetni az Örömhírt e világnak.

A pluralista világ ténye, illetve az egyház domináns helyzete elvesztésének tudomásulvétele nem okozhat az egyház vezetőiben vagy tagjaiban semmiféle kisebbségi érzetet, de meg kell hívnia a világ összetettebb és pluralista szemléletére. Nézzünk egy példát: a katolikus egyház korábban természetesen vette, hogy a társadalom többsége (vagy legalább a katolikusnak keresztelt népesség) mögötte áll. Az iskolai hitoktatásról, illetve a katolikus intézmények visszaadásáról folyó vitában úgy tűnt, hogy többen ma is ebben az elképzelésben élnek. Mások viszont, az imént is idézett arányokat ismerve — melyek szerint a népességnek mintegy 30 százaléka tart csak fenn minimális kapcsolatot egyházával —, arra a következtetésre jutottak, hogy az egyház legfeljebb a társadalom e rétegére számíthat igényeinek támogatásában.

A fenti vitákban a tömegkommunikáció is úgy törekedett befolyásolni a közvéleményt, mintha az egyházak ilyen igényeikkel csak a népesség elenyésző kisebbségének kívánságát akarnák ráerőltetni az óriási többségre. Ezzel szemben a felmérésekből kiderült, hogy arra a kérdésre, „rokonszernvezik e azzal a párttal, amely azt tűzi ki célul, hogy bevezeti az iskolába a hitoktatást?” a felnőtt népesség nagyobbik fele igennel válaszolt, egyötöd nem válaszolt, s csak 23 százaléka válaszolt nemmel. Ami az egyházi ingatlanok visszaadását illeti, a felnőtt népesség 90%-ának volt az a véleménye, hogy az egyházaknak azokat a javakat, illetve intézményeket vissza kell adni, amelyek a hitélethez és szociális-humán munkájukhoz szükségesek (vö. Tomka Miklós: *A magyar katolikus egyház* 1991, 33-44).

Új lelkipásztori magatartás

A társadalom pluralizmusa, illetve a kereszténység kisebbségi helyzetbe kerülése mindenekelőtt egy alapvető lelkipásztori kérdést vet fel: Mi védi meg a katolikusokat a sokféle — olykor közömbös, olykor vallás- vagy egyházellenes — csoport vonzásától?

A Szentatya több beszédében hangsúlyozta, hogy a plébániák alakuljanak közösségekké, hogy „adjanak teret azoknak a közösségeknek és mozgalmak-

nak, amelyeket a Gondviselés támaszt korunkban". Hangsúlyozta, hogy a papjelölteknek már a szemináriumban meg kell tanulniuk, meg kell tapasztalniuk, „hogyan lehet létrehozni olyan közösséget, amely a Szentháromságos szeretetközösség eleven folytatása” (*Püspökökhöz 5; Kispapokhoz 8*). Az ember nem tud egy közösség védelme nélkül élni, enélkül alig tudja világnézetét egészségesen megőrizni, kibontakoztatni. Az elmúlt kor homogén társadalmában a vallásos közösség adva volt. Mára megsemmisült. Híveink így védtelenül állnak a pluralista világ sokféle vonzásában. Az egyháztól való elidegenedéstől, az alternatív csoportok, kisegyházak, közvélemény, médiák stb. vonzásától, hatásától csak egy azonos gondolkodású elkötelezett keresztény környezet, közösség óvhatja meg őket.

Ami a lelkipásztorkodás egyéb területeit illeti, az egyháznak minden vonatkozásban szembe kell néznie a ténnyel, hogy pluralista világban él. Ez azt jelenti, hogy a hívő keresztények, az egyház aktív tagjai is pluralista világban élnek, s ez meghatározza szemléletüket: a nagyobb szabadság és kreativitás iránti igényüket. A II. Vatikáni zsinaton és azóta is az egyház újra meg újra állást foglalt az egyházon belüli pluralizmus mellett: a liturgia, a formák pluralizmusa mellett, vagy a világiak karizmáinak illetve az egyházban levő különböző egyesületek, csoportosulások, mozgalmak, sokfélesége és — egységet nem károsító! — szabad kibontakozása mellett. A magyar egyház számára — a szabadság visszaszerzése után — napjainkban vált lehetővé, hogy teret adjon a szabadság, illetve a pluralizmus ezen egyházon belüli megtestesülési formáinak. Létkérdése, hogy valóban teret adjon, hogy ily módon hívek és útkeresők otthon érezhessék magukat benne. (Természetesen az is létkérdés, hogyan okul a nyugati egyházak tapasztalatán, ahol egyes irányzatok viszont a pluralizmusra hivatkozva az egyház egységét sebeztek meg.)

A pluralista világban a lelkipásztorkodás a társadalom sokféle csoportjával, rétegével, és sokféle elvárással találja magát szembe, mind a hívőkhöz, mind a nem hívőkhöz szóló küldetése terén. Már a II. Vatikáni zsinat is hangsúlyozta, hogy a lelkipásztorkodásnak meg kell felelnie a pluralista világ sokféle igényének, s „az egyes társadalmi csoportok javára meg kell teremteni a sajátos lelkipásztori munkaköröket” (*Papok 10*). Ennek megfelelően világszerte kialakult az ún. szakosított lelkipásztorkodás, ami azt jelenti, hogy önállósított és megfelelően szakképzett lelkipásztorok foglalkoznak a társadalom egyes csoportjaival, fiatalokkal, egyetemistákkal, munkásokkal, értelmiségiekkel, művészekkel, katonákkal, s kiemelten a hátrányos helyzetűekkel, deviánsokkal stb. A magyar lelkipásztorkodás is tett már néhány kicsiny lépést a lelkipásztori szakosítás irányába, de bizonyára az egész ország lelkipásztorkodását át kell gondolni ebből a szempontból. II. János Pál is kiemelte magyarországi beszédeiben a munkássággal, értelmiséggel, fiatalossággal és a hátrányos helyzetűekkel való sajátos foglalkozás fontosságát (vö. *Beszéde a betegekhez; Püspökökhöz 11*).

Az egység távlatában

S végül a pluralista világ sokrétűsége, az egyház feladatainak és tagjainak sokfélesége új módon hangsúlyozzák az egység szükségességét. Ez volt a pápa magyarországi beszédeinek leggyakrabban visszatérő témája is. Az egység a

katolikus egyházon belül: a püspökök és püspökök, papok és világiak, szerzetesek, egyházi csoportok és mozgalmak közt. Csak együtt hozhatják létre az egyházmegyei vagy nemzeti zsinatokat, együtt lehetnek a magyar egyház megújulásának eszközévé — mondta a Szentatya (vö. *Esztergom 3; Püspökökhöz 2-5*).

Továbbá a katolikus egyház küldetéséhez tartozik — saját benső egységének megvalósításán kívül — hogy az egész világot meghívja a krisztusi egységre. Talán sosem volt ez annyira időszerű, mint egy pluralista, gyakran szétszaggatott, feszültségekkel teli világban. S ez a küldetése e sokrétű világban új módon kívánja meg tőle, hogy építse az egységet az egyházon belül, s azon kívül minden keresztténnyel, minden istenhívővel, minden jóakarátú emberrel... Így lesz a pluralista világban az egység jele és szentsége; így ismerheti meg általa a világ Istent (Jn 17,21).

MIHÁLYI GILBERT

Az egyház a pluralista társadalomban

Tagadhatatlan, hogy az emberiség történelmi változáson megy keresztül a második évezred legvégén. Ez az átalakulás hazánkban több módon jelentkezik. Egyik mindent átható jelensége a pluralizmus. Ebben a társadalmi adottságban találja magát a katolikus egyház, amikor negyven év megnyomorítottságából magához tér és hozzálát jézusi küldetése teljesítéséhez.

A másságok együttélése és az egyház küldetése

Mi ez a pluralizmus? Az, amit latin neve mond: sokféleség, sokszínűség, különféleség, különbözőség. Ez a másság megnyilvánul a filozófiában, az ideológiában, a politikában, lehet vallási, faji, etikai, kulturális, megjelenik a gondolkodásmódban, a viselkedésben, a szokásokban, az életstílusban, stb. Tehát alapjában sokféle másság jelenléte, együttléte.

Itthoni megjelenésének és elterjedésének magyarázata minden kétség nélkül maga a demokratikus átalakulás. Míg az elmúlt negyven év a totális diktatúra monolitikus erőszakuralma egy párttal, az élet teljes ellenőrzésével, jogfosztottsággal anti-pluralista rendszer volt, addig a demokrácia velejárója a sokféle másság. Mert alaptétele az emberi jogok elismerése és jogi garanciája. A gondolat- szólás- és gyülekezési szabadság természetes tartozéka pedig a szabad véleménynyilvánítás, amely a társadalmi élet minden területére, a parlamentben, a sajtóban, vallásban, nevelésben, stb. megnyilvánul. Mondhatjuk tehát, hogy a demokrácia a pluralizmus talaja.

De ehhez hozzá kell tenni, hogy a világunkban végbemenő technológiai globalizálódás következménye is, hogy az eddig egymástól távol élő népek és kultúrák egymás közelébe jutottak, vagy például az idénymunkások, a

menekültek, az újkori népvándorlás, migráció, stb. következtében is nőtt a sokféleség. A szekularizált kultúrák csak mélyítik és színesítik ezt a sokféleséget és különbözőséget.

Vannak, akik megrökönyödnek a pluralizmus megjelenésén. Soha nem éltek ilyen környezetben, nincs tapasztalatuk róla. Életüket feldúlja a nézetek zűrzavara, a csatározások, ez a láрма elveszi békéjüket. Kihívása sokszor terhes, egyenesen megpróbáltatás. Sokan attól félnek, hogy elvesznek ebben a sokféleségben. Mások ellenben úgy gondolják, hogy sok jó rejlik benne, mert a "több szem többet lát" alapján a társadalmi dialógust megtermékenyíti, gazdagítja.

Ez a pluralista társadalom a magyar egyház élettere. Ez számára adottság, itt kell szolgálatát teljesítenie, mert 1. küldetése az egész emberiséghez szól. Isten irgalmas üdvözítő szeretetét mindenkivel közölni kell. "Hirdesd az evangéliumot, állj vele elő, akár alkalmas, akár alkalmatlan" (2Tim 4,2); 2. Az egész ember szolgálata a missziója. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha az ember hitének erejében alakíthatja nemcsak örök üdvösségét, hanem földi boldogulását is; 3. A keresztény hit és a mindennapi élet bensőleg összefügg. A hit csak akkor élő, ha irányítja az emberéletet. Elválasztásuk a II. Vatikáni zsinat szerint korunk egyik legnagyobb tévedése; 4. Az evangélium nem elvont igazság, hanem az egész életet irányító erőforrás. Éppen ezért nemcsak egyéni vonatkozású, hanem az emberi együttélésnek is szól. A "szeresd felebarátodat" átöleli a közösségi élet egészét; 5. A teremtés és a megváltás révén Jézus Krisztus Ura az egész világnak. S bár a földi dolgok nagy fokú autonómiával rendelkeznek, még sincs olyan társadalmi kérdés vagy probléma, amelynek ne volna hit-erkölcsi vonatkozása; 6. A demokráciában a vallásszabadságot az alkotmány biztosítja. Így az egyháznak joga van működését folytatni. És ott működik, ahol csak elérheti az embereket, a társadalomban is. Joga van ott lenni, mint mindenki másnak.

Az egyház tehát nem hagyhatja ott világát. Nem vonulhat elkülönültségbe. Az emberért van. Érte van jelen a pluralista társadalomban.

Versengés az eszmék vásárán

Az egyház résztvevője a pluralizmusnak, amelynek egyik alapjellegzetessége a versengés. Ez azt jelenti, hogy minden másság érvényesülni akar. Ebből következőleg vita, gyakran heves ütközés, feszültség, konfliktus, antagonizmus a velejárója. Senki sincs monopol-helyzetben.

Más szóval, minden másság az eszmék vásárán kínálja önmagát. A vásár törvénye kemény megmérettetés. Az egyház része ennek a versengésnek. A magyar egyháznak ott kell lennie a pluralista társadalom eszméinek vásárán, s vállalnia kell mindent, ami ezzel jár.

A versengésnek a kritika is a velejárója. Így nem csoda, hogy a katolikus egyházat is sok erős kritika éri. A pluralizmusban senki sem védett, senki sem érintetlen. A szekularizált egyháztalanságnak gyakran az egyház ki-mondott céltáblája. A bírálat lehet igaz, találó, de lehet erőltetett, kitalált, torzított, rosszindulatú, mindenbe belekötő is. Olykor keresztény- és egyház-ellenes. Árgus szemmel figyelik, hogyan reagál az egyház a kritikára: hallgatásba burkolózik-e, ingerültté, idegessé válik-e, fölfortyan-e, vergődik-e? És

hogyan viszonyul az egyház a hívektől érkező kritikákra? Elereszti-e a füle mellett vagy támadásnak minősíti? Elmémítésükre gondol, egyházhűségre int, vagy talán a keresztény engedelmesség hiányát hányja szemükre? Védekezését a hittani csatározhatatlanság nebánsvirágjába csomagolja?

A kritikákkal nem polemizálni kell. Érdemben kell rájuk válaszolni. A valótlanságot kellőképpen meg kell cáfolni, a rágalmatat vissza kell utasítani, de a provokációnak nem szabad engedni. Általában a bírálat megszívlelendő, tanulni kell belőle, mert sokszor jó tükör, megmutatja a fogyatékosságokat. "Az egyház mindig megreformálandó" — vallja maga az egyház. Éppen ez az a megújulás, amit a II. Vatikáni zsinat hirdetett meg, és II. János Pál pápa látogatásakor is sürgetett: "A magyarországi egyháznak minden esélye megvan rá, hogy megújuljon a zsinat szellemében".

A zsinati megújulás

Az egyházat gyakran érik olyan vádak, hogy egyáltalán nem tud és nem akar beleilleszkedni társadalmunk pluralizmusába. Hiszen 1. hatalmi intézmény, amely kizárja önmagából a pluralizmust, a szabadság ellensége, elnémit, elnyom, elutasít minden ellenvéleményt; 2. privilégiumokat keres; 3. a klerikalizmus nem ismeri el az egyháztagok keresztény méltóságát, sem szabadságát, nem dialogizál velük, kiskorúakként, másodrendű tagokként kezeli őket, vak engedelmisséget követel, stb.; 4. állami támogatással igyekszik értékrendjét a társadalomra ráerőszakolni; 5. klerikalizmusa monolitikus hatalomgyakorlat befelé, kifelé pedig gyámkodással igyekszik világnézetét a közéletben érvényesíteni.

A II. Vatikáni zsinat bibliailag és teológiaiilag elmélyült önmeghatározásában az egyház azonban üdvösségközösség, azaz Krisztussal és Benne az egymással való egység szentsége a világban. Isten mindig népet gyűjtött magának, ennek az Ószövetség a tanúja. Jézus húsvétjában létrehozta "az új és örök szövetség" népét.

Ez az egyház egy Test sok taggal, szőlőtő és sok szőlővessző, egy kenyér, amelyben mindnyájan részesülünk és híz "eleven kövek"-ből. Tehát az egyház sokféleség, a pluralizmus egysége. Vagyis közösség, testvériség, ami annyit jelent, hogy egymásért élünk. Ez pedig a jézusi élet megtestesülése: szolidaritás, egymás teljes elfogadása, megbecsülése, lelkiismereti szabadságának tisztelete, szeretete, és a közösség életében való részvétel: együttműködés az egyház missziójában és a közös felelősségvállalás az egyházvezetésben.

Erre a megújulásra II. János Pál pápa 1991. évi látogatásakor többször buzdított. E mellett kötelezte el magát a Magyar Püspöki Kar 1990. februári nyilatkozatában: "A kereszténység lényegénél fogva közösséget alkot, és csak közösségben élhet igazán. Egyházunk sarkalatos feladata a testvériesebb, közösségibb gondolkodás- és cselekvésmód elterjesztése minden szinten."

A megújuló egyházban a Krisztussal való közösség az emberekkel való viszony meghatározója. Minél több egyházközség éli a Krisztus-közösség teljesebb életét, annál hitelesebbé válik az egyház, és szeretet-szolgálatát az emberélet előhaladására is kihat, mert "nemcsak az isteni életet közvetíti az embereknek, hanem valamilyen módon ennek az életnek a sugara visszaverődik az egész földi életre..." (Az egyház a modern világban, 40).

A világiakkal való együttműködés

A II. Vatikáni zsinat a közösség-egyház misztériumában hosszú századok után elismerte a Krisztus-hívők keresztény méltóságát, egyenjogúságát, Isten gyermekeinek szabadságát és apostolkodásuk üdvözítő szerepét az egyházban.

A Krisztusban megkereszteltetteknek mondta Szent Pál: "Nem vagytok idegenek, sem jövevények, hanem a szentek polgártársai, Isten háza népe" (Ef 2,19-22). És Szent Péter: "Ti választott nemzetiség, királyi papság, szent nemzet, Isten népe vagyok" (1Pét 2,9-10).

A Szentatya is buzdított látogatásakor, hogy a magyar egyház legyen a Krisztus-hívők, papság és hívők szeretetközössége. Így egész és teljes az egyház.

Ebben a közösségben a papság és a hívők, mindegyik a maga sajátos hivatása szerint, tehát felszentelt papságuk és egyetemes papságuk erejében misszionáriusai Isten Országának. Munkatársak tehát a Teremtő világtervnek szolgálatában. Ebből következőleg klerikalizmusnak nincs helye az egyházban. A II. Vatikáni zsinat világosan rámutat, hogy "a hívők részvétele a plébániai életben annyira szükséges, hogy nélküle a lelkipásztor szolgálata is általában képtelen lenne elérni teljes hatékonyságát" (*Hívők apostolkodása* 10). Ezért csak érthető, hogy "a hívők szolgálata, amely keresztény hivatásukból ered, sohasem hiányozhat az egyház életéből" (u. o. 1).

Az egyház nem öncélú, missziója van minden emberhez. A hívő állampolgár a misszionárius, benne lesz az egyház jelenlévő és cselekvő a társadalomban. Az erre vonatkozó főbb zsinati irányelveket érdemes számba venni.

1. Az egyház nincs kötve semmiféle politikai hatalomhoz; 2. Az állam és az egyház függetlenek egymástól, bár mindegyik ugyanazokat az embereket szolgálja, de más címen; 3. Az államhatalom garantálja a vallásszabadságot, azaz az egyház szabad működését, a médiákban is, és visszaadja erőszakkal elvett javaikból mindazt, amelyek szükségesek szabad szolgálatához — iskolák, szerzetesközösségek rendházai, stb.; 4. Az állam és az egyház szétválasztása helyes, összefonódásukat kerüljük el. Hozzáteesszük, hogy az állam közvetlen anyagi támogatása kísértéseket okozhat; 5. Az egyház ne fogadja el az állam dédelgetését, sem kegyeit. Nem kéri a hatalom közbenjárását az evangéliumi eszmék érvényesítéséért; 6. Az egyház nem az államért van, hanem az emberért, ezért jelen kell lennie a társadalomban. Hogyan? Válaszunkat keressük a zsinat szellemében: 1. Az egyháznak mint intézménynek nincs küldetése, sem illetékessége a politikában. A hit-erkölcsöt, a szociális tanát hirdeti és vonatkoztatja mind az egyéni mind a társadalmi életre, prófétai küldetésében akár értékítéletet is mondhat az államhatalom eljárásáról, de a konkrét társadalompolitikai megoldások keresése a hívő állampolgárok társadalmi felelőssége. 2. A hívők sajátos jellege "világi" létük, ők ott otthonosak, s keresztény meggyőződésüket, az evangélium szellemét életük példájával, valamint foglalkozásuk és hivatásuk vonalán beleviszik a közélet minden területére, azaz kovászként hatnak ott; 3. Ez nem egyszerűen humanista vállalkozás, hanem misszionáriusi küldetése, Krisztusról való tanúságtevés: "tanúságot tesztek majd rólam... egészen a föld legvégső határáig" (ApCsel 1,8). Ez a tanúságtevés annál hitelesebb, meggyőzőbb és vonzóbb, minél jobban átüt a misszionárius életén és szolgálatán Jézus halálának és feltámadásának életet alakító ereje; 4. Az állampolgárok, akik hívők, keresztény társadalmi felelősségüket egyénileg, csoportban, szervezeten úgy végzik,

ahogy a helyi és időbeli körülményeknek legjobban megfelel. Ha "keresztény" pártot alakítanak, ez is joguk, éppúgy, mint minden más eszmecsoporthoz, de a keresztény párt nem az egyház pártja, nincs felette kontrollja, utasítást nem ad neki, stb.; 5. Az elkereszténytelenedett kultúrában kovászként működő hívő állampolgárok öntudatosan, meggyőződéssel, minden relativista elhajlás nélkül, de nem fölényesen, öntelten, kioktató módon szolgálnak, hiszen nem a másságok ellen dolgoznak, hanem velük együttesen és mindnyájan egymásért keresik az igazságot, ahogy a zsinat emlékeztet: "tiszteljük azokat a polgártársaikat, akik becsületesen védik eltérő álláspontjukat... Mindig őszinte párbeszéd útján iparkodjanak magukat a másikkal megértetni" (*Egyház a modern világban*, 75).

Ilyen öntudatos hitű és apostoli lelkületű, szakképzett Krisztus-hívők kiformálása sürgős lelkipásztori feladata a magyar egyháznak. Szolgálatuk nem könnyű a társadalmi pluralizmus vásárában, de II. János Pál pápa 1988-as ausztriai látogatásakor bátorított: "A keresztények nem elégedhetnek meg csupán avval, hogy panaszkodnak amiatt, mert Istent távol tartják vagy kifelejtik a közéletből. Teremtsenek olyan körülményeket, amelyek megkönnyítik a hit újjáéledését. Demokratikus államban éltek, amely mindenkinek lehetőséget nyújt arra, hogy erőteljesen részt vegyen a társadalom felépítésében, sőt ezt el is várja. Mint keresztények tegyétek tehát fel a kérdést: az Istentől és evangéliumától rátok bízott küldetés szerint jártok el ezen a téren?"

A megújuló egyház a társadalomban nem kíván privilégiumokat, sem hatalmi versengést, sem földi javak öncélú halmozását. Vallja a Vatikáni zsinattal: "Az egyházat semmiféle földi ambíció nem fűti, egyedüli célja az, hogy Krisztus Urunk munkáját folytathassa... Igaz, hogy a földi dolgok és amik az ember léthelyzetét tekintve ezt a világot felülműlják, szorosban egybefonódnak és az egyház maga is felhasználja az evilági dolgokat, amennyiben hivatása megköveteli. Reményét azonban nem veti a világi tekintélytől felajánlott kiváltságokba. Sőt le is fog mondani bizonyos törvényesen szerzett jogainak gyakorlásáról, mihamelint kiderül, hogy ezeknek a jogoknak a gyakorlása miatt kétségbe vonható: őszinte-e tanúságtétele, vagy ha az új életkörülmények más rendezést követelnek" (*Egyház a modern világban*, 3,76).

A megújuló egyházvezetés

A megújult egyházszemlélethez az egyházvezetés módja is igazodik. Mert a földi hatalomgyakorlat stílusa nem lehet mintája a hierarchiának. Ennek evangéliumi szelleműnek kell lennie. Jézus szava irányító: "Tudjátok, hogy azok, akiket a világ urainak tartanak, zsarnokoskodnak a népeken, a hatalmasok pedig önkényüket éreztetik velük. Köztetek azonban ne így legyen, hanem aki nagyobb akar lenni, legyen szolgátok" (Mt 20, 25-28). Ezt a jézusi útmutatást követi Szent Péter: "A köztetek élő előljárókat, mint magam is előljáró, kérem... ne zsarnokoskodjatok a választottak felett" (1Pét 5, 1-3). Ebben a szellemben mondja a II. Vatikáni zsinat az egyházzal szembeni konstitúcióban a hierarchiáról szóló fejezet legelején: "Az egyház szent hatalommal felruházott szolgálói testvéreiknek szolgálatára állanak".

Az egyház nem monarchia, nem demokrácia, hanem közösség. Ennek megfelelően a zsinat meg is adta az együttes, közösségi egyházvezetés mo-

delljeit: 1. egyházmegyei síkon — egyházmegyei zsinat, papi szenátus, pasztorális tanács; 2. plébániai síkon — lelkipásztori tanács és gazdasági tanács. E két utolsót a képviselőtestület gyakorolja Magyarországon.

Ezt a kollégiális egyházvezetést Keszthelyi Ferenc, az új váci megyéspüspök foglalta össze nagyszerűen: "Másképpen kell rendeznünk kapcsolatainkat... Ez a feltétele annak, hogy az egyház jobban meg tudjon felelni küldetésének — hiszen mi másért kellene és volna érdemes megújítani az egyházat? — hogy Isten szeretetének látható, fölismerhető jele legyünk a világban... Szándékosan és nyomatékkal használom a többes számot: eddigi életem tapasztalata szerint ezt csak együtt lehet jól csinálni. Nem a saját elképzeléseimet akarom másokkal megvalósíttatni, hanem a miénket — közösen".

Az egyházmegyei zsinatoknak éppen az a fő feladata, hogy az egyháznak ezt a lelki és szervezeti megújítását elkezdje, ahogyan a Szentatya éppen ebben jelölte meg az angliai főpásztorok legsürgősebb feladatát: "Az egyházi tanítás minden szintjén az igazi katolikus egyháztan bemutatása történjék, amelynek át kell hatnia az egyházmegyei és plébániai struktúrákat, tevékenységeket" (Magyar Kurír, 1992. március 19).

"Hogy életünk legyen és bőségben legyen" (Jn 10, 10)

A keresztény lelkiség megújítása a II. Vatikáni zsinat nagy teljesítménye. Ennek része a megújult egyházzsemlélet: Közösség Krisztussal és Krisztusban egymással. Megújult, mert a jogi, politikai és szociológiai egyháztan helyébe teljesebb, bibliai, teológiai, szentségi önismeretre tett szert. Ezzel a lelkiségi megújulással együttjár a szervezeti, intézményes megújulás is.

Ernek a keresztény újjászületésnek bevezetése az egyházmegyei zsinatok feladata és a lelkipásztori szolgálatra vár munkálása, ahogy a Magyar Püspöki Kar meghatározta: "Egyházunk sarkalatos feladata a testvériesebb, közösségibb gondolkodás- és cselekvésmód elterjesztése minden szinten."

Ez a megújulás nem csupán az egyházkép tisztogatása, hogy az egyház elfogadhatónak lássék. Hanem komoly elmélyedés önmaga felismert valóságába, hogy a történelmi ráakódásokat lerázza és a fogyatékoságokat kiigazítsa. Így lesz képes kihozni önmagából a legjobbat és adni a fizikailag, testileg-lelkileg és erkölcsileg megrokkant magyar társadalomnak azt, ami igazán a sajátja: "Aranyom, ezüstöm nincs, de amim van, neked adom: Jézus nevében kelj fel!" (ApCsel 3,6). Vagyis az élet értékeit, amelyek minden egészséges társadalomban elengedhetetlenek.

DÉVÉNY ISTVÁN

Egy ház — sok lakás

János evangéliumának tanúsága szerint Jézus búcsúbeszédében viszontlátást ígért a tanítványoknak: "Atyám házában sok hely (görögül *moné*, latinul *mansio*) van... Azért megyek, hogy helyet (görögül *topos*, latinul *locus*) készítsek nektek." (Jn 14,1-2). Jézus arám nyelven mondott szavait nem őrizte meg a hagyomány. A két klasszikus nyelv kifejezéseit viszont azért kellett említeni, hogy érezni lehessen a különbséget, amelynek kifejezésére, úgy tűnik, a magyar fordításban nem találtak megfelelő szót. Az utóbbi azt jelzi, hogy mindenki számára van ott bőségesen hely. Az első viszont inkább lakást, lakóhelyet jelent, amelynek szimbolikus jelentését Ágoston így magyarázta meg: Egy ház sok lakással, ez az örök otthon, a mennyei egyház, "s bár az egyik ember erősebb, a másik bölcsőbb, a harmadik igazabb, a negyedik szentebb — mégis mindenki talál itt lakóhelyet. Különböző fényességbe fognak öltözni azok, akik odajutnak, de irigységről szó sem lehet közöttük, hiszen a szeretet fonja őket egységbe". Az égi otthon tehát egy ház sokfajta lakással.

Az égi és a földi egyház között már az ősi idők igehirdetői és teológusai is szívesen vontak párhuzamot. Erre a hagyományra épült az egyházzal szembeni zsinati dokumentum kijelentése: "Az egyház az Istennel való legbensőbb egységnek jele és eszköze (*Lumen gentium* 1). Ami "ott" igaz, annak kezdeti formában, tehát jelként már "itt" is meg kell mutatkoznia.

Egyház — sok lakással, hogy mindenki otthon érezhesse magát benne. Egység és sokszerűség, ilyen az egyház, ilyennek kell lennie. Modern — a kellenél gyakrabban használt — szóval kifejezve egységet őrző pluralizmusról van szó.

Plurális a világ is körülöttünk. Mindig is az volt, csak ma sokkal határozottabb jelekben nyilvánul meg. Égető kérdés, hogy a világ határtalan pluralizmusában hogyan jelentkezzen az egyház egységét őrző, tehát határok közé szorított pluralizmusa.

A II. Vatikáni zsinat egyik utolsó, kemény harcok árán született dekrétumában, a vallásszabadságról szóló nyilatkozatban olvasható: Minden embernek joga van arra, hogy vallási meggyőződését maga alakítsa ki, vallásosságát szabadon gyakorolja. Kényszeríteni senkit sem szabad, mert "az igazságnak saját erejével kell hatnia". Ennek jegyében remélhetjük, hogy a pápák nem hirdetnek újabb keresztesháborúkat, inkvizítorok nem idéznek eretnokség gyanújával milliókat egyházi törvényszék elé, katolikus és protestáns népek nem rendeznek újabb harmincéves háborút, s egyetlen országban sem fogják kényszeríteni a másvallásúakat (mint például a 16. századi Spanyolországban a zsidókat és mohamedánokat), hogy megkeresztelkedjenek.

A zsinat "tolerancia-rendelete" azonban érintetlenül hagyta azt a kérdést, hogy mi a helyzet a vallásos világnézet szabadságával az egyházon belül. A keresztényeket viszont — úgy látszik — nem gátolja az útmutatás hiánya.

A svájci katolikus és protestáns lelkipásztori intézetek közös munkája, egy nagyon alaposan végzett közvéleménykutatás alapján elmondható, hogy a

vallásosság kérdésében lassan mindenki "egyedi eset". Vallását a szokásos mérce szerint (például rendszeres részvétel istentiszteleten) 18 százalékuk gyakorolja, ez azonban nem jelenti azt, hogy a lakosság többi része ateista volna, de azt sem, hogy ennek a "kevésnek" vallási gondolkodásmódja egy-séges. Arról van tehát szó, hogy a vallásosság egyre egyénibb formákban jelentkezik. "A mai ember vallási ismereteit nagyon különböző forrásokból gyűjti össze, sok esetben nem-keresztény elemekhez is nyúl. Vallási szem-pontból szinte mindenki színes szőnyeget gyárt, szövetdarabokból összeál-lított ruhát varr magának."

A dogmatikus középponttól való távolságtartás mértékét három kérdés fel-tevésével kívánták a felmérést végzők meghatározni: Elfogadnak-e a megkér-dezettek ember fölött álló magasabbrendű hatalmat? Hogyan oldják meg a halál problémáját? Miben látják az ember és az emberiség jövőjét? Egyértel-mű feleletet csak néhány esetben kaptak, a statisztikai táblázatokból mágis az derül ki, hogy a megkérdezetteknek több mint fele vallásos humanistának nevezhető. Istenről alkotott fogalmuk egy mozaik színes köveihez hasonlít. A keleti vallások "örök körforgását" is sokan fogadják el. A jövő reménye számukra evilági: szolidaritás és egyenlőség az emberek között. A halált ter-mészetes dolognak tartják, megoldásuk tehát inkább pragmatikus, mint val-lásos.

Nem csupán az Istennel kapcsolatban feltett kérdésre, de a halál problé-májára is "szőnyegszövő" módszerrel felelt a megkérdezettek negyedrésze. Jézus feltámadását például sokan próbálják egyeztetni a "reinkarnáció" el-méletével. Nem idegen tőlük az okkultista hajlam sem, mások pedig budd-hista módszert utánzó meditációs csoportokba gyülekeznek. Meglepő, hogy még rendszeresen templomba járó katolikusok is bőségesen találhatóak ebben a csoportban.

Minden vallástól mentes humanistának csak 4 százalék nevezte magát. Egyértelműen, minden kétséget kizáróan 7 százalék zárkózik fel az egyházak-hoz. A kereszténységtől távol álló, de vallásosan elkötelezett a lakosság 12 szá-zaléka.

"Még a rendszeres templombajárók véleménye is általában az, hogy hitü-ket maguk formálják, így az nem függ attól, hogy (valamelyik) keresztény egyházhoz tartoznak." "A vallás közösségi jellege is háttérbe szorul: legfon-tosabb vallási tettnek általában az imádságot tekintik, ezt követi a Szent-írásban való olvasgatás" — hangzik a felmérésben.

A II. Vatikáni zsinat ugyancsak utolsóként "nagy harcok árán" elfogadott dekrétumában (*Gaudium et spes*) szögezte le a profán tartományok, a tudo-mány, a technika, a művészet, a gazdasági élet autonómiáját. A mai világban élő egyház meghirdeti ugyan a magatartásnormákat, felvázolja az eszményi-nek tartott kereteket (erre kerül sor az említett dokumentumban), ugyanak-or eleve számol az "evilági" élet pluralizmusával.

Az említett területek nem vártak és nem várnak arra, hogy az egyházaktól engedélyt kapjanak szabad működésükhöz. Régióta "szekularizált" mindaz, ami a plébániák közvetlen működési területén kívül esik. Súlyos problémák-kal szembesülnek a keresztények, amikor szembesülnek ezekkel a kihívások-kal.

Az ezernyi probléma kapcsán merül fel a kérdés: lehet-e az információk áradatában még azzal számolni, hogy "távírányítással" minden jelentős kér-

désben egyetlen pályára állítható a keresztények egész serege? Nem kellene a végső irányelvek kijelölése után toleranciával, türelemmel nyúlni minden világnézetet érintő kérdéshez, s ebből a szempontból is "sok lakással" számolni az egyházon belül? A vallásosság szabadságáról, továbbá a hit és tudás összehangolásának egyéni szabadságáról, végeredményben a pluralizmus jogáról van szó. Hogyan érvényesül az egyházban a pluralizmus elve?

Jézus tanítványainak közössége még az első század végén is kicsiny csoportot alkotott a korabeli hatalmas szervezetek — s nem utolsó sorban ideológiaiak — között. Identitástudatuk őrzése készítette őket arra, hogy elhatárolják magukat mindattól, ami különbözik az új, végérvényesnek tartott tanítástól. "Ne húzzatok egy igát a hitetlenekkel. Mi köze az igazságnak a gonosz-sághoz? Hogyan fér össze a világosság a sötétséggel?" (2Kor 6,14). Egy másik utasítás azonban nyíltan vagy a háttérben mindig érvényes maradt: "A Lelket el ne fojtsátok!... Vizsgáljatok meg mindent, a jót tartsátok meg" (1Tessz 5,19-21). Ahogy erősödik a közösség, úgy nyílnak meg lassan a kapuk a világ felé. Ellenőrizve, megmérve ugyan, de mégis beáramlik a hellenizmus világa. A 2—3. század fordulójától a hithirdetők, teológusok, s nem utolsó sorban a zsinati döntések már magától értetődően használják a görög filozófiai rendszerek (elsősorban a platonizmus, az etika világában a sztoicizmus) fogalmait, kiszűrve az istenképből, az erkölcsi normákból, a túlvilági élet elképzeléséből mindazt, ami összeegyeztethetetlen a hagyományos tanítással. Ebben a "pluralista" világban élte tehát a kereszténység első évszázadait, s bár kritikusán mérlegelve, mégis nyitott lélekkel kereste a hellén szellemiségben azt, ami használható. Feltételezték, hogy rengeteg értékes, jó gondolat gyűjthető a rendelkezésükre álló "pogány" írásokból, s minden azon múlik, hogyan használják ezeket az igazságokat. Az egyházatyák szívesen emlékeztettek a méhre: "Mint a méhek, keressétek azt, ami számotokra hasznos" — figyelmeztette híveit Aranyaszájú Szent János, s tették ezt előtte és utána mások is. Jelképes beszéd ez, de jelzi, hogy mi történt ezekben az évszázadokban: a keresztények nem tartották "mérgező anyagnak" (szellemnek) azt, ami a körülöttük levő világban jött létre, s bátran mondták el görögül és latinul, így a görög és a latin gondolkodásmódnak megfelelően azt, amit hitükben őriztek. Komoly szellemi csatákra is sor került, kemény ítéletek hangzottak el, alkalmasint megbélyegezték egymást, a tanítás (egyúttal a liturgia, az egyházi jogrend) azonban Hans Urs von Balthasar hasonlatával élve, mégis inkább sok hangszeren játszó zenekarhoz, nem pedig egyetlen hangszer szólójátékához hasonlított.

A keresztény tanítás a későbbi századokban elsősorban Ágoston útmutatásai alapján óvatosan válogatva magára öltötte a görög-római "öltözetnek", tehát a klasszikus tudásanyagának azon darabjait, amelyeket fontosnak tartott. Chartres-i Bernát a 12. század elején így írt erről: "Óriások vállán álló törpék vagyunk. Nem azért látunk messzebb, mint ők, mert élesebb a szemünk, vagy mert magasabbra nőttünk, hanem mert ők emelnek fel bennünket, s gigantikus nagyságukat még meg tudjuk toldani". Tudós szerzetesek is szívesen idéztek Platón, Seneca vagy Cicero műveiből — amíg a 12. században ismertekké nem váltak Arisztotelész Istenről, a mindenség szerkezetéről, a test és

a lélek kapcsolatáról, az erkölcsi rendről, de főként a tudományos gondolkodás alapelveiről szóló művei.

Párizs ebben az időben vált a szellemi élet középpontjává. Gombamód szaporodnak az iskolák, másolják és éretelmezik az újonnan fölfedezett görögök írásait (Ptolemaioszt, Galenoszt, Hippokratészt, tehát természettudósokat is). Egy Párizsba jutott angol teológus így számol be a szellemi élet pezsgéséről püspökének: Mint ahogy a zsidók Egyiptomból az Úr parancsa alapján magukkal hozhatták a kincseket, hogy meggazdagodjanak, "úgy parancsolta meg nekünk is Isten, hogy zsákmányt gyűjtsünk. Fosztogassuk csak ki az Úr utasítása nyomán a pogány filozófusok bölcsességét, tudományát, hogy meggazdagodjunk hitünkben".

Az antik bölcselet nagy művei arab (tehát mohamedán) és zsidó tudósok közvetítésével váltak hozzáférhetőkké. Az európai kereszténységnek az "évszázados ellenségektől" kellett tanulnia. Erre az időszakra, a 11. és 12. századra esnek a keresztesháborúk, a fegyverek mellett azonban olykor könyvek is találkoztak egymással. A kultúrák jelentős találkozási helye azonban Spanyolország volt, amely a 8. században teljesen arab fennhatóság alá került, s visszahódítása évszázadokig tartott. Cordoba 1236-ban került újra keresztény uralom alá, de a közbeeső időben az iszlám egyik legjelentősebb vallási és tudományos központjává vált. Itt fordították, másolták és kommentálták a görög világ eddig elfelejtett műveit, amely kihívást jelentett a kereszténység számára, hiszen arab és zsidó tudósok, Averroes és Moses Maimonides tettek tanúságot a tudásvágyról, a tudományos gondolkodásmódról, a hit és az újszerű tudás összeegyeztetéséről.

Alapjában véve nem is annyira a tudásanyagról, mint a tudományos módszerről volt szó. Arisztotelész "nagy logikája" éppen ezt tárgyalja. Tisztázzuk a fogalmakat, pontosan határozzuk meg, mit értünk egy-egy szón, mielőtt használjuk, ez az első lépés. Világosan fogalmazzuk meg állításainkat, mondatainkat, tehát ne jelképekben, metaforákban szóljunk — ez a következő. Harmadik lépés: bizonyítsunk, tehát lépésről-lépésre haladva igazoljuk azt, amit mondtunk. Végül hallgassuk meg az ellenvetéseket, s adjunk feleletet rájuk. Jacques Le Goff ennek a gondolkodástípusnak a kereszténységen belüli keletkezéséről, végeredményben az európai "értelmiség születéséről" számol be.

Elképzelhető, mit jelentett mindez akkor a keresztény tanítás számára: az ész ostrom alá fogta a hitet, s világosságot követelt. A beáramló új tudás egy különleges pluralista világot alakított ki: hosszú harc indult meg a hagyomány féltői és a haladni akarók között. Nem mondható, hogy az egyik oldalon álltak a teológusok, a másikon az egyházi hivatalok hordozói, a pápák, a püspökök. A kép sokkal tarkább. Voltak "konzervatív" teológusok, voltak "progresszív" hivatalosak is. Jelentős teológiai művet hagyott hátra Szent Bernát, de így figyelmeztette a párizsi mestereket és tanítványokat: "Meneküljetek Babilonból. Siessetek a menekülés helyére (a kolostorokba), ahol vezekelhettek a múlt bűneiért, a kegyelem jelenében élhettek, s bizakodva készülhettek a jövőre. Erdők mélyére rejtőzve többet tanulhattok, mint könyvekből. A fák és kövek jobban oktatnak majd benneteket, mint a tanítómesetek".

A felszólítás nem nagy eredménnyel járt. A hit igazságainak és a bölcseleti megismerésnek (tehát a természetfeletti és a természetes eredetű igazságoknak) az összeegyeztetéséről volt szó. Ugyanakkor arról a bátorságról, hogy

szabad tanulnunk az araboktól és a zsidóktól, tehát kaput nyithatunk a "kí-vüllevő" szellem előtt. A helyzetet jól átlátó püspökök előre mernek lépni. Toledo püspöke a 12. században "fordító iskolát" alapít: latin nyelven születik meg Arisztotelész, jónéhány arab kommentárjával együtt. Párizs püspöke védelembe veszi a "konzervatív" egyetemi tanárokkal szemben a ferences és a domonkos szerzeteseket, akik új iskolákat alapítanak, s lassan megismertetik az új tudományokat is. Ugyanakkor — különösen 1210 és 1263 között — hivatalos egyházi figyelmeztetések, tilalmak, korlátozások egész sora tiltja az "új filozófiát". Elméleti szintű figyelmeztetések ezek, mert közben szinte zavartalanul tanítják tovább, még hozzá nyilvános egyetemi előadásokon. A párizsi filozófiai fakultás 1255-ben programjába veszi Arisztotelész minden művét, "de egyetlen püspök, egyetlen professzor, maga a pápa sem tiltakozik. Úgy tűnt, hogy a tilalom már régen feledésbe merült, s senki sem gondolt arra, hogy fel kellene újítani" — írja Steenberghen. Nyolc évvel később, 1263-ban IV. Orbán pápa ugyan megismétli a tiltó rendelkezéseket, ugyanakkor szakértőket hív Orvietóba, pápai udvarába, hogy fordítsák le újonnan görög-ből Arisztotelészt, mintha mondaná: a teológusok félreértették ezt az észembert, nézzük meg az eredetit. Aquinói Szent Tamás ekkor Párizsban tanít. Az ő számára már Arisztotelész "a filozófus", az arab Averroes "a kommentátor", egyiket sem istenítve (mint tették mások), de nagyon komolyan értékelve. Ő juttatja diadalra az új módszert: világosan megjelöli egy-egy szó értelmét, mondatait logikusan kapcsolja egymásba, felsorolja bizonyítékait és kérdések százaival, ellenvetések ezreivel mer közeledni a hitrendszer hatalmas épületéhez — mindezt hithez való hűségét megőrizve.

Mozgalmas kor volt ez. Évtizedek során lassan elhagyták mindazt, amit a hitvilággal összeegyeztethetetlennek tartottak, ugyanakkor beépült az egyházba a meggyőződés, hogy a hit igazságaihoz szabad ésszel kell közelíteni: az értelem fényétől nem kell félni. Félni azoktól kell, akiről Pál apostol így nyilatkozott: "Az istenfélelem látszatát keltik, de a lényegét megtagadják".

Mennyire lehet pluralista az egyház a pluralista világban? Mennyire szabad "új hangon" beszélni? Az ókor és a középkor teológusai is tapogatózva haladtak előre. Az azonban biztos, hogy ami "disszonáns", az nem nevezhető eleve rossznak (eleve jónak sem), mint ahogy a "megszokotthoz való ragaszkodás" sem eleve bizonyítéka a jónak (vagy a rossznak). Mérhetetlen bátorságra és mérhetetlen óvatosságra van szükségünk. De mérhetetlen türelemre is. Azt a hangot kell megtalálnunk, amire a mai ember egyáltalán felfigyelni képes. Azt a táplálékot kell megtalálnunk, amelyet a bolyongó-kóborló, mindenütt (vagy csalódottan már sehol sem) keresgélő kortársak szívesen vesznek majd magukhoz: az egyház "egyetlen házat" kell őriznünk, lakásait ugyanakkor készségesen renoválni kell, hogy mindenki otthon érezhesse magát benne.

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

Policentrikus világegyház

Az egyház jövőjét számító, tervezgető, esetleg jósoló írások szaporodnak hazánk teológiai folyóirataiban. A magyar egyház egy olyan történelmi pillanat esélyese, amelyet ugyan társadalmi tényezők tettek lehetővé, de amelyet fel foghat „kairoszként”.

A helyzet feltárására és a megújulás forrásainak megnyitására minden megkereszteltnek hivatása és küldetése van. A pasztorálteológia egyik fontos feladata az, hogy a kinyilatkoztatás és az „idők jelei” közös és rendszeres elemzésével rámutasson arra, ami a változó közegben maradandó, s arra is, aminek a maradandó üzenet átadása érdekében változnia kell. Ez a feladat nem éppen egyszerű. „Változás és maradandóság azonos mértékben tartozik az egyház lényegéhez, bár természetesen egy ilyen történelmi nagyság esetében az emberi reflexió nem képes a változót a maradandótól olyan adekvátan elválasztani, hogy a konkrét történelmi változásban pontos fogalmakkal előre megmondhatná, hogy mi múlik el, s mi marad meg...”¹ Amire tehát felhívhatjuk a figyelmet, azok legfőlőbb tendenciák, kiegészítve azzal, hogy bizonyos társadalmi változások előre láthatók, s a hasonló, másutt korábban beállott társadalmi változásokra adott testvéregyházi válaszok támpontot adhatnak a magyar egyház jövőjének felvázolásához.

Ennek az évszázadnak a második felében jelentős változás zajlott le a harmadik évezred kapujában álló egyház földrajzi viszonyaiban: a kereszténység centruma határozottan délre tolódott. Az Európa-központú katolicizmus, a szociológiai, történelmi jellegzetességeken kívül kulturális-teológiai vonatkozásokat is tartalmaz. A statisztikai változások az egyház önértelmezésére is hatnak. A délretolódással párhuzamosan a többi kontinens (elsősorban Latin-Amerika és Afrika) autonómiájának ébredését is megfigyelhetjük.

Két lépésben közelítjük meg az egyház jövőjének problematikáját: a statisztika és az egyház önértelmezése szintjén.

Statisztikai tények

Walbert Bühlmann kapucinus misszióstudós szerint „eddig, legalábbis Európában, a világot nem tudták másképpen elképzelni, csak Európával a középpontban. Ezek után viszont a Csendes-óceán válik központtá a partjain fekvő államokkal. Ennek révén Európa automatikusan a világ nyugati peremére kerül. Európa (az egyesült Európa) megőrzi ugyan jelentőségét, de azt a jelentőségét, melyet kétezer éven át, különösen pedig a felfedezések kora óta birtokolt, visszavonhatatlanul elveszítette. 1950 és 1975 között a világkép döntően megváltozott. Egy történelmi korszaknak vége, egy másik veszi kezdetét.”

Bühlmann a világtérképek után az egyházi térkép átalakulásáról azt állítja, hogy „a görög-római kultúra már nem (kizárólagos) gyökere a világkultúrának, amint azt a középkortól kezdve természetesnek tartották; ennek követ-

keztében pedig *Róma egyházának* alaposan át kell gondolnia az eljövendő világban elfoglalt helyzetét, mert azt már nem a Nyugat történelme határozza meg, hanem az új kontinensek jelene és jövője. Az egyház jövőjének lehetőségei Dél és Kelet saját hagyományú egyházaiban keresendők, melyekre nem kényszeríthető rá, hogy a Nyugat struktúráit másolják.”² (1. ábra)

Bühlmann szerint (1971-es adatok alapján) Európa lakosságának 40%-a, Amerikának 60%-a katolikus. Amerikában viszont már 1972-ben 50 millióval több keresztény élt, mint Európában. (2. ábra)

Gabriel Marc 1978-as adatai szerint: „Az összes katolikusnak keresztelt 90%-án két nagy katolikus terület osztozik: Európa és Észak-Amerika, vagyis a nyugati világ (44%) és Latin-Amerika a Fülöp-szigetekkel (46%). Latin-Amerikában több katolikus él, mint Európában, a nyugati világon kívül több katolikus él, mint belül, s az egyetlen kontinens, amelyen a katolikuság magában van, Latin-Amerika. Az egyház központja azonban Európa. Erről a kontinensről indulnak ki azok a normák, melyek az egész világ katolikuságára vonatkoznak. Még mindig erről a kontinensről származik az egyház vezetőinek többsége. Ez pedig torz helyzet, melyet korrigálni kell, különben bénítja az egyház fejlődését és komoly konfliktusokhoz vezet.”³ (3. ábra)

Az említett fő tendenciákat támasztja alá az a tény, hogy az Európán és Észak-Amerikán kívüli világban az ún. népességrobbanás a katolikusok számát a „katolikus kontinensen”, a nem-keresztények számát pedig Indiában és Ázsiában exponenciálisan megnöveli. Az ún. észak-atlanti térségben pedig egyfajta „újpogányosodás” figyelhető meg, vagyis az egyháztól, s magától a kereszténységtől való egyértelmű eltávolodás. Az egyház tagjainak száma növekszik ugyan, de az emberiség teljes számához képest csökkenni fog — állapítja meg összefoglalóan Rahner⁴ akit a tények igazolnak. Miközben a világ népessége 1970 és 1988 között 1,5 milliárddal növekedett, a katolikusok aránya 18,4%-ról 17,6%-ra csökkent⁵.

A megváltozott statisztikai helyzetre az egyház többféleképpen reagál. Egyrészt igyekszik európai centrumába egyre több nem-európai képviselőt bevonni, másrészt jogilag is tágítani a részegyházak autonómiájának kereteit. Ezt a tendenciát mutatja, ha a II. Vatikáni zsinat és az 1985-ös szinódus résztvevőinél elemezzük a nyugatiak és a déliek arányát. Ebből a következő megállapításokat tehetjük.

1960 és 1965 között a külföldi missziós-püspökök száma még olyan magas volt, hogy nem is lehetett beszélni bennszülött püspök-képviselőkről. Olaszország túlsúlya is egyértelmű volt (az európai püspökök 43%-ával), bár az európai katolikus népességnek csak 19%-át képviselte. A 20 kuriális bíborosból pedig 15 olasz volt. Az 1985-ös szinóduson jelentős eltolódásokat figyelhetünk meg. A katolikus népesség és a szinódus résztvevőinek a többsége már a nem-nyugati országokból való. A nem-nyugati országok képviselői egy kivételével bennszülöttek. A nem-nyugatiak számának csökkenése folytatódik. 1988-ban már a 4126 püspökből csak 665 külföldi ténykedett külföldi egyházmegyében. A megyéspüspökök 64%-a a harmadik világban szolgál⁶. A katolikus egyház vezető testületében a tagság származása szerinti megoszlása tehát megváltozott, egyre inkább a déli félteke, különösen Latin-Amerika, ezen belül pedig Brazília javára. Egy esetleges III. Vatikáni zsinat feltehetően igen nagy meglepetéseket tartogatna.⁷

Szemléletváltás

A fenti statisztikai adatok megmutatják, hogy a változások iránya és sebessége szétfeszíti az Európa-központú egyházfelfogás kereteit. Ahhoz, hogy az egyház ne váljék korszerűtlenné, a tények ismeretében önértelmezését is meg kell újítania.

Rahner fentebb már idézett tanulmánya a jövő egyházának körvonalazása kapcsán kiemeli: „A jövő egyházának képe egészen másképpen fest, mint a maié. ...Intézményei és hivatalai a mainál sokkal nagyobb mértékben rászorulnak az egyház tagjainak bázisából, a bázisközösségekből fakadó szabad hitkészségre. Ezek az egyháztagek már nem elégednek meg azzal, hogy a hivatali egyház kiszolgálja őket, hanem önmaguk iránt érzett aktív felelősségtudattal maguk akarják egyházukat alakítani, igényt tartva arra a jogukra, hogy aktivitásukat és felnőtt felelősségüket a hivatal viselői komolyan vegyék.”⁸

Ez a minden helyi egyházi közösségre vonatkozó irányzat a világegyház egészét érintő tendenciával párosul — egyik a másik nélkül nem képzelhető el. Rahner így fogalmaz: „A világegyház egyre növekvő mértékben és nagyobb sebességgel az egész világra exportáló európai egyházból valóban világegyházzá lesz, melyben Afrika, Dél-Amerika sőt Ázsia egyházai saját jellegzetességeikkel és súlyukkal a világegyház önálló nagyságaivá válnak, akik létükért és küldetésükért maguk vállalják a felelősséget... A hit egysége és a pápával való szövetség mellett is kifejlesztik új, saját életüket.”⁹

Ahhoz, hogy ezek az önállóodási törekvések ne vezessenek az egyház szétmállásához, az egyház egységét jelképező s jogi keretben őrző pápai primátus-felfogásnak is változnia kell. Annak a történelmi formának fokozatos átalakulásáról van szó, amellyel Róma püspöke évszázadokon át gyakorolta tisztét, s amely a jövő egyházában egészen másképpen szolgálja az egyház egységét. „A pápa évszázadokon át péteri hivatalát az egész egyházra vonatkoztatva nyugat-pátriárkájának stílusában gyakorolta, s megpróbálta nyugat-latin egyházát az egész világra kiterjeszteni. Ezekből az egyházakból azonban önálló egyházak lettek, melyek már nem az európai exportra építenek. Ez a tény pedig arra szorít, hogy a tulajdonképpen dogmatikailag adott péteri hivatalt az egész egyházra nézve világosan megkülönböztessük attól a funkciótól, amit nyugat-pátriárkájaként lát el, mert ez a Nyugat, bár még mindig figyelemre méltó, de a világegyház egészéhez viszonyítva relatív részzé vált, s a maga konkrét valóságában már nem meghatározó az egész egyházban.”¹⁰

A II. Vatikáni zsinat egyháztani újítása, amely az egyházzól és a püspökök kollegialitásáról szóló dokumentumokból egyértelműen sugárzik, lényegében abban áll, hogy a zsinat elfordul a túlzott hierarchikus-jogi egyházszemlélettől, s a részegyházak autonómitása alapján beszél az egyházzól mint Isten népéről, s benne a szolgálatokról. Az egyház kommuniója Joseph Ratzinger bíboros szerint „elsősorban nem abban gyökerezik, hogy központilag kormányozzák, hanem abban, hogy Krisztus egyetlen Úrvacsorájából él”.¹¹

Rahner egyik híres tanítványa, Johann Baptist Metz szerint a világegyház két feltétel teljesülése esetén válhat valóban policentrikussá. „A kulturálisan policentrikus világegyház, amely nem akarja és nem is akarhatja kitörölni nyugat-európai történelmét, azzal a feltétellel valósulhat meg, ha az európai kultúrán belül megfogalmazódott bibliai örökségének két jelentős vonatkozását emlékeztetbe idézi s egyre inkább érvényre juttatja. Először is bibliai örökségéből fakadóan olyan vallásként kell értelmeznie magát, amely küldetésének nevében *mindenki számára keresi a szabadságot és az igazságosságot*. Másrészt olyan vallásnak kell bizonyulnia, amely bibliai örökségére alapozva sajátos kultúrát teremt, ne-

vezetesen azt a kultúrát, amely *elismeri mások másságát*, vagyis az etnikai-kulturális sokféleség teremtő elismerésének kultúráját, melyet a kereszténység őstörténetéből jól kellene ismernünk.”¹²

Helyi egyház

A katolikusság világközpontjának délre tolódása és az ezt lassan követő önértelmezés olyan távlatokat mutat, melyek elsőrendű fontosságúak a „visszaszerzett szabadság”¹³ korszakában helyet kereső helyi egyházak, így a magyar katolikus egyház számára is. A világegyházi vonatkozásokhoz hasonlóan az egyház súlya és társadalmi helye a statisztika szerint hazánkban is jelentősen megváltozott.¹⁴ Ezek a változások a helyi egyházat arra hívják, hogy változtasson szemléletén és szerkezetén.

A szemlélet- és szerkezetváltás elsődleges területe az egyházon belüli *egyéni és közösségi autonómia felértékelése*. Az egyházi cselekvéshez a szentségi „jogosítványt” nem kizárólagosan az egyházi rend szentsége adja meg, amint azt II. János Pál pápa többek között a laikusokról szóló enciklikájában is kiemeli: „A laikusok szolgálatának, feladatainak és szerepének szentségi alapja a keresztség és a bérálás, sőt a házasság szentsége” (23). Vagyis önértelmezésük és jogosítványaik forrása maga Isten.

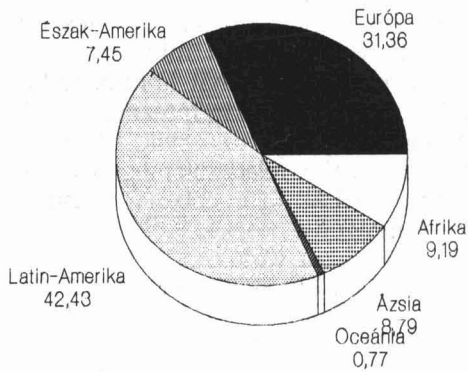
Az egyéni és közösségi autonómia felértékelődése természetesen nem csak a laikusok méltóságának helyreállítását jelenti. Az egész helyi egyház önállóságáról van szó. A már többször idézett Rahner-tanulmány szerint ugyanis „a II. Vatikáni zsinat tanítása szerint a pápa nem szüntetheti meg a püspökséget, nem helyettesítheti azt saját hivatalnokaival. Az egyes püspök pedig a saját egyházmegyéjét nem a pápa nevében, hanem közvetlenül Jézus Krisztus nevében kormányozza”.¹⁵ Ez az egyházmegyei önállóság — természetesen a püspöki (és általános) kollegialitással karöltve — a legmesszebbmenőig lehetővé teszi a helyi egyházi és társadalmi viszonyok figyelembevételét, az ún. inkulturációt.

A kereszténység globális szerkezetváltozása elsősorban tehát kontinentális, kulturális önállósodási folyamatot támogat és sürget. A pápaság intézményének korszerű felfogása az egyházon belüli autonómiának csak az egyik, bár talán legjelentősebb pontja. A magyar egyház előtt álló korszakos feladatok megkövetelik a globális szemlélet- és szerkezetváltás hazai megvitatását. Talán ebben a vonatkozásban is idézhető II. János Pál pápa, aki Magyarországon a püspöki karhoz intézett beszédében hangsúlyozta: „Amikor a hitélet megújulását várjuk, nem kell letűnt korok iránti nosztalgiába esnünk. Isten műve sohasem ismétlődik meg, ő mindig új formákat talál vándorló népe számára”.

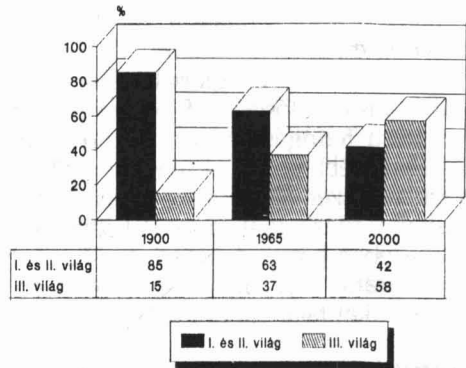
Jegyzetek: 1. K. Rahner: *Die Zukunft der Kirche und die Kirche der Zukunft*. Schriften XIV. 2. W. Bühlmann: *Wo der Glaube lebt*. Herder, 1974 3. G. Marc: *Der quantitative Bestand der katholischen Kirche*. Concilium 17. 4. i.m. 321. o.; 5. H. Czarkowski: *Die Personalsituation der Kirche*. Herder Korrespondenz 44. 6.H. Czarkowski. i.m. 433. o.; 7. Jan Kerkhofs: *Die Mitglieder der Synode*. Concilium 22. 8. i.m. 327—328. o.; 9. *Die Zukunft* i.m. 329. o.; 10. i.m. 329. o.; 11. J. Ratzinger: *Dienst an der Einheit*. Düsseldorf 1978. 24. o. Uő. Rahnerrel közösen már a zsinat előtti évben megjelent könyvében a személyességet hangsúlyozza a hivatal-centrikussággal szemben. 12. J. B. Metz: *Einheit und Vielheit. Probleme und Perspektiven der Inkulturation*. Concilium 25. 13. Vö. P.M. Zulehner: *Az egyház a visszaszerzett szabadság világában*. Egyházforum 1991. 1. 78-95. o.; 14. Vö. Tomka M.: *Magyar katolicizmus* 1991, Budapest, 1991. 15. K. Rahner: *Strukturwandel der Kirche...* Schriften XIV. 339. o.;

1. A kereszténység központja az ókorban és a középkorban

2. A katolikusok megoszlása földrészek szerint

3. A keresztények aránya

PARANCS JÁNOS
Források és elágazások

Római napló, 1992. szept.28 — okt.9.

*Óvakodj azoktól,
akik mindig az első sorba állnak.
Az erényeikre büszkék
sosem riadtak vissza a vérontástól,
ha a jó híriük vagy a hatalmuk
került igazán veszélybe.
Csak azokban bízhatasz,
akik téled semmit se várnak,
s akkor sem ártnak,
ha az övékében kételkedve
más istent követsz.*

*

*Eszméletünk lámpása
szűk körben világol,
mégis oly önelégülten csörtet
egynéhány orrszarvú és orángután.
Pedig a sors könyvéből kiolvasható:
a sötétség ingoványos torka várja
az árnyak közt imbolygó gyöngye fényt
eltipró vakmerőket és elvakultakat.*

*

*Béke veled!
Útjaink örökre elválnak,
de amíg élek, megőrzöm
együttérző hallgatásod,
türelmes figyelmedet.
Így szólt, majd eltávozott,
vissza se nézett többé az agg,
aki az egyik kútnál órákon át
jajveszékelt és fecsegett.*

*

Lebeghetnél és csilloghatnál,
de te a földön jársz.
Olyan vagy, mint ama római,
aki nem tudott lelkesen ujjongani,
mikor az élő faklyák lángra kaptak.

✱

az idő rétegei és zárványai,
csapdái, zsákutcái, sikátorai,
emlékművei, oszlopai és omladékai,
mind együtt látható itt,
ami volt s ami van,
szentély, palota, templom,
robogó, autó, helikopter, bank,
az utcákon mocsok, a romok közt virág,
patakzó kutak, virágzó erkélyek,
a gyámoltalan, a nyüzsgő eleven élet,
de hogy honnan hová tart ez az áradás,
választ arra az idő rétegei se adnak

✱

ami látható,
az valami mást takar,
magába olvaszt, elrejt
idegen, máslényegű elemeket,
a profán és a szent
külön-külön testet ölt,
majd szétbogozhatatlanul
egymásba forr, keveredik,
örökös harcát vívja — mondja
tömören és okosan az ember,
ám mindez jóval bonyolultabb,
tragikusabb és rejtélyesebb,
s egyúttal olyan mint
lebegő káprázat, szétfosló álom
a halandók színpadán

✱

micsonda micsoda, uramisten!
micsonda dicső sikerek, remények,
örületek, kínok és erőfeszítések,
micsonda vakmerő férfiak, elmék,
micsonda bukások és föllángolások,
kitartó, makacs próbálkozások,
otromba gyilkosságok, fortélyos csapdák,
rombolások, hódítások, alkotások,
áhitatok, hitek, csaták, változások,

s a vértanúk, az ártatlan áldozatok
száz meg százezrei a századok során,
csonthalmokra épült, pompás remekművek,
ez volna hát a legtöbb, amire az ember képes?

✱

a rommező fölötti fuvallat
susogta felénk szózatát:
a játszmátok — mindenkié! —
vesztésre áll, bármily
kecsegtető is pillanatnyilag,
ez az, amit a hatalmon lévők
sosem hisznek el senkinek,
úgy pöffeszkednek és ágálnak,
mintha a rendelkezésükre álló,
röpke időszak örökké tartana,
pedig mulandó az, s emléküket sem őrzik,
csak diadalívек, szobrok, oszlopok,
amiket majd ledöntenek, átépítenek,
lerombolnak és kövenként széthordanak,
szokás szerint sorban a későbbi korok

✱

Itt is véget ér a nyár.
Az idő még meleg, kellemes,
de naponta többször elered,
záporként zuhog az eső,
majd csöndesül, de kitartóan
veri tovább a kövezetet.
Aztán ahogy érkezett, váratlanul
eláll. A síkatorok közepén folyik,
csordogál, tócsákban áll a víz.
Az autók a járókelőkre fröcskölik,
hiszen e szűk utcákban járda sincs.
Kisüt a nap, aztán ismét esik,
fékeveszetten zuhog, záporozik.

✱

Holnap lesz tizenöt éve,
hogyan Kormos Pista halott.
Azóta biztosan a halhatatlanok közt
császkál, és víg strófákat idézget
dörmögő hangon, kaján fintorokkal,
mert a hangulat nélküle ott is elvész,
s az egész kompánia harsog a nevetéstől.

✱

Kiismerhetetlen város.
Emberi ésszel fölfoghatatlanok
szélsőséges végletei.
Példát és ellenpéldát
bármilyen állításra találhatsz,
amit az elmúlt háromezer évben
önmaga számára az emberi szellem
kitalált, elképzelt vagy föltételezett.
Jelentéktelen senkinek vagy istennek,
a közbülső változatok valamelyikének
képzelte itt magát minden kreatúra,
s ma is látható jeleket hagyott hátra,
ha volt rá ideje, ereje és lehetősége.

✱

A mának szóló üzenet talányos.
Talán nincs is, vagy mint az alkotásoké,
balzsam a parázsló, sajtó sebre,
ám gyakorlati haszna nincs. Az éhség
és a szomjúság gyötör továbbra is,
ha a varázslat perce elszáll hirtelen.
A földet érezve újra a talpad alatt,
előtted ismét az irdatlan bozót,
ahonnan magadnak kell csapást törni
a kifürkészhetetlen végkifejlet felé.

✱

Ilyenkor mindig elakad a szó,
az arctalanról nem lehet beszélni.
Csak találgatni lehet a vonásait.
Azt mondják, vasrostélyos, csuklyás alak,
kezeben fáklya. Áll mozdulatlanul,
szálfaegyenesen, némán az út mentén.
A jelenléte mégis vádló és számonkérő.
Azokra a tetteidre emlékeztet,
amelyeket jóvá tenni többé nem lehet.

✱

Kéretlenül sokan segítettek,
és segítenek is a tájékozódásban.
Ám egy határon túl ne számíts senkire,
ha akarják, se tudnak megóvni.
Egyedül vagy a labirintus mélyén,
csak egy fonál köt a fenti világhoz.
Most már minden rajtad múlik.
Óvatosan, nesztelen léptekkel közelíts
a szörnyeteg jól álcázott rejtekhelyéhez.
Az alkalom egyszeri, ismételtelhetetlen.

POMOGÁTS BÉLA

Zarándokút

Parancs János költészete a mélységből kiált, nyomasztó érzelmi tapasztalatok, sötét szorongások közül. Verseinek egy része mintha az éjszakai ébredések félelemmel terhes lelkiállapotát idézné fel: a sötét szobában árnyak gomolyognak, a szívben rettegés honol, valami veszély közelít, aminek nincs neve. Az "ezüstös félhomályban" "baltafejű szörnyek úsznak"; a "lomha alvilág" a "céltalan vergődés" helye. Mitől ez a szorongató félelem? A magánytól? A haláltól? Az emberi létezés szüntelenül kísértő reménytelenségtől? Vagy csupán az "idő vonulásától", hiszen a félelmek egyik forrása éppen a fenségesen vonuló, könyörtelen idő, amint virágba borítja, majd elhervasztja az emberi életet, a természetet, magát a létezést.

Különös "zarándokút" ez a költészet: félelmekkel terhes, a táj, amelyen áthalad, sötét, imaginárius vidék, nem a természet dolgai, hanem látomások népesítik be, akár az avantgarde költők képzeletbeli tájait. A "zarándokút" magának a költőnek a fogalmi közé tartozik: *Távol és közel* című kötetében egész versciklus viseli címként ezt a fogalmat; a versekben megjelenő komor szorongások és látomások valóban mintha egy alig reménykedő zarándok útjának volnának stációi. Valójában ilyen "zarándoknapló" a Rómában született *Források és elágazások* című nagyobb költemény is, nem az "örök város" fényeiről, hanem történelmének, köznapi életének súlyos árnyairól.

Parancs "zarándoknapló" mindig egy emberi közérzet üzenetei. Ha a közérzet fogalmát — ahogy erről annak idején Mészöly Miklós beszélt — az emberi személyiség és a létezés általánosabb viszonyának, létezés-élményének, helyzet-érzékelésnek tekintjük, azt mondhatjuk, hogy e versek újra és újra, más és más színekkel, más és más hangon festik és közvetítik ezt a közérzetet. Parancs nem tartozik az önéletrajzi költők, a tárgyiasság, a natura hívei közé. Nem tapasztalatairól, nem látványokról számol be, a manapság szokásos megkülönböztetésekkel élve, nem "élményköltészet", hanem "létköltészet" az övé. Nem napjainak múlásáról tesz vallomást, nem múltó-változó indulatait kívánja formába önteni, hanem a jelenségek mögött rejtő gondolati általánosságot faggatja. Lírájának ezért nincs "élettörténete": az élmények, az élet változó tényei csak megindítják a gondolkodást, a helyzet-érzékítő folyamatot, a vers maga azonban e helyzetnek — ismételjük meg a fogalmat: a közérzetnek — tart tükröt.

Ez okozza azt, hogy nem törekszik akusztikai vagy festői hatásokra: legfőbb eszköze a szavak fogalmi használata, legfőbb törekvése egy olyan víziós képsor kialakítása, amely komplexségében is egyetlen jelentésre koncentrálna: tudniillik arra, hogy minél hívebben érzékeltesse a költői közérzetet. Egy emberi és filozófiai állapot üzenetei ezek a versek. Üzenetek, de olykor talán lázadások is, nemcsak tárgyasítják a költői közérzetet, hanem bírkóznak is vele. Őszinteségük kíméletlen erővel, olykor önkínzó indulattal tárja fel a csüggesztő belső világot, a költői személyiség sebeit.

A versek gondolatkörében sorra megtalálhatók a "pesszimista költészet" hagyományos fogalmai: a magányosság, a szorongás, a bűntudat és a halálfélelem. Parancs költészetének mégis valamilyen drámai katarizisa van. A vers színvilága lehet egészen sötét, a költő vergődhet és szenvedhet, beszélhet magányról, halálról, akár kozmikus pusztulásról, hatása mégsem csüggesztő, leverő. Az

igazi költészet ugyanis már komor sugallataival is ellenállásra, cselekvésre kényszerít. "Más elcsüggedni és elcsüggeszteni" — figyelmeztette Illyés Gyula az úgynevezett "pesszimista költészet" ellenfeleit. "A pesszimista vers — mondja — ugyanis magyarán fából vaskarika, bölcseletileg pedig contradictio in adjecto: önmagát cáfoló állítás. Ha a pesszimista a jég, a vers a tűz. Az ember lehet pesszimista, a vers maga soha, lévén a jó tett minden formájában életigenlő."

Igazából életigenlő Parancs János költészete is, főként, ha lírájának egy másik arcára gondolunk. Erre az arcra a nosztalgia és az ironia rajzol jeleket. Nosztalgia a Párizsban töltött évek, a régi társak, az elveszített barátok, nosztalgia az eltemetett ifjúság után. És ironia, amely minden nagyotmondást és handabandázást pellengérré állít, sőt olykor magát a költészetet is célba veszi, legalábbis az utóbbi esztendőkhöz kihívó személytelenségét, azt az "antilírát", amely lassanként mintha elfoglalná a költészet és a költőiség hagyományos helyét.

Eredetileg az ő kifejezőmódja és poétikája is a túlfűtött, túlhajszolt — a mindent a képzeletre, az invencióra bíró — költőiség ellenében jött létre. Parancsnak nem voltak vakmerő szóképei, váratlan nyelvi ötletei, tartózkodott attól a bővérű s izgatott "metaforizmustól", amely mintha a szárnyain hordozná az egész kortárs magyar költészetet. Kijelentései voltak, látomások nélkül ábrázolta önmagát és világát. Rétori figyelemmel beszélt, még akkor is, midőn vallomásos őszinteséggel tárulkozott ki olvasói előtt. Antipoétikus verseket írt, midőn körötte hatalmas víziók és nyelvertermő gesztusok kötötték le a kortársak figyelmét.

Aztán az antipoétikus líra valahogyan az érdeklődés homlokterébe került. Nagy szerepe volt ebben a modern költészet költőietlen mestereinek, elsősorban a görög Kavafisznak, akit nem kisebb tekintély, mint C.M. Bowra professzor sorolt a jelenkor nagy előfutárai közé. Majd Vas Istvánnak, aki újabb verseiben maga is ironikus modorban taszította el magától a szóképek hagyományos dísz-eit. Végül Tandori Dezsőnek, aki kihívó "antiversekben" nevelte ki magát a költészetet. Mindez Parancs helyzetét és biztonságát is megszilárdította. Minden szorongás nélkül beszélt arról, hogy nem voltak látomásai (*Beszéljünk a látomásokról is*), és minden kétség nélkül merészelt így verset indítani: "Holmi modern nyugati szerző helyett / olvassuk ma az érett, harmincéves /Vörösmarty Mihályt".

Közben nemcsak az tudatosult benne, hogy látomások nélkül is lehet művelni a költészetet, hanem egy kétely is. Mondhatnám így is: gyanú. Kétely és gyanakvás a költészet, mint alkotófolyamat iránt. A tegnapi költő, legyen romantikus, szimbolista vagy avantgarde-ista, mintha önkívületben dolgozott volna. De ha túlságosan aprólékos és tudatos műhelymunkával alkotta is meg a szöveget, feltétlenül hitt tevékenységének eredményében. Manapság mintha egy furcsa és groteszk kettősség, valóságos "tudathasadás" venne erőt a költőn az üres papír előtt. Bizonyára vannak a kettősségnek szociológiai és erkölcsi körülményei is: magának a költői mesterségnek és hivatásnak a körülményei.

Miben áll ez a különös kettősség? A költő verset ír, és közben figyeli magát, pontosabban figyeli azt a furcsa szerzetet, aki verset ír. Arra kényszerül, hogy legigazabb önmaga legyen, minthogy ez minden alkotó folyamat nélkülözhetetlen feltétele, és arra, hogy egyszersmind önmaga megfigyelője: gyanakvó kritikus legyen. Nem a készülő (elkészült) szöveg kritikus, hanem a feladaté, a vállalkozásé, a szerepé. És ennek a kettősségnek: a helyzet kétarcúságának nyomán táplál magában mind több kételyt és gyanakvást a mesterség, a költészet, önmaga iránt.

Parancs János keresi, miként lehetne felszámolni ezt a kettősséget, miként lehetne megnyugtanni a költészet iránt ébredt gyanút. Újabb verseinek tekintélyes része: töprengés a költészet értelméről és a mesterség módozatairól. Más-

különben is mind gyakoribb jelenség, hogy a költészet tárgya nem az alkotó személyiség vagy a körötte élő világ, hanem a költészet maga! Parancs is lehetőségekkel próbálkozik, lehetőségeket utasít el és lehetőségeket talál. Ilyen lehetőség a költészettel szemben érzett irónia is.

A költő olyan szerepet választ, amelyben a költészet iránt érzett kételyt és gyanakvást az irónia váltja fel. Tudatában van annak, hogy helyzete kettősséget okoz, és ezt a kettősséget iróniával hidalja át. Nem akarja magát mindenáron versírásra kényszeríteni, nem választ laboratóriumi megoldásokat. Am kételyeinek és bizalmatlanságának beszámításával is vállalja az önkifejezést, azt, hogy számot vessen sorsával, számot adjon tapasztalatairól és felismeréseiről. Tudatában van annak, hogy az eredmény talán nem lesz "poétikus", viszont hiteles lesz mindenekelőtt. Búcsút vesz a "trópusoktól", mint Szilágyi Domokos, a fiatalon meghalt kolozsvári lírikus, aki szintén úgy vívta vissza a költészetbe vetett hitét, hogy előbb szembenézett a saját kételyeivel. Parancs nem bízza magát és mondanivalóját "a kötetlenül áradó képekre", "a csapongó képzelet játékaire", számot vet azzal is: lehetséges olyan helyzet, amelyben "a nyelv bemocskol és elárul". Bizalma ennél fogva korlátozott, de mégiscsak bizalom.

Irónia ellenőrzi az ihletet és józanság vezérli a szerepet. "... a szorongás és a kétely gödrében / a körültekintő tájékozódás csápjai, / egyelőre legalábbis hasznosabbak, / mint az irányított önkívület villámai" — fogalmazza meg *Arckép a hetvenes évekből* című versében költészettanát. E verset Vas Istvánnak ajánlotta, akinek "fanyar józanságában" látta igazolódni saját törekvéseit. Új módszert: látást és nyelvet kíván érvényre juttatni. Vas István példája nyomán találta meg az "antipoétikus" poézis érvényes szellemét: "a prózai közlésnek merész / egyhangúságát, pörölycsapásait, / a módszert, ahogyan egy-egy fogalmat, / mint csonthéjú magvat, / kibontasz a rákövesült / hazugság rétegekből". Mindez ironikus vizsgálódást és józan számvetést jelent, a fogalmak megtisztítását, a nyelv szüntelen karbantartását és egészségvédelmét.

Már a fenti sorok sejtetik, hogy ennek az "antipoétikus" költészetnek nemcsak iróniája van. Erkölcse is, amely felelősségtudatot jelent és cselekvésre biztat. A versírással való számvetés, a végiggondolt kételyek és a kialakított irónia visszavezették ahhoz a meggyőződéshez, ahonnan a költő elindult valamikor: a költészet értelmes cselekedet. A mai felismerés persze más, mint a tegnapi ismeret: mögötte ott rejlik a végigvitt küzdelem — a költészet evilági lehetetlenségével, a kifejezés gyötrelmeivel. A költészettel szembefordított irónia így tulajdonképpen mindvégig szemérmesen rejtegetett, mégis minduntalan feltörő meggyőződést takart. Parancs János hisz a költészetben, a szó és a gondolat erejében, s éppen a költészet által akarja legyőzni kísértőit, szorongásait. A költészet által ragadja meg és kényszeríti formába az "idő vonulását", amely így már nem is félelmetes, hanem gyönyörű.

Parancs János kötetei: *Féldalom*, Párizs 1963., *Portölcser*. Bp. 1966., *Mélyvízben*. Bp. 1970. *Fekete ezüst*. Bp. 1973., *A versírás természetrajza 1977.*, *Az idő vonulása* Bp. 1980., *Profán szertartás. Válogatott versek*. Bp., 1981., *Sivatagi följegyzések*. Bp. 1985., *A köznapi lét szakadéka*. Bp. 1988., *Távol és közel*. Bp. 1991.

RÓNAY LÁSZLÓ

A katolikus és az avantgárd irodalom

Már a 19. század utolsó harmadában kiéleződött a liberalizmus és a különféle vallásos világnézetek harca. Még szenvedélyesebben lángolt fel az ütközet, amikor Prohászka Ottokár megfújta a harci riadót, keresztény szociális programot hirdetett, s több ízben is élesen bírálta a Nyugat mételyező szellemiségét. Nem volt író, de eszméi mélyen és szívósan épültek bele a korba, vagy egyetértésre, vagy ellenkezésre készítette a különféle művészeti ágak és a társadalomtudomány képviselőit. Gyűjtő eszméivel, a keresztények öntudatra ébredésének sürgetésével, a megfelelő lelkiéleti és kulturális intézmények kiépítése szükséges voltának hangoztatásával megmozgatta a katolikus közvéleményt, s arra készítetett jónéhány irodalmi érdeklődésű papot, szerzetest, és hívó világít, hogy tollával is szolgálja a nagy ellenhatást. Sík Sándor messze kiemelkedett közülük műveltségével és nyitottságával.

Sík Sándor

Első köteteire Ady Endre gyakorolt elhatározó befolyást. Szívesen fejezte ki az ember és Isten kapcsolatát szimbólumokban, olykor túldimenzionált képekben, s felhasználta Ady szerepeit is, hogy küldetését minél több változatban objektívvá válhassa. Hivatásának érezte, hogy feltámassza a magyar múlt elfelejtett vallásos értékeit. Mindszenty Gedeonról, a múlt századi katolikus költőről írt munkája e törekvésnek első dokumentuma, később azonban egyre-másra jelentek meg alapvető irodalomtörténeti művei. Kiemelkedik közülük az erkölcsi szempontokat érvényesítő *Gárdonyi, Ady, Prohászka* (1927), az alapvető *Pázmány* monográfia (1939) és a költő *Zrinyi Miklósról* írt kiváló stíluskritikai megfigyeléseket tartalmazó munkája (1941). Rendkívüli mélységben foglalkozott az esztétika kérdésével, kulcsfogalma volt az átélés, s ez egészen természetes, hiszen költészetében is újra meg újra átélte Isten kegyelmi jelenlétét a világban. *Esztétikája* (I—III., 1943) ma is alapvető mű.

A kezdeti Ady-hatásokat levetette, márcsak azért is, mert szembefordult a Nyugattal (igaz, ez inkább intermezzo volt életében). Az első világháború alatti frontélményeit megrendítő hitellel foglalta versbe. Már ekkor megkezdődött lírájában az egyszerűsödés, amely majd végső nagy természeti verseit telíti Isten jelenlétének boldog és nyugalmas tudatával.

Igen jelentős eseménye volt életének római útja, amelynek során nemcsak a katolicizmus ősi emlékeivel szembesülhetett, s nemcsak a lelki hagyományok fokozott jelentőségére döbrent rá, hanem az egyházi karrier lehetősége is megnyílt előtte, hiszen módja lett volna élete további részét a Vatikánban

tölteni. Visszatért azonban Magyarországra, és *Sarlós Boldogasszony* (1928) című kötetében próbálkozott olyan versmodell kialakításával, amelyben a szemlélődő ember az ősi, zsolttáros romákat telíti a rátalálás himnikus hangulataival.

Szegedi tanársága idején (hivatalosan 1945-ig működött az itteni egyetemen, a valóságban a háborús években Bálint Sándor, a szentéletű néprajztudós helyettesítette, mert zsidó származása miatt meglehetősen méltánytalanul bántak vele) lírai ihletének elapadásáról panaszkodott. A *Magányos virasztó* (1936) valóban egyetlen kötet: mintha a költő nem tudta volna szándéka — Isten jelenlétének bizonyosságát tudatosító, tanító jellegű líra művelése — és műveltsége feszültségét feloldani. (Ez a kettősség aztán szinte egész költészetén végighúzódik, s csak háborús verseiben sikerült magát beleélnie a riadt gyermeki hangba, amelyből hiányzik a tanulságok folytonos hangsúlyozása). A háború utáni korszak nyomása, feladatának szinte embertelen súlya új színekkel gazdagította líráját, melynek a szemlélődő bölcsesség, a kegyelemre való ráhagyatkozás lesz az alapmotívuma. Sikerral élesztette újra az öregedő Arany hangnemét: árvának, kiszolgáltatottnak érezte magát ő is, s egyre tisztábban, salaktalanabban szólaltatta meg a halálra készülő, a túlvilági boldogságban bízó hívő ember nyugalmas optimizmusát. Nyitott, nagy személyisége volt korának, hogy a magyar katolikus egyházat nem érte váratlanul a II. Vatikáni zsinat aggiornamentója, az részben neki köszönhető.

Harsányi Lajos

Sík Sándornál is ígéretesebben indult Harsányi Lajos (1883—1959) pályája. A nagyigmándi (hetedik gyermeke volt szüleinek!) születésű fiú a győri bencések-nél kapott életre szóló hivatást. Pesten is járt egy osztályt, egészen fiatalon csöppent bele a művészeti életbe: a híres operettszerző Kacsóh Pongrác volt a számtantanára, s az osztály bizonyára nagy lelkesedéssel figyelte, hogy tanáruk példák helyett hangjegyeket — alighanem a *János vitéz* partitúrájának részleteit — írta a táblára. Első kötetének címe: *Új vizeken* (1908) — ezzel voltaképp ő kezdeményezte a modern magyar katolikus lírát — már a címével is Adyra utal, jelképisége, hangja is Adyé, csak éppen az ő hajója az ég fényjelei szerint tájékozódott:

*Kristály vizeken tör előre a sajkám.
Hullámmain eszme-tűzek gomolyognak, égnek.
Hajómese, nád, a najád dala zeng,
de a víz tükrén ragyog arca az Égnek!*
(cím nélkül)

Kétféle élménykör ihlette: a Hanság szinte érintetlen szépségében pompázó tája és az Eszterházy-udvar (itt nevelősködött) pompája. A hercegi családdal együtt került Budapestre, s a rendkívül tehetséges lírikusra a baloldali lapok is felfigyeltek, sőt, Kiss József verseit meg akarta jelentetni lapjában, A Hétben, de a papköltő visszahökken a lehetőségektől, inkább az Életben publikált rendszeresen. Rövidesen visszakerült Győrbe és képzeletét hatal-

mas lírai összefoglalások ábrándképe nyugozta le, Dantét érezte példájának, s a *Hagia Sophia* hatalmas látomásaiban valóban ő, a költő-pap lesz kísérőnk, hogy beavasson az Oltáriszentség fenséges titkaiba. Ez a fenségesség, nagyra való törekvés, egyetemesség-igény paradox módon természete és tehetsége ellen hatott — gátolta bensőségebb lírai alkatának feltárulkozását. Ez tette túlméretezetté *Toronyzene* (1917) című vállalkozását is, amelynek leghitelesebb hangjai a vidéki tájat bemutató részletekben szólnak meg.

1920-tól Rábapatonán lett plébános. Elfáradt, magányra vágyott. Hamarosan azonban újabb hatalmas terv foglalkoztatta: megírta egy lélek túlvilági útjának történetét a *De profundis*-ban, amelynek teológiai mondanivalója egyértelmű, a misztikus elmélyedés azonban hiányzik belőle. A magány, a kellő kritikai visszhang hiánya mindinkább elbizonytalanította. Szerepet tévesztett, amikor prófétikus attitűdbe helyezkedett (*Mi Cha El*, 1933), s a túlvilág kínjait, gyötrelmeit és örök boldogságát életre keltő kötetéből (*Túlvilági ballada*, 1936) végképp kiütözik előadásának naivitása, mely a hirtelen öregedő költő utolsó verseiben néha egészen megdöbbentő rímjátékokban nyilatkozott meg.

Szándék, élethelyzet és tehetség feszültsége magyarázza költészetének lefelé hajlását. Ahogy azonban elfelejtették, az méltánytalan és igazságtalan.

Kassák Lajos

Sok európai nép irodalmában sorsfordító az avantgárd életérzés és művészet megjelenése. A magyar társadalom azonban sem születése idején, sem később nem volt fölkészülve befogadására és támogatására. Bár a magyar avantgárd az európainak teljesen egyenjogú társa volt, Kassák Lajost inkább becsülték nyugaton, mint idehaza, s előbb-utóbb neki is rá kellett ébrednie, hogy úttörése termékeny volt ugyan, de visszhangtalan maradt. Különben ő volt az avantgárd egyetlen igazán számottevő hazai képviselője, társai vagy szembefordultak vele, vagy elárulták, tanítványai pedig sorban lázadtak föl a szigorú, csak a saját elképzeléseit elfogadó mester ellen.

Ha az egyéniségét és szemléletét ért fontosabb hatásokat számba vesszük, *Egy ember élete* című önéletírása a legjobb kalauzunk. Petőfi után Berzsenyit olvasta, majd a proletárköltő, Csizmadia Sándor (1871—1929) példája ösztönözte: proletárból is lehet valaki költő. 1909-ben Párizsba indult. Útja során ismerkedett meg Szittyá Emillel, a festőművésszel, s vele egy gyalogos belgiumi kitérő után érkeztek a francia fővárosba, ahol felfigyeltek már Apollinaire-re, az olasz futurizmusra, de Kassák mégsem érezte igazán otthon magát a világvárosi forgatagban. Mindenesetre felszabadító hatást tett rá a kultúrának az a tisztelete, jelentőségének elismerése, melyet ott tapasztalt. Ekkor írta első szabadversét. Ennek a műfajnak ő lett a kezdeményezője és legnagyobb mestere irodalmunkban. 1910-ben a csavargó Kassákot hazatoloncolták Párizsból, s megjelentek első versei a Renaissance című folyóiratban. 1912-ben *Életsirató*s című kötetének elbeszéléseivel indult prózaíró pályája. Az életnek olyan mélyrétegeiből hozott híradást, amelyek teljesen ismeretlenek voltak. Mély részvét, szinte naturalista hűség s az eseményeket titokzatos fénybe vonó meseszerűsége elegyedik novelláiban.

Az első világháború az ő világnézetét is alapjaiban rázta meg. Már idézett önéletrajzi könyvében ezzel kapcsolatban a következőket írta: „Az ember elvesztette hatalmát önmaga fölött. Tegnap még azt hittük, hogy az adott körülmények között valamennyiünknek módja és erej van ahhoz, hogy részben alkalmazkodóan, részben alakítóan élje le az életét. Nemcsak filozófiai megkötyagosodottak, a nietzschei és stirneri individuumok, hanem mi, szocialisták, kollektívizmusra törő emberek is kiestünk az egyenes irányvonalból”. Ezt az élményét, de a szegénység gyötrő képeit, s a felszabadítónak vélt kollektívizmus ábrándját nem írhatta meg már a hagyományos versformákban. Hitelesebbnek, áradóbbnak érezte a parttalan szabadverset, a forma adta „friss erőt és bátor kifejezési formát, a szavak színét és lendületét”. A „lendület”, az „erő” meghatározója ekkori versformálásának, hiszen a tömegek lázadó hangulatát igyekezett kifejezni. Az *Eposz Wagner maszkjában* (1919) verseiből a kortársi kritika ugyan a fájdalom hangjait hallotta ki, de az áradó versvilág a képezhetetlen, nyugtalan erő híradása volt szabályozatlanságával, dobbanó ritmusaival. A szabadversek dallamtalan zeneiségét a szerkezet is nyomatékosítja: az első versben összefoglalja, egybefűzi a kötet később felzendülő fő témáit. Kifejezésmódjával és kötete szerkesztésével Kassák tudatosan vetette el a magyar líra addigi hagyományait. Babits Mihály: *Ma, holnap, irodalom* című tanulmányában viszont a hagyományokhoz való hűséget védelmezte Kassák ellenében. Válaszában emez a művészet témaköreinek szélesítése és az emberi személyiség megnyilatkozásának jelentőségét hangsúlyozta. A vitában — meglepő módon — az autodidakta Kassák képviselte a haladást és a hallatlanul művelt Babits a konzervatívizmust. Igaz, Babits ekkor még a magyar költészet öntörvényű fejlődését vélte ideálnak. Kassákéknak is el kellett jönniük, hogy tudatosodjék benne a világirodalom magasabbrendűsége. A diadalmas aktivizmus, amely Kassák e korszakát jellemzi, nem tartott sokáig. A háború után már új, pesszimista, az önkritikára nagyobb hangsúlyt fektető korszak jött el. Ekkorra már a mozgalom is szétszakadt: négy tagja kivált a Ma köréből (közülük Révai József később mint a kommunista párt főideológusa tiltotta ki Kassákot az irodalomból). A Kun Bélával folytatott vita nem homályosította el Kassákban a forradalom és általában a forradalmak megtisztító, átalakító hatásába vetett makacs hitét. *Máglyák énekelnek* (1926) című kötetében a forradalom eposzát írta meg, s tovább kísérletezett a hagyományos költői formanyelv feloldásával is. Így születtek első képversei, melyeket a *Világanyám* című kötetében jelentetett meg 1921-ben. Bécsben hihetetlenül termékeny volt. Itt született pályájának egyik legjelentősebb verse, *A ló meghal a madarak kirepülnek* (a 2x2 című lap egyetlen számában). Az akkor teljesen visszhangtalan kísérlet Kassák világértelmezésének, a teljességlátásának izgalmas kifejezése. Egyik legfontosabb eleme, hogy változatlan hűséggel és etikai következetességgel vállalja a saját múltját és a mozgalomét is. Ezt az értelmezést kötelességének érezte egy másik, teljesebb önkifejezésre alkalmas műfajban is elvégezni, így született az *Egy ember élete*, amely egy később kivirágzó fontos műfaj, az önéletírás első remeke volt. A század magyar önéletírásának három maradandó alkotása három különböző társadalmi osztályból jött író számvetése sorsával és osztálya történelmi körülményeivel, hivatásával. Kassák proletár, Illyés paraszti ivadék, Márai polgár, szándékuk azonban azonos, s megvalósítása méltó e hatalmas tervhez. Az *Egy ember életé*—t szerzője ugyan nem tekintette

műalkotásnak, inkább művei megértését segítő kalauznak, valójában azonban irodalmunkban elsőnek teremtette meg benne az akarat proletár-hősét, akinek legfontosabb jellemzője, hogy mindig hűséges marad önmagához. Ezzel olyan etikai mércét állított kortársai elé, amely kivált a 40-es, 50-es, 60-as években sokak számára meglehetősen magasnak bizonyult.

Amikor 1935-ben Kassák megjelentette válogatott verseit *Földem, virágom* címmel, a kor egyik legkiválóbb esszéistája, a francia regény szálláscsinálója, Proust fordításával hervadhatatlan érdemeket szerzett Gyergyai Albert írt hozzá előszót, amelyben Kassákot igyekezett „beiktatni” „a magyar költészet telekkönyvébe”. Eredendő nyugtalanságát emelte ki, amellyel „a beszéd szokványa és a ritmus gépiessége mögött a szavak őseréjét és fényét, az élet meztelen ritmusát keresi”.

Ekkorra azonban megkezdődött már Kassák lírájának átalakulása. Fájdalommal ismerte föl, hogy a magyar társadalom még nem elég érett és nyitott az avantgárd törekvések befogadására. Vissza kellett hát térnie egy hagyományosabb versmodellhez. Új korszakát sokan úgy értelmezték, mint visszaklasszicizálódást, közelítést a harmincas évek lírai ideáljaihoz, holott azoktól továbbra is élesen ehatárolódott. Témái, a világhoz való viszonya, részvéte és kötelességtudata jóformán változatlan maradt, csak verseinek heve csillapult és a bennük kifejeződő erőt váltotta föl egyfajta szkeptikus életbölcesség, amelyet bőven gyakorolhatott a háború után, amikor a proletárköltőt az állítólagos proletárok diktatúrája vetette ki és száműzte a művészetekből. Ha Kassák művészete kivirágzott is *Szénaboglya* című naplójában, ha a kor nagy képzőművészei tettek is hitet nagysága és törekvéseinek igaza mellett, ha a kor magyar irodalmának legetikusabb képviselői értékelték is, kiváló tanulmányokat, megjelenésük idején lefitymált monográfiákat írva róla, az avantgárd megírásra érdemes története 1948-cal véget ért. A proletárirodalmat és ügyet szolgáló Kassákot elhallgattatva voltaképp a proletárművészet önkifejezésének leghitelesebb formáját is kimúlásra ítélték.

Számunk szerzői:

Tomka Ferenc plébános, a Pázmány Péter Hittudományi Egyetem magántanára
Mihályi Gilbert premontrei, ny. egyetemi tanár

Máté-Tóth András a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola adjunktusa,
az Egyházforum főszerkesztője

Dévény István teológus, Luzern

Bárdos László költő, esztéta

Wildmann János teológus, az Egyházforum alapító szerkesztője

A Vigilia beszélgetése

Gúthy Andorral

Feleségével kettesben ma is ugyanazon lakásban élnek, ahová esküvőjük után költöztek. Az ablak alatti fácskák eközben óriássá növekedtek, s a hajdani csendes Római-fürdő forgalmas kempinggé változott. Az utóbbi években sok leleplező, szomorú szenzációt kínáló riport látott napvilágot. A letisztulásnak, megnyugvásnak egyik jele lehet, ha az olvasók érdeklődése a megkínzott és meggyilkolt, perbefogott és száműzött hősök után azok felé fordul, akik csendes szívóssággal vitték tovább az életet.

— *Bíró úr, Ön aki 1974-ben vonult nyugdíjba a Legfelsőbb Bíróságról, és 1989 tavaszán köszönt le elnöki tisztéről, amit a Szent István Társulatnál töltött be, hogyan szakaszolná az életét? Családi vagy történelmi események tűzték ki benne a határjeleket?*

— 1914-ben születtem, Pestszentlőrincen kezdtem iskolába járni, 1932-ben érettségiztem. 1938-ban bekövetkezett az Anschluß; attól fogva csak szorongtam, hogy mikor éri utol a végzet Magyarországot és engem is. Átéltam a nyilas-uralmat, behívtak katonának. 1944 tavaszán fogságba estem, ahonnét csak 1948 július 12-én térhettem vissza. Mikor hazakerültem, már itt találtam a bálványt: Rákosi Mátyást. Megkezdődött számomra a lavírozás a korántsem zátonymentes bírói pályán.

— *Hogyan ívelt a karrierje ilyen magasra?*

— Eredetileg tanár szerettem volna lenni, de féltem, hogy engem is kicsúfolnak majd a diákok, ahogy azt mi is tettük. Így azután apám foglalkozását követtem, aki szintén bíró volt. Kinevezésemet még Horthy Miklóstól kaptam, de már akkor kikötöttem — erre megvolt a lehetőség —, hogy büntetőügyeket nem vállalok. A fogságból hazatérve a bíróságra kerültem, majd 1955-ben az önállóan működő Központi Döntőbizottsághoz. Ezt később visszacsatolták a Legfelsőbb Bírósághoz mint gazdasági kollégiumot; így jutottam oda magam is, ami egyébként elképzelhetetlen lett volna, hisz párton kívüli voltam és az is maradtam.

— *A törvénysértések korában, a párt közvetlen befolyása mellett miképp tudott igazságosan ítélni?*

— El voltam készülve rá, hogy amennyiben büntetőügyekkel akarnak megbízni, lemondok. Hál' Isten, ez nem következett be. Volt elég bíró erre az egyébként jobban jövedelmező feladatra. Két esetet azonban megemlétenék. Válással kapcsolatos vagyonmegosztást tárgyaltam, a házaselek nagy vitában voltak, sehogy sem tudtak megegyezni. Akkor kaptam a következő „eligazítást” a párttitkártól: „Az asszony nyilas volt, nem szabad neki igazat adni!” A bíróság elnökéhez fordultam, aki azt mondta: „Ne törődj a sugalmazással, dönts a törvény és a lelkiismereted szerint.” 1956-ban fordult a

kocka: a férj és a párttitkár nyilas múltját kezdték emlegetni. Másik alkalommal a Minisztertanács titkársága (nekünk felettes szervünk) pereskedett egy tervező vállalattal. Háromtagú tanácsnak kellett ítéletet hoznia. Az elnök így szólt: „Nem vitás, hogy miképp kell döntenünk.” Én azonban kifejtettem, hogy miért van a tervező vállalatnak igaza. „Ha vállalod, hogy megfogalmazod, én is aláírom” — egyezett bele az elnök.

— *Akkoriban mindenkinek együtt kellett menetelnie. Milyen alkalmazkodásra kényszerült?*

— Én is voltam népnevelő, kijártam lakásokra elbeszélgetni. Megkérdeztem a munkásokat, hogy mi a véleményük népünk vezérééről. Amikor a szegény, alagsorban sínylődő ember dühösen szitkozódott, hogy „enné meg a fene” — akkor a jelentésben azt írtam: „elismerően nyilatkozott Rákosi elvtársról”. Elvárták azt is, hogy alkossunk a munkahelyi faliújság működése érdekében. Kitaláltam, hogy verset fogok írni, mégpedig szonettet. Ez a szigorúan kötött forma nem engedett meg semmi utólagos beszúrást. A szabadságot dicsőítő versemből hiába hiányolták Sztálin nevét; nem engedi a szótagszám — háritottam el az okvetetlenkedőket. Tanulmányoznom kellett a pártkongresszus anyagát, és számonkérték rajtam a világnézeti brossúrákat. Ám nem elégedtek meg azok ismeretével, hanem tovább firtatták: „Magadéva is tetted, Gúthy elvtárs?” Valóban fel kellett készülnöm, hogy kibúvót találjak. Például az anyag filozófiai fogalmánál meghatározásánál „problémám támadt”, — hisz a vallásos emberek Istent úgy tekintik, mint a tudatunktól függetlenül létező objektív valóságot. Hát így Aquinói Szent Tamás is materialistának volna mondható? A beszámoltató elvtárs ekkor magasabb ideológiai szinthez irányított, ahol értelmesebb párttag fogadott, és tovább nem faggatott. Voltak szabad pártnapok is, amiken résztvettem. Két neves vendégre emlékszem: járt nálunk Szabó Magda és Thurzó Gábor is. Ő avval kezdte a beszédét, hogy „Tessék tudomásul venni, én hívó katolikus vagyok”. Ez a hatvanas évek végén történt.

— *A becsület megtartásán túl a keresztény tanúságtételre is nyílt valamifajta lehetőség?*

— A Rákosi-időkben kesernyés tréfával mondogattam: Szentlélek elleni bűnt követ el (a vakmerő bizakodás miatt) az, aki hetijegyet vált a közlekedéshez — hisz semmi garancia sincs arra, hogy hétfőtől szombatig el ne vigyék, le ne csukják az embert. Ez a rejtőzködés időszaka volt a túlélés reményében. Templomba ennek ellenére minden vasárnap eljártunk, a körmeneteken is részt vettünk. Már az ötvenes években elvállaltam egyházközségünkben a képviselőtestületi tagságot, majd az elnöki megbízást, avval a feltétellel, hogy nevemet nem jelentik be az AEH-nál. — Talán ide kíváncsoznak a kis dicséretetek, amiket a kollegák meséltek. Egyszer az egyik ügyvéd zaklatottan rontott ki a tárgyalóteremből — a bíró pökhendi modora bősztette fel —, és így kiabált: „Inkább veszítsem el a perem Gúthynál, mint megnyerjem Á-nál.” Más alkalommal egy pernyertes néni kegyesen bátorította megszeppent barátját a tárgyalás előtt: „A bíró úr fiatalember, de olyan, mintha apánk volna.”

— *Milyen hatások érték, és mikortól tekinti magát kereszténynek?*

— Azóta, hogy megkereszteltek. Anyám valódi óvodás katekézisben részesített minket. Hárman voltunk fiútestvérek, bizony veszekedtünk eleget,

ám este ki kellett békülnünk, ahogy az Írás mondja: ne nyugodjék le a nap a haragotok fölött. Alig kezdtem beszélni, már imádkozni tanított. Szavanként mondtam utána a szöveget: Miatyánk — miatyánk; ki vagy — Bandi!

Akárhányszor próbálta, mindig a nevemmel válaszoltam a kérdésnek vélt szavakra. Hittanáraim főleg csak oktattak, volt azonban közöttük egy, akiben megéreztem a hitet. Ő szoktatott rá a vallásos és teológiai irodalom (Prohászka, Schütz) olvasására gimnazista koromban. Igen fontos tényező volt életemben az egyetemi Mária-kongregáció. Páter Tornynos Gyula és Varga László jezsuita atyák kiváló nevelőknek bizonyultak. A szociális igazságérzet és tevékeny felebaráti szeretet szellemében kijártunk a Szent István kórház mögötti kiserdő helyén létesült nyomornegyedbe. Négyezernél is több nincstelen tengette itt életét. Hulladékanyagból építettek maguknak ólszerű hajlékot, alkalmi munkából és lopásból tartották fenn magukat. „Pap ide be ne tegye a lábát” — zárkóztak el fenyegetően a jámbor vígaszhozóktól. Így azután, amit a Páter összekoldult, azt az egyetemisták vitték el a szegényeknek. Miránk nem haragudtak, sőt nemcsak mesedélután, de lelkigyakorlatot is tarthatam a telepen. Bizonyos idő után páter Tornynos is kijött velünk, persze először csak civilben. Vele is megbarátkoztak, és így módosították a tilalmat: „Pap továbbra se jöhet, kivéve páter Tornyost, mert ő nagyobb kommunista, mint mi.”

— *A hadifogság megrabolja áldozatait. Nem volt-e mégis valami „hozomány”, amikor visszatért Szibériából?*

— Táborunk a Kuznyecki-medencében nem velünk kezdődött. A háború alatt lázadó örményeket deportáltak ide. A három év alatt tizennyolcféle munkát végeztem. Télen is kinn dolgoztunk a szabadban, amikor a hőmérséklet mínusz 40-50 fokra süllyedt. Minden lábujjam megfagyott, a körmeim is lehullottak. Testsúlyom majdnem a felére csökkent. Szabadidőben egymást szórakoztattuk, tanítottuk. Volt antifasiszta klubunk, ahol szovjet felügyelet mellett — szinkrontolmáccsal — előadást lehetett tartani, szavalóversenyt rendezni. Bőven volt idő arra, hogy átgondoljam az életem. Miért is élek? Mit akar velem az Isten? Éhezéssel egybekötött lelkigyakorlatnak látom ezt a nehezen eltelt időszakot. A fogságban azok is imádkozni kezdtek, akik oda-haza nem szoktak. Gyötrelmeim közepette — mint a bal lator — én is lázongtam: vedd el rólam a keresztet! De azután egyre inkább a jobb lator magatartását kértem az Úrtól. Imádságos verseket is írtam, miket a fogság hitelesített. Papírt persze nem hozhattunk magunkkal haza, ezért megtanultam őket. — A német tiszték közt egy filozófia professzor is akadt, a római Szent Gergely egyetemen végzett. Ő volt az egyetlen pap, — nála gyónhattunk, vele lelkibeszélgetést folytathattunk. Szentmisét azonban nem tarthatott, mert nem jutottunk borhoz. A kenyér is kevés volt. Szokásunkká lett, hogy minden nap más társunk szelte föl: igyekeznie kellett, hogy egyforma darabokra vágja, mivel neki mindig az utolsó, tehát a legkisebb maradt. A szeleteléskor keletkezett morzsákat gondosan összesöpörtük, majd kisorsoltuk egymás között.

— *A kenyere javát már megette, amikor életének új, közéleti szakasza kezdődött...*

— Valóban öreg embernek érzem magam, mióta átléptem a hetvenedik év küszöbén. Ekkor kaptam az elnöki megbízást, mely azzal kecsegtetett, hogy netán parányit lazíthatok az egyházamra rakott béklyón.

— *Bíró létére hogyan került a Szent István Társulathoz, mely közismerten könyvkiadással foglalkozik?*

— A Szent István Társulat igen régi társaság, alapszabályát közel másfél évszázada hagyta jóvá az első, felelős magyar kormány. Olcsó és jó könyvet adjunk a nép kezébe! — ez a jelszó vezérelte megalakulásakor. Később a tevékenységi kör bővült, a keresztény kultúra terjesztése érdekében előadásokat is szerveztek. Századunk elején a Társulat kebelén belül létrehozott Szent István Akadémia több szakosztállyal, jeles katolikus személyiségekkel vállalta ezt a küldetést. Én magam a hatvanas években léptem be az egyesületbe Keresztes Sándor biztatására. Ő ugyanis azon a véleményen volt, hogy „ebből még lehet valami”, — hisz akkoriban a Szent István Társulat volt talán az egyetlen fel nem oszlatott egyházi jellegű társaság. Régi önmagához képest persze megtépetten vegetált, nyomdáját államosították, a Szent István Akadémiát feloszlatták, a Rákosi-időkben pedig ima- és hittankönyvekre szorítkozott a kiadás.

— *Miképp esett Önre a választás?*

— Mondhatnám, hogy véletlenül kerültem e rangos társaság élére. Elődeim a tudományos és társadalmi élet kiválóságai közé tartoztak, gyakran az arisztokrácia köréből. Én nem voltam sem hírneves, sem közismert. Am azt is mondhatnám, hogy „történelmi szükségszerűség” juttatott az elnöki székbe. Mezei László akadémikus, a jeles történész volt ugyanis a várományosa, én pedig csupán újonnan beválasztott elnökségi tag. Akkoriban minden kinevezéshez állami fejbőlöntés szükségeltetett. Ennek során Mezei professzor úgy kezdte érezni, hogy vissza kell lépnie, mert tisztségével az MTA testületét hozta volna zavarba. Az elnöki posztra világi embert kellett jelölni. 1977-ben nemigen kapkodott senki sem e csupán tiszteletbeli, de kompromittáló hivatal után. Én kéznél voltam, elvállaltam. — Végül azt is mondhatom, hogy Szent István segítségével lettem az ő nevét viselő Társulat elnöke. Kinevezésem előtt néhány évvel a Szigetközben jártam, ahol a vendéglátó plébános váratlanul felkért, hogy augusztus 20-án prédikáljak a szentmisén. Szent István királyról mint az egyházban és világban egyaránt tevékeny világiak példaképéről szoltam a püski híveknek.

— *Volt-e a Szent István Társulatnak valamilyen előkészítő szerepe a lezajlott forradalmi változásokban?*

— Negyedévenként tartottunk összejevetelt: elhangzott egy előadás, utána társulati ügyeket beszélünk meg. A tagság nagy része (főleg a vidéki papság) távol maradt, fiatal kevés volt közöttünk. Izgalmas, bíráló jellegű előadás vagy színvonalas, élénk vita nemigen fordult elő.

Tőlem azt várták, hogy elnököljek az összejeveteleken. Egy kis újítást azért sikerült bevezetnem. Megnyitó szavaimhoz negyedórás megemlékezést csatoltam. Beszéltem évfordulókról, méltattam elhúnytakat, megjegyzéseket fűztem az elmúlt három hónap eseményeihez. Értékeléseimben a lelkiismeretemet követtem: szóba hoztam olyat, amit mások elhallgattak, bíráltam, ami fölött szemet húnytak. Az első széksor a püspöki kar számára volt fenntartva.

— *Milyen kifelé irányuló feladata volt?*

— Végrehajtottuk a Társulat ősrégi alapszabályának megújítását. Vigyáznunk kellett, hogy mind az egyházi, mind az állami gyámkodás lehetőségét kizárjuk abból. Egyéb feladatot nem róttak rám, de úgy éreztem, hogy e tiszt révén

lehetőségem és kötelességem szót emelni az egyház sérelmei miatt. Nem ingatlanok és javadalmak érdekében szónokoltam, hanem az egyház legevangéliumbb működése végett kilincseltem és leveleztem. Ne szóljon bele az állam egyházi kinevezésekbe; biztosítsanak a pedagógusoknak is annyi vallásszabadságot, mint a többi állampolgárnak; oszlassák fel a békepapi mozgalmat, mert abban a hívek nem a béke szolgálatát látják, hanem a karrier lehetőségét bizonyos papok számára! Többször kértem kihallgatást az ÁEH vezetőjétől, de hiába. Ekkor Aczél Györgyhöz fordultam. Kényes diplomáciai lépés volt ez annak érdekében, hogy — mint mondtam neki — „az állam és az egyház közti jó viszony még jobb legyen”. Helyzetfeltáró és kéréseket tartalmazó nyolc oldalas beadványom másolatát a következő nap személyesen vittem el a bíboros úrhoz. Nem akartam, hogy mástól tudja meg, hol jártam. A bizalmatlanság légkörét nyíltsággal igyekeztem oszlatni. Szerettem volna elérni, hogy a megtehető kis lépések nagyobb határozottsággal párosuljanak. Aczél György néhány hónap múlva értesített, hogy ügyemet alsóbb szintre küldte. Így végül mégis csak Miklós Imréhez jutottam. Egy óra hosszat beszélgettünk elnökhelyettese jelenlétében. Többek közt kifogásoltam, hogy miért csak a sokszor fületlen templomban engedélyezik a hitanóra megtartását, hisz a plébániahelyiségben is ellenőrizhetik azt. „Mi nem ellenőrizzük! — válaszolta sértődötten, de aztán megindokolta a korlátozást — a papok ott másképp beszélnek”. Tárgyalásunknak nem lett folytatása. Miklós Imre mindig kitért előle valamilyen halasztással. Lehet, hogy simulékonyabb tárgyalófelekhez volt szokva. „Az elnök úr nagyon türelmetlen” — mondta rólam.

1984-ben negyedmagammal Krakkóban jártam, hogy felvegyük a kapcsolatot a lengyel katolikus értelmiség néhány képviselőjével. Megfordultunk a ZNAK szerkesztőségében és eljutottunk Macharsky érsekhez is. Nem a Társulat küldött, de annak tekintélyével egyengettük a régi barátság és együttműködés útját.

— *A Társulat, illetve Ön mit tudott tenni az egyházi megújulásért?*

— A lassan, de fokozatosan bővülő könyvkiadást mindenki figyelemmel kísérhette, örömmel nyugtázhatta. Elnöki szerepem a személyes kapcsolatok ápolásában állt. Igyekeztem minden püspökkel megismerkedni, rezidenciájában fölkeresni. Úgy gondoltam, hogy közvetítő lehetek: lássák, tapasztalják, hogy az egyház gondja nem csak az ő vállukon nyugszik, mi világiak is felelősséget érzünk és tettekre készek vagyunk. Így lettem azután az Új Ember főszerkesztőjével együtt „a világi”, aki szükség esetén külföldön képviselheti ezt a „műfajt”. Három alkalommal került rá sor. A negyedik a Berliini Békekonferencia lett volna. Ipper Pál és Bugár Péter készítette fel a delegációt a nyugati tudósítóknak adandó helyes válaszokra. Kényelmetlenül éreztem magam. Barátaimmal is meghánytam-vettem az ügyet, majd levelet írtam a prépost úrnak: visszalépek, nem utazom. Ettől kezdve mellőztek.

— *1989 óta díszelnőke a Társulatnak...*

— Az vagyok, mert tíz évnél hosszabb időn át viseltem e tisztséget. Hetvenöt éves koromban leköszöntem. Elfáradtam. Most otthon dolgozgatok. Azelőtt is megtörtént, hogy lefordítottam egy-egy teológiai könyvet, és fiatalabb barátaimnak a kéziratból ismertetést tartottam. Utolsó nagy munkám *A katolikusok hite* című francia nyelvű, felnőtt katekizmus magyarra ültetése volt.

Unger Zsuzsa

BÁRDOS LÁSZLÓ

Változattöredékek a tiszteletre

Tisztelet: egyike azoknak a szabályozottan pozitív csengésű szavaknak, amelyek fogalmi értékét és eleven gyakorlatát, pragmatikáját vajmi ritkán vizsgáljuk. Már pusztán a szó előtt is fejet hajtunk, s tiszteletlenségnek éreznők tudatos boncolgatását.

A tisztelet valamifajta alá-fölérendeltséget tételez föl. Azt tiszteljük, akinek tekintélye van. Sokatmondó tény, hogy e morális képzetkörbe illeszkedő szavak eredetileg konkrét érzékelést jelöltek: a tekintély például a „tekint” származékszava. Magyar nyelvi adatunk önmagában még eléggé szegényes tanulsággal járna; megelőzi azonban a tisztelet latin szavának fejlődése, valamint ami utána következett, vagyis e latin szó átvétele, továbbélése jó néhány európai kultúrnyelvben. A *respectus* mögött a „visszatekint” jelentésű ige áll, mely természetesen és rövid úton dúsult fel a tekintetbevétel, a megbecsülés jelentésárnyalataival. S nem mondjuk-e azt tiszteletünk kifejezésére, hogy fel-nézünk valakire? Ennek a szóbokornak a jelentésfejlődése is bizonyítja, hogy legelvontabb, legbensőbb érzéstípusaink is testhelyzetekből, mozdulatokból, látható-hallható megnyilvánulásokból szűrődtek le, váltak érthetővé a tudat, a megismerés számára. S bizony nem árt e sok kéztől illetett, bepárásodott, kifakult szavakat megmosni olykor ősi mozdulataink, ösztönös gesztusaink forrásvizében.

*

Tiszteld apádat és anyádat — hangzik fel a Dekalógus ígéje. S az Úr parancsa az is, hogy szeresd Istenedet teljes szívedből... A posztbiblikus tudat fenn is akadhat e különbségtételen: miért ne furcsállhatnánk, hogy szüleinket, hozzánk közel álló társainkat tisztelnünk kell csupán, a szeretet pedig Istent illeti meg? Ez azonban csupán értetlen visszavetítés. Az ószövetségi nyelv nem pszichologizál — mint ahogy az újszövetségi sem —, érzelmi tartományaink, indulatrétegeink között nem úgy különböztet, nem ott húz határvonalat, ahogy és ahol *később* megszoktuk. A kimondhatatlan nevű iránti szeretet például tökéletesen megfér a félelem érzetével, aminthogy erről az istenfélelem fogalma is tanúskodik. Sőt, még a Mindenható is mintha félne, hiszen maga is szereti népét, márpedig aki szeret, az fél: az félti szeretetének tárgyát, vagyis féltékeny reá, s ez a számon kérő féltés elsődrendű isteni attribútum.

A szülőtisztelet legalista követelménynek látszik, de egzisztenciális szükségletre utal: hogy hosszú életű légy e földön. A tisztelet nem csupán annak szolgál,

annak a járandósága, aki kapja, akinek kijár: legalább annyira, alighanem még inkább életbe vágó igénye, érdeke annak, aki meghajlik a tekintély előtt.

Ki kezeskedik a tekintélyért? Mi adja a tiszteletreméltóság fedezetét? Jézustól is megkérdezik, miféle hatalommal gyógyít, tanít, magyarázza a törvényt. Az ő tekintélye (*exousia*) megmagyarázhatatlan, csak annak nyilvánvaló, aki hisz: aki hisz őbenne. Hatalma különben sincs: amire így kérdeznek a farizeusok, amit az ennek megfelelő görög szóval illet az evangélista, az valójában meghatalmazást, megbízást, küldetést jelent. Jézus tanítványai — akiknek mestere, rabbija ő — már nem bölcsességéért, Istentől kapott tudásáért követik, hanem érte magáért: a mester-tanítvány kapcsolat megközelíthetetlen felsőfoka ez, de talán épp ezért ősmintája minden ilyenmű kapcsolatnak.

*

Gyermekkorunkban olykor még félünk is attól, akit tisztelünk: szülőnktől, tanítónktól, a bölcsen és szervezeten fölénk rendelt tekintélyektől. Van ebben az érzékeny, majdnem megszakíthatlan tisztelettudásban (lám, milyen informatív szóösszetétel!) nem jelentéktelen mértékben egyfajta szakrális őstapasztalat, kialakulatlan — mitikus színezetű — transzcendencia-élmény is, amely a szentség előtti hódolat és rémület archaikus kettősségéből forr ki. Létezik egy angol szó, az *awe*, amelyet legalább két önálló szóval lehet csak visszaadni magyarul (de például franciául is): csodálat, tisztelet illetve félelem, döbbenet jelenésnyalábjait fogja össze.

*

A felnőttkorban, pontosabban a kora ifjúság éveiben megszülető tiszteletről beszélünk: arról, amelyiknek tárgyát már nem készen kapjuk, amelyik maga csatlakozik és ragaszkodik a kiválasztott személyhez. Lényeges tehát már a választás, még ha nem lép is ki egészen az önállótlan bábállapotából. Mikor valakit ifjú fővel tisztelünk, kicsit még szülőhelyettest keresünk és találunk meg benne; de a helyettesítés már csakis részleges, sőt, ellenpontosító lehet. A felnőtté érés nem lebecsülendő teljesítménye éppen az, hogy nemegyszer mélyen sebző befolyásoltsággal, odaadással helyet adunk az eddigi autoritással szembeszegülő, annak ellentmondó új, választott tekintélynek.

A tisztelet persze nem vegytiszta érzés, nem is életkor függvénye; bár többnyire valóban a fiatalabbtól száll az idősebb felé, belevegyül az egykorúak közötti kapcsolatokba is: például a barátságba. Manapság talán kevésbé, s hogy így van, korántsem örvendetes. Milyen lélekemelő szellemi kaland Babits, Kosztolányi és Juhász Gyula igazán ifjúkori levelezését olvasni: meghatározó és meggyőző tisztelettel lesik, várják egymás véleményét, óvakodva és mégis rajongva emeli mesterévé egyik a másikat, mihelyt kéziratot küldött neki, vagy véleményét kérdezte egy újonnan olvasott műről.

*

Mester és tanítvány: ebben a szereppárosban ölt testet legigazabban, amihez most közelítgetünk. A két elnevezés csupán szellemi, intellektuális szinten érvényes kapcsolatot sejtet, pedig ezt a viszonyt finom és bonyolult lélektani hajsza-

ér-rendszer hálózza be. A mindenkori tanítvány nemcsak szakmai eligazítást, okos szavakat vár a mindenkori mestertől, hanem személyes példát, szívesen tenném hozzá: példázatot. A mester azonkívül, hogy magas fokon érti, műveli és átadja egy tudományág, egy szakterület, egy művészi alkotó módszer titkait és ismeretanyagát, megtestesít, mondhatni emberközelbe hoz, hozzáférhetővé tesz egy magasrendű morális eszményt, egy kiváló, az átlagos viselkedés- és elviselésmódozatokból kiváló magatartást. Ugy gondolom, bármihez érthet a mester, verstanhoz, ellenpont-technikához, késő középkori viselkedésszabályokhoz, mélylélektanhoz vagy biokémiához, sajátos és izolált tárgyát okvetlenül beilleszti az emberi tudás, sőt, az emberi megismerés, úgyszintén egy körvonalazható, morális színezetű világviszony egészébe. Nem is éppen szavakkal, s nem is föltétlenül tudatosan; ellenkezőleg, az igazi tisztelet mintha fordítottan lenne arányos a mester-öntudattal, a mestergóggal. Tiszteletet javarészt éppen olyanok vívtak ki maguk iránt, akik saját porciójuknak számító tudományukra is rá mertek kérdezni, kételkedni mertek benne, a bölcsességet nem a tudás birtokában, hanem a tudatlanság pontos és kíméletlen föltérképezésében látták (Szókratész). Van azonban egy képesség, amely sohasem téveszti el hatását fogékony fiatal lelkekre és agyakra, s ezt jobb szó híján ízlésnek nevezném. Az ízlés, mely a megismerés elemibb, személyközelibb rétegéhez tartozik, amely kevésbé racionalizálhatóan is pontos, sőt, szinte tévedhetetlen lehet, éppen arról gondoskodik, amire a tisztelgetést érző és még tájékozatlan léleknek legfőbb szüksége van: a kusza egyvelegként magukat kínáló értékek és magatartásmódok szűrését, igazság és hamisság, lényeges és lényegtelen megkülönböztetését. A mester segít abban, hogy a tanítvány tájékozódási és viszonyítási pontokat pillantson meg a világ zűrzavarában, végső soron tehát abban, hogy fölvázzoljon magának valamifajta értékrendet. A dolog nem megy sebesülések nélkül. Aki tanítvány, aki már eljutott odáig, hogy méltó tekintélyt képes tisztelni — hiszen most csak erről a típusról beszélünk —, általában nem ízléscsírák, személyes értékvalaszások nélkül, tiszta lapként áll tanítója elé, s bizony a tisztelt mester itt is, ott is érzékeny pontokhoz ér, hegeket szakít fel, dédelgetett szenvedélyekbe gázol. Épp ezért a tisztelet nemcsak állapot, hanem dinamikus folyamat is, a tiszteletért a tekintélyhordozón kívül magának a tisztelő tanítványnak is meg kell küzdenie, mert a mester küzdelemre szólítja önmagával.

✱

Akit tisztelünk, távolabb van. Térben is, nem csupán időben (életkorban). A mester nehezen hozzáférhető, nemigen ér rá. Még az időbeosztása is szuverén, tiszteletre méltó. Próbálnánk csak nem tiszteletben tartani. Akit respektálunk, annak nagyobb személyes tere van, mint más halandó ismerőseinknek. Bele kell törődnünk, hogy várva várt szavainak csak ezredrészét, hozzá forduló, őt kereső, neki szánt saját szavainknak tízezrelékét hallhatjuk meg, mondhatjuk el.

✱

A mester *elviselni* tanít. Leri róla, hogy ő már eleve sokkal többet szenvedett. És él és jön-megy s nem gabalyodik bele pillanatokba és problémákba, mint mi magunk folyton-folyvást, s nincs fontosabb számára, mint tudása s a közös tudás, de csak ameddig le nem jár az idő.

Példák: Berzsenyi Kazinczyhoz 1809-ben: „Te nem temjént, hanem ítéletet kívánsz. De tudod-e azt, hogy az én ítéletem nem lehet egyéb, mint temjén! Okom nincs a hízelkedésre, sem néked a gyanúra. Elég dicsőség az nekem, hogy én Téged ismerni és csudálni tudlak”. Pedig éppen eléggé keménynyakú no meg öntörvényű volt a levélíró: s idő múltával bensőben, izlésben el is távolodott a mestertől. Hasonlóképpen keresgélte már a saját ösvényeit, járatait a költő alkotás útvesztőjében a zsenge korú Weöres Sándor, aki legmélyebb hódolattal szólítja Mesternek Kosztolányit a neki címzett levelekben.

A tisztelet rendesen nem tart örökké. Mintha volna bizonyos élettartama, életciklusai: előbb-utóbb kissé kifárad, előregszik. (Ismételjük: a személyes kapcsolatban létesülő tiszteletformákról beszélünk.) Sajátosképpen egy olyasféle érzelem kezdi ki kényes épségét, amely mintha nagyon közel állna hozzá: a szeretet. Óhatatlanul elérkezik a pillanat, midőn akarva-akaratlan fölfigyelünk a megbecsült mester, példakép gyöngeségeire, mulasztásaira, egyszóval: esendőségére. Ráérezhetünk tudásában a szűkenlátás, határozottságában a görcsösség, eredeti, összetéveszthetetlen stílusában a modor illetve a modorosság jegyeire vagy éppen nemkívánatos előjeleire. És ezek még csak fokozatok, mennyiségek. Azt sem igen védhetjük ki, hogy egy szép napon föl ne neszeljünk valamilyen súlyosabb vétségre, rajta ne kapjuk mesterünket azon, hogy önmagára, tulajdon tanítására cáfol rá valamely ügyetlen vagy — még rosszabb — tudatos, taktikus cselekedetével. Ezen a ponton ugrik ki a tisztelet valamelyest rideg, enyhébben szólva: normatív, előíró jellege. Mert mesterünkre mintha búrát illesztenénk, mintha mindig előnyös megvilágításba ültetnénk: *pózba vágjuk*. Ha viszont lemeztelepedtek már gyengeségei, s nem fordíthattuk el fejünket, mint Noé fiai — ez a fázis különben egyszerre elkerülhetetlen és nélkülözhetetlen — meg kell értenünk, meg kell bocsátanunk neki, sőt esetleg reánk hárul a feladat, hogy helyreállítsuk becsületét: önmagunk előtt, önbecsülését: az ő számára. Ilyenkor viszonzozhatunk, grádicsán melléléphetünk, s valóban magasabbra érünk, de vigyázat, ez az új helyzet kényes, kettősünk borotvaélen táncol. Mégis, azt hiszem, ilyentájt ér kapcsolatunk a delelőjére: tiszteletünk még sértetlen, de már segítünk, elnézünk, helyesbítünk is, már hibástul is elfogadunk. Szeretet ért be bennünk.

El is kell tudnunk veszíteni őt, lehet, hogy véglegesen; persze ez a veszteség nem jelenti azt, hogy eltöröltük, éppen ellenkezőleg: fölszívtuk, magunkévá hasonítottuk lényét, példáját, tanításait. Az igazi mesternek nincs is ellenére ez az elszakadás. Nietzsche Zarathustrája maga vesz búcsút: „Most már magam megyek tovább, tanítványaim!... Rosszul háláljuk meg tanítónk munkáját, ha mindig csak tanítványok maradunk. S miért ne tépáznátok meg babérjaimat? Tiszteltetek engem; de mi lesz, ha ez a tisztelet egy napon összeomlik? Vigyázzatok, agyon ne üssön titeket egy szobor!... Most meghagyom néktek: veszítsetek el engem, és találjátok magatokra”. A babértépázás drámáját a lázadó maga is

szenvedi. Szabó Lőrinc talán még jobban megértette, mit kapott Babbitstól, mikor „szelíd tanítványból” „barbár tanítványa” vadult...

*

Ilyen szavakkal élünk: magunkévá hasonítjuk, rajtakapjuk, fölnezzünk reá, elfordítjuk a fejünket, megvilágításba helyezzük. Vélhetően ezeknek a gesztusoknak a mentén húzódik a határvonal, melyen túl már a szeretet kezdődik. Megszámlálhatatlanul sokféle ez is. Az bizonyos, hogy nem birtokol, nem vár el, illetőleg nem esik kétségbe, ha elvárása nem teljesül. Nem követni akar, hanem kísérni, *ugyanott* lenni, ahol a másik, még hozzá meghatározatlan időre. Bármilyen furcsa, ez a gyengéd érzelem kevésbé sérthető és sebezhető, mint a tisztelet, mert a hibákkal, vétkekkel, tökéletlenséggel eleve és létszerűen számol — persze mintegy ösztönösen, öntudatlanul. A szeretetnek annyira kell a másik, hogy az a másik nem hozhatja zavarba egykönnyen. Nincs időbeosztása sem: mindig készen, sőt résen áll, lényege épp az elidőzés, a *vele* töltött idő végtelen meghosszabbítása. Ha a tisztelet szabályosan és igényesen választja le tárgyaról az esetlegesnek látszó fogvatékosságokat, a szeretet mintha gátlástalanul és nem-törődöm módra vetné oda újra meg újra a másiknak: tudom, hogy több vagy. Szemében a személyiség ideálja nem az arc, a magatartás fölött lebeg, hanem annak suta ráncain, együgyű fintorain, emennek kínos botladozásán, ügyefogyott vétkein is átdereng.

A múltékonyságnak
(*Emblemes ou devises chretiennes, Lyon 1701*)

Jókai Anna köszöntése

Megtisztelő feladatomban, hogy olyan közös-ség nevében és megbízásából köszöntsem az ünnepeltet, amely mindig családtag-jának érezte Öt, mindig érezhette jótékony segítségét és támogatását, s ami talán a legfontosabb, kérésére mindenkor kapott tőle — kéziratot.

A Vigilia ez a közösség. A Vigilia, amely saját s nem kis személyiségek által hitelesített és megerősített küldetésében mindig megértő támogatóra talált és alig-hanem talál ezentúl is Jókai Annában.

Természetesnek éreztük, hogy hozzá is forduljunk, amikor olyan kérdésekre ke-restűk a választ, amelyek napjaink hívő értelmiségét foglalkoztatják. E választ pontos, lényeglátó feleleteiben épp úgy megkaphattuk, mint az utolsó években sajnos ritkábban születő szépirodalmi alkotásaiban, melyek hiányáért, jóllehet okát értettük, szemrehányást is tettünk neki. E válaszok már csak azért is hitelesek lehettek, mert Jókai Anna szinte minden megjelent írása — közvetve vagy közvetlenül, ahogy épp az anyag és a téma kínálta megvalósulását — a kegyelem jótékony, segítő jelenlétéről vagy annak fájdalmas hiányáról szól. Az ő hősei sorsukkal példázzák a Szent Pál-i levél talányos igazságát: nem azé, aki fut utána, nem azé, aki törekszik, hanem majd a könyörületes Isten adja meg saját belátása szerint.

Írói világában szüntelenül várakozó, nyitott hősök figyelnek a jelekre. Hátha... Olyanok, mint minden más ember, az ün-nepi várakozás és a szorongató valóság metszéspontján. Olykor-olykor meghall-ják a hívást, eléri őket a megváltó szó, s akkor szabad lélekkel, kötöttségektől megszabadulva emelkednek abba az ün-nepi magasba, amelyről nálam sokkal szebben írt Kosztolányi Dezső.

Kedves Jókai Anna! Köszönjük, hogy megmutattad a valóságot s hogy felidéz-ted nekünk annak égi mását is. Ehhez a

tevékenységhez kívánok a magam és a Vi-gilia nevében is sok munkás, alkotó és si-keres esztendőt.

Rónay László

Czigány György: Mozarttal vacsorázok

A költő-író-műsorvezető részint rádiós ih-letésű és tárgyú kötete. Ottlik Gézát, We-öres Sándort, Pilinszky Jánost, Cs. Szabó Lászlót, Mátyás Ivánt, Fodor Andrászt bírja szóra Czigány György, vagy ha mégsem, akkor esszében, vallomásban, céltársi esz-mefuttatásban fejt föl és tolmácsolja gon-dolataikat. A *Mozarttal vacsorázok* kötet cím jelzi, hogy a rövidebb lélegzetű írásait, egyes interjúit, „melléktémáit” összegyűj-tő, és életének egy kamaszkori főtémáját is földidéző Czigány a „szó, zene, kép” hár-masából talán mégiscsak a középsőhöz vonzódik leginkább. A rádió és a televízió indítató, mögöttes világáról sok apróság tanúskodik — és mindenekelőtt *A tömeg-kommunikáció lírája* fejezetcím. A szerzőben prsoperói erő és tudás lakozik: valóságos csoda, hogy a szelidség, a tapintat, a bele-érzés varázspalcájával költészetet, intel-lektuális finomságot tudott és tud bűvölni a mostanában nem épp poétikusságáról nevezetes médiumokba. S szerencsére ez a mutatóvány nem lakatlan szigeten, ha-nem évtizedeken át és a nagy nyilvános-ság szeme láttára, füle hallatára történt. A mikrofon, a kamera legemberségesebb és legfölkészültebb riportereinek, szerkesztő-inek, műsorgazdáinak egyike hív most minket, olvasókat is „vacsoravendégnek”. Azzal az otthonossággal, meghittséggel — és a szellemi-lelki lakoma szakralitását is tudva —, ami oly vonzó adottságként su-gárzik személyiségéből.

A kötetbe foglalt, különböző műfajú tex-tusok változó intenzitású élményeket hagy-nak. Egyik-másik inkább töredéknek, előta-nulmányoknak tetszik, várja, kéri a továbbí-rást. Az egyik miniatűr a hangulatában él, a

másik a stílusában, a harmadik forrásértékű. Paradox módon az *Archív kamaszkor* főcím alá iktatott *Epizódok egy filmhez* című novella — kisregény? forgatókönyv? dokumentumpróza? napló? —, ez a szépirói szövést írás kívánkozna máshová: önálló kötetbe.

A hangok, szavak, színek könyvét dísztelen köntös fedi, de betűit szép tipográfiával, nemes papírra nyomták. A *Mozarttal vacsorázók*: rejtőzködő érték. Csöndes és szolid kimunkáltság. Belbecs. (*Babits Kiadó*)

Tarján Tamás

Tatay Sándor: A szezon vége

A csendesen, ám szívósan életművet építő írók közé tartozott... Így illene kezdeni az esztendeje elhunyt Tatay Sándor posztumuszra vált könyvéről a tömör beszámolót, de megakaszt már a múlt idő könyörtelensége is. S még inkább az életmű kifejezés. Nem esztétikai okokból, hiszen vitathatatlan teljesítményről van szó. Mégis az az érzése az olvasónak, hogy Tatay számára nem az életmű volt a legfontosabb, hanem maga az élet. S nem is az ő személyes, behatárolt léte csupán, hanem minden létezőé. A könyv címe a halál árnyékában kissé frivolnak mutatkozhat, pedig a szándék aligha lehetett ez. Filozófia van a címben is: minden szezon befejeződik egyszer, de mindegyik előtt voltak más, és mindegyik után lesznek újabb szezonok. S ennek a tudásnak a birtokában nem a létezőben az elmúló, hanem az elmúlóban a létező lesz a központi téma és a legigazabb érték is.

A *szépirodai* egy derűs és kiegyensúlyozott öregember életbölcseletének foglalta. Nem filozófiai traktátus, hanem tiszta epika e mű, bár műfaja nehezen meghatározható. Hét történet füzére, de akár regény is lehetne, s nem idegen tőle sem az esszé, sem a naplójegyzet, sem az életrezi emlékezés. Mindezek hangulati egységét az írói karakter adja meg, de e karaktert formálta egy táj is: a Bakony, a Balaton, középpontban a Badacsonnyal. Amely nem egy hegy a sok közül, hanem a hegy. Mostoha adottságokkal, a föld megmunkálásának iszonyatos munkaigényével, vízhiánnyal, kövekkel, kihaló, elüldözött és betelepülő emberekkel, formálódva és

formálva: szinte maga az univerzum. Se nem ég, se nem föld, mégis mindkettő: magaslati pont, ahonnan a hatalmas és a parányi is belátható és talán meg is érthető. A természet és az ember ezernyi változata, az egész lét megmutatkozik e műben, s minden gyötrelem és kurarc ellenére a teremtés csodája és a hétköznapi fenségessége, az élet változatos varázslatossága sugárzik belőle. (*Magvető*)

Vasy Géza

Voce

Néha valóban furcsa dolog az opera; november végén két rokonszenves, szemrevélt asszonyka énekelte Júliát és Rómeót az Operaházban. Igaz, Bellini művének hangversenyszerű előadása nem elsősorban a veronai szerelmesekről szólt, hanem hangokról, hangszerekről, a magán- és mássalhangzók azon varázsos keveredéséről, amit olasz nyelvnek hívnak, és főként magukról az előadókról.

Szűcs Márta nemcsak hibátlanul énekelte a szerepet — ez önmagában is figyelemreméltó, ritka teljesítmény — de étellel is telítette azt. Az énekesnő jól látható valóságos izgatottsága Júlia talán legfontosabb tulajdonságát, gyöngéd, védtelen szépségét emelte ki. Rómeót a születésnapját ünneplő Hamari Júlia énekelte. Különleges élmény volt őt hallgatni. Nemcsak ép, tiszta, kifejező és szép volt a hang, de nagyon a „helyén volt”. Olyan orgánomot hallottunk, amelyen énekelni kell, mert ez a legtermészetesebb kifejeződési formája, és nincs szükség érezhető erőfeszítésre egy hosszú és nehéz szerep előadásakor. Az utolsó felvonásra azután átforrósodott a levegő Hamari körül, egyedül a hang nagyon valóságos helyzetet teremtett, és érvényét veszítette az előadás „koncertszerű” jelzője, a nézők egy operaelőadáson ültek.

Az est karmestereként Kovács János, a kisebb szerepekben a kitűnő prágai Stefan Margita, illetve Bárány-Paál László és Stanislav Mickievich álltak helyt.

Fáy Miklós

Molnár Tamás: A hatalom két arca: politikum és szentség

Dante a még hagyományosnak nevezhető világban a Teremtőt dicsóíti művével, és egyben saját helyét is kijelöli ebben a világban. Goethe már a modern embereszmény megtestesítője, az egyént állítja középpontba és saját Faust-természetéről írja műveit. Dante számára a hatalom szent közege természetes. Goethe az egyént, az egyéni érdekeket avatja szentté. E két alaptípust állítja szimbolikusan szembe egymással Molnár Tamás — vizsgálva-boncolva a hagyomány és az individualizmus ellentétét. Korunk töredékessége természetesen már nem hasonlítható Goethe szüntelen kutatási vágyához, hogy megtalálja önmagát. A napi felszínesség, a felgyorsult világ nem teszi lehetővé a jelen embere számára a dolgok, jelenségek oly sokrétű és beható vizsgálatát, mint azt Goethe tette. A rohanásban mindenki előtt nyitva állnak a lehetőségek, hogy gyorsabb legyen, mint a másik: ez a szabadság benyomását kelti.

Thomas Molnar a jelenkori amerikai konzervatív politológia egyik vezető egyénisége. Első magyarra fordított esszé-kötete a világválság okát, a civilizáció felemelkedésének és hanyatlásának törvényszerűségeit keresi — főként a politika (a hatalom) aspektusain keresztül. A hajdani szakrális világot állítja szembe mai deszakralizált, modern világunkkal. A szentség, az isteni rend helyébe az ember, az „emberi jogok” kerülnek a hatalom deszakralizálásával, ahogy Molnár mondja: az ember „gyorsan felcserélte Isten iránti hívó elkötelezettségét a »szabadság« jóval szűkösebb eszményével”. Ebben az értelemben viszont a szabadság csupán önmagáért való cél. A hatalom helyett az egyéni érdekek szentelődnek meg és határozzák meg a politikát.

Molnár Tamás a „szent eszme”-t emlegeti a „megszentelt hatalom” alapjaként. A „deszakralizált eszme” deszakralizálja a hatalmat. A „szent visszaállítás” lehetetlen, mert szerepét már átvette az evolúció, a haladás, a kultúra, stb. Molnár mégsem pesszimista gondolattal zárja könyvét, hanem a lélekkel való platonai törődésre biz-

tat, amivel (talán) áttemelhetjük önmagunkat a „dolog szentségéig”. Szerinte az ember egyet tehet: reménykedhet. (*Európa*)

Jász Attila

Erdélyi könyvespolcok

Az erdélyi magyar irodalom utóbbi évtizedeinek egyik legérdekesebb eseménye az a vita volt, amely 1978-ban bontakozott ki, Sütő András *Csipkerózsika*-cikke nyomán. A pörben - mert kissé nagyzólva így hívták — többen nyilvánítottak véleményt a művészi egyetemesség illetve a helyhez kötődő sajtószerűségek viszonyáról, ám mivel a két megközelítési módot mintegy eleve ellentétesnek vagy legalább is kibékítendőnek tartották, a polémia alig hozott újdonságot. Színvonalasan bár, de újra alkotta a korábbi vagy-vagy elhatároló-dást. Az eszmecsere szempontjai viszonylag belterjesnek bizonyultak: az esztétikai, irodalomtörténeti és társadalmi vizsgálódások mellett sem az irodalomszociológia, sem a befogadáesztétika érvei nem tűntek fel.

Ennek okát nehéz lenne egy ilyen rövid írásban pontosan megállapítani. Az elemzéshez azonban szolgálhatok egy nem is olyan jelentéktelen adattal. Megfigyelhető, hogy az erdélyi magyar irodalom belső olvasóközönsége szinte évről évre apad. A folyóiratokra, melyek egy-egy irodalom legmozgékonyabb, legérzékenyebb hajói, az áremelkedések és elszegényedés következtében mind kevesebben fizetnek elő. A könyvesboltokba pedig, Kolozsvárt kivéve, már csak véletlenszerűen jutnak el a *Korunk* vagy a *Látó* számai, mert a magyarlakta városokban alig akad, aki megvegye őket. Erről személyesen is meggyőződhettem: mind Székelyudvarhelyen, mind Kolozsvárott külön polcot foglalnak el a tavalyi évfolyamok megmaradt példányai, s csak elvétve nyúl valaki hozzájuk. Így féltő, hogy hiába jelentkezik újabb és újabb tehetséges szerzők, az erdélyi irodalom vérkeringése egy idő után lelassul, s bár az eszmei jótanácsok érvényüket veszítetik, az írók a különben érthetőnél is nehe-

zebben lesznek csak képesek új gondolkodás- és viselkedésmódokat kialakítani.

Schein Gábor

Jókai Anna: Az ifjú halász és a tó

A tervezett életműsorozat első kötetében csak az összegyűjtött novellák kaptak helyet, amelyek 1965 és 1984 között keletkeztek. Jókai Anna azóta sem fordult el a kisepikától, csak más formáit részesíti előnyben. Egyes írók egész életükben egyetlen hangon, egyfajta poétikai eljárás-módot alkalmazva dolgoznak, másoknak minden művük lényegesen más. Jókai Anna életművében e két véglet összességében, s azonosság és változás arányait szinte az élet természetes hullámmozgása adja meg. Ez teszi lehetővé azt is, hogy két évtized elbeszélései hat ciklusba rendeződjenek, s csak ezeken belül érvényesüljön a laza időrend. Éppen az írói alkat megmutatása szempontjából telitalálat ez a szerkesztési rend, hiszen a kritika szerint Jókai a tárgyias, olykor naturalista közlésmódtól haladt egy elvontabb-szimbolikusabb alkotásmód felé. Van igazság ebben az állításban is, de alighanem abban is, hogy nemcsak az írói közlésmód változott az időben, hanem a befogadói érzékenység is, s míg a hatvanas évek sokkal nyitottabb volt a tárgyias realizmusra, a nyolcvanas évek olvasóját ez ritkábban elégíti ki. Talán az is megkockáztatható, hogy a világ megváltoztatása helyett inkább megértése — és megőrzése — vált céljá. Életanyag, tapasztalati anyag nélkül természetesen mindez nem válhatna művé, s ezért is szerencsés a szemléleti formákat, poétikai eljárásmodokat szintetizáló írói alkat, amelynek igazi egységét a határozott etikai nézetrendszer adja meg. S mivel életpaszta és etika ritkán illeszkednek sűrűlődsmentesen, szinte kifogyhatatlan az írói témák köre. Az ember esendő, nemegyszer romlott. Azzá tehetik a benne rejtő rosszat kibontó szerencsétlen körülmények, de sorsa mégsem eredménytelen. Jókai Anna meg van győződve arról, hogy az ember formálható: nemcsak elvesztheti, de meg is találhatja a számára

járható igaz utat. S amikor az úttévesztés sok-sok változatát mutatja be elbeszéléseiben, még ezzel is erre figyelmezteti olvasóit. (Szépirodalmi 1992)

Vasy Géza

Existencia (1992. 1—4.)

A Szegeden megjelenő, idén második évfolyamába lépő filozófiai folyóirat nálunk egyedülálló a maga nemében. Mint előző számában, most is a lételmélet témakörébe eső tanulmányokat közöl három nyelven, magyarul, angolul és németül, nem feledkezve meg az ókori gondolkodás nagyjairól és a klasszikus európai hagyományról sem. Ezzel jelentősen megkönynyíti, hogy az itthoni filozófiai kutatások irányai és eredményei külföldön is hozzáférhetőek legyenek, illetve hogy a hazai érdeklődők fáradság nélkül jussanak hozzá eredeti szövegekhez.

A mostani szám fókuszában Heidegger korai filozófiája áll. Fehér M. István, aki nemrég önálló kötetet adott ki a filozófusról, azt a folyamatot elemzi, amint Heidegger a *Lét és idő* felé vezető úton hermeneutikailag átalakítja Hserl fenomenológiáját, amihez Dilthey illetve Jaspers életfilozófiájának átvétele és radikalizálása segítette. Ezt az eszmefuttatást érdekesen árnyalja Helmuth Vetter értekezése, melyben meggyőzően bizonyítja, hogy Heideggert a legkorábbi időtől komoly vonzalmak fűzték az európai misztikus tradícióhoz, ami 1927 után mind hangsúlyosabbnak látszik életművében.

Századunk bölcséletének megkerülhetetlen kihívást jelent — ami minden korának feladata — a különböző antik gondolkodók újraértelmezése. Erre Szabó Árpád két tanulmányban tesz kísérletet. Az egyikben az eleai Parmenidész művét vizsgálja újszerű, bár a közvetlen hagyomány alapján levezethető szempontból, a másikban pedig összegyűjti és rendszerbe foglalja mindazokat a nyomokat, melyek Platónnál illetve más antik forrásoknál az athéni filozófus életére vonatkoznak. Különösen az utóbbi biográfiai rekonstrukció

szolgál megfontolandó példával a szövegkezelés gyakorlati nehézségeire, illetve azok megoldási lehetőségére, ami jó néhány elméleti következtetésre is módot ad.

Ehhez hasonló nagy öröm volt olvasni a szegedi iskola fiatal képviselőinek munkáit: Juhász Anikóét, Gausz Andrásét és Gyenge Zoltánét. Az előbbi kettő tanulmánya jól jelzi, hogy a modern filozófia saját határterületként egyre inkább bevonja vizsgálódásai körébe az irodalmat is. Gausz András Hölderlin költészetét elemzi aszerint, hogy verseiben milyen filozófiai hatások nyomai mutathatók ki; Juhász Anikó pedig Nemes Nagy Ágnes lírájának bizonyos metafizikai vonatkozásait tárja föl, több közös pontot találva benne Heidegger metafizikájával.

Sajnos nem térhetünk ki minden írásra, holott színvonalas és kérdészmódja mindent érdemessé tenné erre. Ám figyelemfölkeltésül talán ennyi is elég. Mert bár e lap léte önmagában is örvendetes mozgásokat jelöl a hazai filozófiai életben, azért az igazi az volna, ha az érdeklődők körében gazdag folyóiratkulturánk e jelentős darabjának valódi közönsége alakulna ki.

Schein Gábor

Bohumil Hrabal: Zsebcselek

Különös ember ez a Hrabal úr, mintha nagyon igyekezne elrejtőzni, ugyanakkor mindent megtesz, hogy központban legyen. Mintegy fordítottja annak a profi művésztípusnak, amelyik úgy tesz, mintha semmit sem tudna, titokban azonban borzasztóan képzett. Hrabalról a Szigeti Lászlóval folytatott beszélgetés folyamán megtudjuk, hogy igazi profi, és az írói mesterség modern értelmében: nem *kéziratokat* ír, hanem *szövegeket*, és nem tollal, hanem írógéppel, és nem pepecsel, hanem gyorsan és lendületből hozza létre szövegeit, amelyeket aztán addig *ollóz*, amíg azok úgy ahogy befejezettek lesznek; nem retteg a hibáktól, a rendetlenségtől.

Hrabal nagy mester, és életét sem tékozolta el, tapasztalatai bölcsességgé váltak, tehát bármiről beszéljen, élvezet hallgatni.

Nem esetleges, hanem szerkesztett könyvet kap kézhez az olvasó, amely több is, kevesebb is, mint az esendő ember, különösen, ha olyan jelentős, mint Hrabal, aki egyszerre tud őszinte lenni és cselezni. És itt érezni ennek az interjúregénynek a gyengéjét, amely egyben Hrabal megbocsátható gyengéje: mintha minden választát úgy adná, különösen a kötet első felében, hogy van Bohumil Hrabal, a nagy író, aki nem beszélhet butaságot, komoly és roppant bölcs dolgokat kell mondania. Hivatkozni sokat a filozófiára, jártasnak lenni a korban, és ahogy ez már nagy művészeknél szokás, teóriává lényegíteni a praxist, amint azt kritikusai részint már meg is tették. Egy nagy író hiúságai ezek; aki azonban tud őszinte is lenni, és akkor azokról a *rögeszmékről* beszél, amelyek minden emberhez hozzátartoznak. Például a macskákról, akiket nagyon szeret, ugyanakkor a fölös szaporulatot mégis meg kell ölnie; és az emberek egymás elleni bűneiről, amely nélkül nincsen leélt élet. Néha meg kell állni a szövegben, mert ha nem is nehéz, elgondolkoztató. Ugyanis Hrabal nem csak a saját tapasztalatait használja, hanem a másokét is, és a névtelenségből jönnek a példabeszédek, amelyről a bibliolvasók tudják, hogy végülis nem emberi bölcsesség. Így tudhatjuk meg, hogy függ össze Nick Carter, a bibliai történetek, Chaplin, az újsághírek stb. Ugyanakkor Hrabalban megvan az az egyre fontosabb alázat, amellyel vállalja a *krónikás* szerepét, amely a hétköznapi és a kocsmák névtelenségből jön és az olvasott szó névtelenségébe tart.

A gazdag fotoillusztrációban (*Hrapka Tibor* munkái) amely a magyar mindennapokból is ismert, lerobbant, szegényes és rendezetlen tárgyi világot mutatja az intimitás hangsúlyozott szándékával, feltűnik Hrabal egy kis hiúsága, noha még a rosszul gombolt pizsamaalsója fölött lelógó pocakját sem szégyenli, hogy a haját két oldalt mindig gondosan kopaszodó halántékára fésüli. Egy öregember megejtő gyengéje, amelytől még kedvesebb lesz ez a belső borítón látható terrakotta macskafejhez hasonlító, fáradt öreg arc. (*Kalligram*)

Borbély Szilárd

Sütő András: A szuzai menyegző

Akkor — jó tíz esztendővel ezelőtt — a Nemzetiben a mű elsősorban Erdélyről szólt. Sütő a drámában a hellén Alexandrosz, a világhódító Nagy Sándor legyőzöttesteket megalázó, gyalázatos kényszerházasságokat kieroszakoló parancsa által beszélt szülőföldjének jelenéről. Annak az éjszakának a történetéről, amikor ezer és ezer macedón harcos járt vérgőzös menyegzői haláltáncot a meghódított Perzsia ártatlan leányaival azért, hogy a kényszerű vegyesházasságokból tömegével szülessenek Sándort dicsőítő, a két birodalom egyesítését vérükben hordozó macedón-perzsa utódok.

Ruszt József Békéscsabán most megismételte Nemzeti Színház-i rendezését. Mert tagadhatatlan, nem is tagadta senki, hogy a Jókai Színház friss bemutatója a régi Ruszt-előadás egyszerű adaptációja, más szereplőkkel történt felújítása. Díszlet, jelmez, környezet, koncepció nem sokat változott, csupán a játékok. No és a kor. Az idő folyama, amely 1980 óta nagy hullámverésekkel hömpölygött tova. S amely némileg elfogadhatóvá teszi azt a nagyon is vitatható elképzelést, hogy az a színpadi nyelv, ami akkor és ott szólt (nem is akárhogy), lényeges változtatások nélkül most is szólni fog.

Szólni szól ugyan, de halványabb, sápadtabb hangon. Az érzelmeinket kevésbé korbácsolja föl a Szuzában történtek eme régi-új interpretálása, talán a gondolataink kalandoznak valamivel szabadabban. Az ókori Perzsiából nem csak Erdélybe, de még közelebb. Oda, ahol a politikai fanatisták nagy lelkesedéssel kiáltják ki az árnyaltabban gondolkodót árulónak. Legyen az akár a „macedón”, akár a „perzsa” oldal.

Kállai Katalin

Babits Mihály válogatott versei

Ritkaság, hogy egy kötet, amely a költői életműnek mindössze egyheted-egy-nyolcadát tartalmazza, ilyen érdeklődést és elismerést váltson ki. A kiadóhoz közel

álló író barátom arra hívja föl a figyelmet, milyen körültekintő szerkesztésű középiskolai segédanyag ez (e téren való hasznához, értékéhez kétség sem fér); barátom barátja, a művelt és tapasztalt szerkesztő a liberalizmusból kiábránduló Babits képviselőt kevesli (ezt nem érzékelttem); vidéken tanító évfolyamtársam rámteléfonál: benne van-e a *Szittál-e lassú mérgeket*, mert ha nem, ő nem veszi meg a könyvet (nincs benne — ám a költemény nemrég egy glosszában is joggal követelt rehabilitálása más Babits-kiadványban kell történi); megint más az *Isten gyertyája* iránt érdeklődik (benne van — az Isten-keresés, a katolikum verseinek vonulata egyébként is kitüntetett helyet kapott, de nem a *Május huszonhárom Rákospalotán* vagy más jelentős művek rovására). Mint minden válogatásnak, ennek is lehetnek vitatható pontjai. Magam csak azt említem, revelatív erejű lehetett volna a töredéknek számító „*Aki a kékes égbe néz / nem fél-e, hogy majd belevész?*” kezdetű vers jelenléte.

A kötet és az utószó Balassa Péter nagyvonalú munkáját dicséri. A Babits-portré fő vonásait saját szavaiban és jó helyről jól szemelgetett idézeteivel is markánsan húzta meg, akár az irodalmi modernizáció „féken tartott szenvedélyű” képviselőjéről, akár „az ítélet, a gyónás és a bíró motívumának fontosságáról”, akár „a Biblia sajátos Isten-humorának” zseniális babitsi imitálásáról van szó. Semmiféle föltételezhető, naprakész kíváncsúnak nem engedett — bátran szólt tehát „a XX. század bizonyos legnagyobb magyar politikai gondolkodójának nevezett Jászi Oszkár (valamint Szabó Ervin) Babitsra gyakorolt hatásáról, s a költőnek a Tanácsköztársaság „jakobinus terrora” iránti idegenkedéséről is.

A válogatás Babits Mihály lírikusi nagysága és a válogató elhivatottsága jóvoltából delejes erővel bír: miközben nem hagy kétséget a ritka költői gazdagságáról, máris továbbolvasásra csábítja azt, aki nem rest. A teljes életműnek toboroz olvasókat. (*Editorg*)

Tarján Tamás

Könyörgés és hála Európáért, a kereszténységért!

A fenti címen jelent meg a közelmúltban a Primavera Kórus egyházzenei lemeze, egyidőben analóg (LP) és digitális (CD) változatban. Az 1972-ben alakult székesfehérvári vegyeskar felvételén Harmat Artúr, Joseph Rheinberger és Lisznyay Szabó Gábor kompozíciói hallhatók. Napjainkban, amikor a kórusok repertoárja — néhány örvendetes kivételtől eltekintve — egyre inkább beszűkül, mindenképpen tiszteletreméltó vállalkozás a gyakorlatilag teljesen ismeretlen művek megszólaltatása.

Harmat Artúr a Belvárosi Főplébánia-templom és a Szent István bazilika karnagyaként, a Zeneakadémia egyházzenei tanszékének megalapítójaként, a 20. századi magyar egyházzene meghatározó alakja volt. *Assumpta est..* miséje hagyományos dallamfordulatok és a merész harmonizálás optimális arányban történő ötvözése és a dinamikai kontrasztok kiakná-zása révén hatásos és lebilincselő kompozíció, amelyben a Primavera Kórus nagy vívőerejű hangja, expresszív előadásmódja kitűnően érvényesül. Harmat művével ellentétben a múlt század második felében élt müncheni komponista, Joseph Rheinberger A-dúr miséjére a méltóságteljes visszafogottság, a csendes, bensőséges alap karakter jellemző. A felvételen hallható előadás kultúrált és korrekt, de megítélésem szerint nem minden tételben jut el a belső zenei mondanivaló lényegéhez. Lisznyay Szabó Gábor *Te Deum* című orgonakíséretes művének centrális eleme a homofón és polifón szakaszok állandó váltakozása, s az ebből adódó felfokozott érzelmi töltés, amely a Horányi Ottilia vezényelte együttes avatott tolmácsolásában pillanatról pillanatra világosan nyomomonkövethető.

A székesfehérvári Szent István Bazilikában, ideális akusztikai körülmények között készült felvétel zenei rendezője, Beck László érdeme a hangtér adottságainak (például hosszú utözengési idő) mindenkori tudatos és konzekvens kihasználása. A Primavera Kórus produkcióját kitűnően egészíti ki Ella István orgonajátéka, mind a *Te Deum* kíséretében, mind Liszt rövid,

de jelentős technikai felkészültséget igénylő *Ave Maria* című orgonaművének megszólaltatásakor.

Retkes Attila

Jolsvai András: Kárpótlom magam

Végy egy harminc körüli, éles eszű, nem agresszív bölcsészértelmiségit. Ha egy kicsit — nem is kicsit — az alakmásod, még jobb. Bízd rá, hogy egyes szám első személyben „életjelek”-et adjon magáról, s ezeket *tárcáknak* nevezze. Az *Eredeti tőkefelhalmozók* című ciklusban beszélj — azaz beszéltesd — másokról, akik tán se nem eredetiek, se föl nem halmoznak semmit, de léteznek, ragyognak-vegetálnak, élnek és halnak. Ne takarékoskodj a szellemességgel, akár még *Elkéstél, Teri!* szójátékot is engedj meg magadnak egy novellacím-ben. Az írás persze nem novella, csak tárca, és persze nem is tárca, hanem egy letagadott regény, burkolt önéletrajz fejezete.

A második ciklusban aztán engedd teljesen szabadjára hősödet — ami azt jelenti, hogy szegény szinte teljesen a körülmények foglya lesz, de állja derekasan, s az esze meg a humora most sem hagyja cserben. Az újabb ciklusnak add a kettős értelmű *Benediktus meg én (vagy mi)* címet. Írjál olyan mély történetet, mint például az *Apám, Sztálin* — de engedj meg magadnak egy-két szösszennetet másodlagos monologizálást, papírízű félmondatot, avittabb mesélgetést, hogy kritikusaidd szemé, megakadván a remekléseken, megakadhasson a melléfogásokon is.

Aki ezt a „receptet” magamagának fölírta: Jolsvai András. Szerintem ezt a Jolsvai nevet tulajdonképp a főhős, az alakmás találta ki a szerzőnek, annak, aki valójában... — aki valójában prózaíró-tehetség, az ékes történetmondás és a stílárius szerénység adományával. Hőse a „tehetségtelenség” ítéletét mondja ki az írással esetleg kacérkodó önmagáról. Visszahúzódna a szerkesztés, a másodlagos irodalom vidékeire. Szép dolog az önismeret; ám mégis Jolsvai mintha inkább félt volna vérbeli regényt írni. Mintha kíváncsi lett volna, izgalommal és latolgtatva, hogy ő, aki annyi más tollfogatónak a kéziratát

ítélte meg, utasította vissza, tette tisztába, miféle fogadtatásban részesül...

Így volt-e, nem-e? Annyi bizonyos, hogy a „végy egy fiatalembert...” kezdetű receptnek így kell folytatódnia: és az a fiatalember ne féljen írni! (*Skiz Lap- és Könyvkiadó Kft.*)

Tarján Tamás

Jean Genet: Les bonnes (A cselédek)

Jean Genet a darab előszavában egy kritikára válaszolva elmondja: cselédek *csak bizonyos estéken* beszélnek így. Tehát az, aminek a néző szemtanújává válik, minden tekintetben *kivételes* pillanat, hiszen az emberi *szerencsétlenség, a rossz* liturgikus megidézése és kiűzése (exorcizálása) történik e darabban. Genet színháza tehát — visszatalálva eredetéhez — liturgikus színházzá válik, mely szerkezetének az antik görög drámákéhoz fogható tisztaságával, nyelvének a közbeszédhez közel álló egyszerűségével — lemondva minden partikularitásról — az emberi lét mélységeibe vezet el bennünket. Claire és Solange, a két szobalány, akiket franciául *bonne*-nak neveznek, maguk is gyakran mondják, hogy a Madame *jó*, vagyis *bonne*. A szerep tehát fölcserélhető, egy *másik* kivételes pillanatban más-más szereposztásban játszható. — Madame és Monsieur *csak ebből* a darabból lépnek kis sértetlenül, egy másik estén talán ők lesznek a *rosszal* viaskodó cselédek, hiszen — mint tudjuk — ők is *jók*. De a szerencsétlenség liutugikus színházában a jó (jók) győzelme nem történhet meg a színpadon, hacsak nem a *katharzis*, vagy Genet kifejezésével: *az ének kegyelme* („grâce des pouvoirs du chant”) által.

Genet világának, saját belső világunknak hű és avatott interpretációját láthattuk október 13-án a Merlin Színházban. Alain Ollivier rendezése már-már lehetőségeinek végső határáig feszítette a darabot. Megközelítésében az előadás ahhoz vált hasonlatossá, amit a szerző *A cselédek* előadására vonatkozó útmutatásai között utolsóként említ: hogyan játsszák a darabot Epidauruszban. De — az epidauruszi színház szakrális terét pótolandó — itt is meg kellett teremteni ezt a teret. A *szent* teret körben égő gyertyák választották el a *profántól*. Ezek egyszerre tették jelenva-

lóvá a két tér határán *sistergő időt* és tartoztak a zárt szakrális tér (azaz a templom) világához. A gyertyák határolta terület közepén álló építmény (mely nem szerepel Genet elképzelésében) mindvégig egy oltár jelenlétét sugallta. *Körülötte* zajlott a cselekmény. Az utolsó jelenetben (Claire feláldozásában — vagy áldozatában) végleg azzá vált, ami. A másfél órás, egyváltéban játszott előadást az arcok, a mozgás tisztasága, a gesztusok archaikus szépsége, a három színészről mély és koncentrált játéka tette igazán intenzívvé. Játékukban láthatóvá vált a darab áttetsző szerkezete, váza. ehhez azonban arra volt szükség, hogy ők maguk minden jelenetben, minden gesztusban biztonságosan mozogjanak, kiismerjék magukat „színház a színházban” csöppet sem egyértelmű, mégis mélyen átgondolt, vívódó világában. Hiszen a mű csak ennek felragyogtatása árán válhatott igazán bonyolulttá, Genet szavával: *hatékony robbanássá* („*Explosion active*”), mely — ugyanúgy, mint minden valódi liturgia — bár a szemünk láttára történik, mégis: *megtörténtté* csak bennünk, általunk válik.

(*Studio-théâtre de Vitry*)

Varga Mátyás

Vörös István: Innenvilág

Innenvilág: „...nemcsak a túlvilághoz képest, hanem önmagamhoz képest is” — írja a fiatal szerző első novellás kötetéről. Hogyan értelmezhető ez? Az „*En*” nem azonos önmagával? Még nem azonos? Talán mindig más és más? Míg az elbeszélő — remélt, jövőbeli önmaga? — már túl van egy képzület teremtette világ és a valóság határán, addig az „*En*” különböző szerepekbe bújva még itt rejtőzködik. Itt és most játssza szerepeit, fúzi mondatait, szerkeszti egységgé kötetét. Alakításai segítségével nemcsak térben utazik, a túl- és innenvilág között, hanem időben is. Egyszerre van jelen a tér és idő különböző szféráiban. Hiába testi kényszer, determináltság, hiába ül itt közöttünk, fantáziája segítségével mégis akkor és ott van. Abban a pillanatban, mikor Ádám és Éva kiűzetett az Edenből, mikor a nagypapa, nem értve a város belső rendjét, idegenként kó-

borolt a zűrzavarban, mikor Ikemefuna, a más törzsből való fiú nem kívánczozott hazá többé, félt, hogy hazakerül Ithakába, vagy mikor Dosztojevszkij diktált a gépirónónek.

Innenvilág. Innen nézi őket az elbeszélő, annak ellenére, hogy felveszi szerepeit, megszólaltatja, beszélteti hőseit, önmagát. Monologizál. Rég ismert történeteket, szituációkat ízeletet újra, mint ahogy visszavisszatérünk kedvenc olvasmányainkhoz, újragondolva, értelmezve, mindig mást látva, érezve fontosnak, ahogy tapasztalataink köre egyre bővül. A közvetlen előadásmód elérhető közelségbe hozza a miszticizmus kódéba vesző alakokat, az egyes szám első személy lehetővé teszi, hogy elhiggyük: mi mondjuk, amit akkor, tea közben az a 19. századi orosz hős. Ők vagyunk. Túl önmagunkon. Mégis egy határon innen. Illúzióink már-már teljes, könnyen megfélekedezhetünk róla, hogy csak játék az egész, hogy a kimondott gondolatok azért állnak oly közel hozzánk, mert a mieink, hogy Ádám vagy Dosztojevszkij csak 20. századiként, kelet-európaiként gondolkodhat így, ennyi gúnynyal és mégis tárgyilagosan, ennyi daccal, merészséggel és kétséggel. (*Széphalom Könyvműhely* 1992)

Mucsányi Marianna

Storia Religiosa dell'Ungheria

1990 őszén magyar egyháztörténeti hetet rendezett az észak-olaszországi Gazzadában a Fondazione Ambrosiana Paolo VI. Ezen magyar és külföldi tudósok tartottak előadásokat a magyar katolikus egyház történetéről, a magyar hitéletben, a magyar társadalomban betöltött ezer éves szerepéről, valamint a magyar művelődéshez való alapvető hozzájárulásáról. A tudományos tanácskozás válogatott anyagát tavaly már közreadta magyar nyelven a Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága Várszegi Asztrik, Török József, Somorjai Ádám és Zombori István szerkesztésében. A kötet a környező országok egyháztörténetét megismertető *Ecclesia Sancta* című könyvsorozat első kötete gyanánt jelent meg.

A gazzadai Villa Cagnolában két évvel ezelőtt megrendezett szimpózium előadásai

most Olaszországban is megjelentek, sőt az olasz nyelvű kötetben a teljes anyag olvasható, s hat tanulmánnyal van benne több, mint a magyar válogatásban. A „La Casa di Matrona” (a kiadó neve Szolzsenyicint idézi) képmellékletekkel is ellátta kötetét, borítóján a Pannonhalmi apátság látható hívogatóan kék égbolt alatt. Az olasz kötet is egy könyvsorozat tagjaként jelent meg, ez a sorozat eddig többek között az orosz, a lengyel és az angol egyház történetét mutatta be.

A tanácskozás előadásai eredetileg ismeretterjesztő szándékkal készültek: a magyar katolikus egyház évszázadait több szempontból közelítve tényeket kívántak közölni egy, ezekhez a tényekhez már nyelvi korlátok miatt is nehezen hozzáférő közönségnek. A kötet azonban túlnőtt a pusztán ismeretterjesztésen, s úgy tárgyalja történeti-ideológus fogalmazásban a magyar katolicizmus szerepét és jelentőségét, hogy ebből a mai szerep és mai feladatkör is kirajzolódik. Kada Lajos bevezetője, Somorjai Ádám, Cesare Alzati, Érszegi Géza, Edith Pasztor, Török József, Fügedi Erik, Holl Béla, Erdélyi Zsuzsanna, Pásztor Lajos, Péter Katalin, Szabó Ferenc, Sárközy Péter, Katus László, Ruzicska Pál, Hajnóczy Gábor, Dankó László, Békés Gellért, Lukács László és Antonietta Moretti tanulmánya a manak szóló történelem egy-egy fejezetét írták meg. Annak egy-egy fejezetét, hogy a magyar katolikus egyház hogyan válaszolt szent hivatását követve hitelesen a történelem kihívásaira is, és hogyan mozdította elő az ország fejlődését. Az eltelt tíz évszázad nagy hagyományai önkéntelenül sugalmazzák a mai tennivalók irányát, amelyet a kötet így foglal össze: „A II. Vatikáni Zsinat új egyházképet dolgozott ki, s az azóta eltelt huszonöt esztendő ezt az újfajta egyházszemléletet váltotta valóra szerte a világon, ha sok fölösleges megtorpanással, zsákutcával, kitérével is. Ahhoz, hogy mai teendőinket felmérhessük, először a zsinat által felrajzolt s azóta gyakorlat által is szentesített egyházképet kellene a magunkévá tennünk s magyar viszonyainkra alkalmaznunk.” („La Casa di Matrona” e Fondazione Ambrosiana Paolo VI. Gazzada, 1992)

Kenyeres Zoltán

Levelek - válaszok

A dialógus egyháza

Nagy érdeklődéssel, őszinte tisztelettel és nem kis csodálkozással olvastam a Vigilia novemberi számában megjelent *Milyen egyházat akarunk?* című írást. Az érdeklődés a téma fontosságának, a tisztelet a cikk illusztris szerzőjének és nemes idealizmusának, a csodálkozás pedig határtalan naivitásának szól.

A régi anekdota jutott eszembe, mely szerint az egyik jelentős szerzetesrend nagyobb építkezésbe kívánt belevágni. A terveket a római központba küldték jóváhagyásra. A jóváhagyást pedig nem kapták meg. Az elutasítás indoka: „Ez a ház angyalok számára készül.” (A tervezők — legalábbis az anekdota szerint — kifejezték azt a bizonyos helyet, ahová a király is gyalog jár.)

Az az ellentmondás, amely a világ- és az egyháztörténelem tanúsága szerint már annyiszor újra és újra jelentkezett akár Don Quijote evilágtól elrugaszkodott lovagi gondolkodásában és Sancho Panza vaskos, két lábbal e földön álló és járó realizmusában, avagy Asszisi Szent Ferenc evangéliumi lelkesedésében és Illés testvér evilági tényezőkkel is számoló valóságérzékében, ebből az eszmeifuttatásból is tisztán kitűnik. (Grácia szegény fejemnek, de — bár bizonyítani nem tudom — még egy kis kathar ízt és zamatot is kiérzek belőle.)

Különösen három területen látom nagyon egyoldalúnak az elmondottakat.

1. A Varillon nyomán megfogalmazott csak-szeretet-egyház „kizár minden erőszakot és csak az önkéntes alárendelődés hierarchiáját ismeri. A fölérrendelés, az uralkodás, a hatalom, az előírás, a büntetés, a kizárás, a kiátkozás fogalmai értelmetlenek számára.”

Meglehetősen vegyes fogalmak kerültek itt egymás mellé. Dehát hol és mikor gyakorol (gyakorolhat?) ma az egyház erőszakot? Hiszen az egyház tanítása egyértelműen kimondja, hogy senkit sem szabad a hitre kényszeríteni. Ha pedig önként az egyház tagjává válik, vagy annak

megmarad, akkor úgy tűnik, önkéntesen rendelődik alá a hierarchiának. Persze hogy az uralkodás ellenkezik Krisztus szándékával, de hogy minden hatalom, minden előírás és minden büntetés ellenkezne, az aligha bizonyítható az evangéliumokból, az ellenkezője annál inkább.

Hogy csak egyetlen szó, egyetlen fogalom mellett maradjunk, a „kizárás”: Mikor Jézus a testvéri figyelmeztetésről beszél, harmadik fokozatként ezt említi: „Ha pedig a közösségre sem hallgat (valamely ellened vétkező testvér), vedd úgy, mintha pogány volna, vagy vámos.” (Mt 18) Nem szelídebb Szent Pál sem: „Távolítsátok el a gonoszt magatok közül.” Megtiltja a barátkozást, sőt még az együtt étkezést is azzal, aki „testvérenek mondja ugyan magát, de parázna, kapzsi...” A szeretet evangélistája, Szent János pedig még azt is megtiltja a híveknek, hogy üdvözöljék azt, aki másként tanít, mint az apostolok.

2. Nem könnyebb probléma az eszköztelenség sem. Persze hogy ismerjük az egy saruval, egy ruhával, pénztárca nélkül, bottal, vagy anélkül küldött tanítványokat. De arra is emlékezünk, hogy Jézus „szánta a sereget” és kenyeret szaporított számukra, a lakodalomban a vizet borrá változtatta, a betegeket pedig egyetlen szavával vagy érintésével meggyógyította. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy ma is vannak szánandó emberek, mi pedig — talán gyöngé hitünk miatt — nem tudunk kenyeret, bort, egészséget adni nekik, csak ha szeretet-otthonokat és kórházakat alapítunk és tartunk fenn. Ez pedig eszközök nélkül nem megy. Persze, hogy hol a határ az eszköztelenség és az Isten gondviselese helyett a pénzben, vagyonban, gazdagságban bízó bálványimádás között, azt soha nem volt könnyű meghatározni. Úgy tűnik, nem a javak mennyisége, hanem az ember hozzáállása a döntő.

Egyébként pedig könnyű úgy eszköztelennek lenni, hogy mások előteremtik számunkra a szükséges anyagi eszközöket.

Arról nem is beszélve, hogy lehet fetisizálni az eszköztelenséget is. Egyik mű-

Arról nem is beszélve, hogy lehet fetisizálni az eszköztelenséget is. Egyik működési helyemen a háztartást vezető kedvesnővérnek a pap csak addig volt pap, ameddig nem volt autója. Ha gépkocsihoz jutott, szemében nem volt tovább tekintélye. En egészen jól megvoltam a modern technika eme vívmánya nélkül. Legfeljebb azon kellett elgondolkodni, mennyire volt ésszerű az, hogy egy-egy temetés a városból jócskán távol eső temetőben egy egész délelőttöt, vagy délutánt elvett, s addig szitkozódó emberek dörömböltek a plébánia kapuján, s nem tudták ügyeiket elintézni, gyermekek rendetlenkedtek a templomban, mert nem volt aki hittanórát tartson. Mikor pedig autót kaptam — pedig nem is tudok vezetni! — ezek a problémák felére csökkentek. Csak éppen a tekintélyem veszett oda — legalábbis a kedvesnővér szemében.

3. Kissé furcsállom a harmadik nézőpontot is: A jövő egyháza „családi otthon — kerítés és kapu nélkül”. A katolikusoknak pedig „szent feladata, hogy az érkezőknek a lábát mossák, még akkor is, ha szitkot kapnak cserébe”.

Nem vagyok biztos abban, hogy az egyháznak bármikor is átjáróháznak kellene lennie. A régi monostorok igencsak komolyan vették a testvéri szeretetet: „Hospes venit, Christus venit — Vendég jött, Krisztus jött”, mégis a kolostor a szerzeteseké volt, a vendégeké pedig a vendégház és a templom.

Ami pedig a szitkozódók lábának mosását illeti, Szent János arról tudósít, hogy Jézus a tanítványai lábát mosta meg, — igaz, köztük Júdásét is —, és azt mondta, példát adott nekünk, hogy amint ő cselekedett, mi is úgy tegyünk. De csak a fantáziánkat ereszthetjük meg arra nézve, hogy vajon mit tett volna, ha az utolsó vacsora termébe Heródes, Pilátus, Annás és Kaifás állított volna be.

Az elmondottak után véleményem szerint az az egyház, amelynek képét a szerző felvázolta, megvalósulása esetén jó esetben egy modern szerzetesrend, kevésbé szerencsés szituációban pedig egy szekta lehetne.

Katona Nándor

A Las Casas család magyarországi ágáról

A Vigilia ez év szeptemberi száma több cikket is közöl Amerika felfedezéséről az ötszázadik évforduló alkalmából. Szinte mindegyik cikkben szerepel Bartolomé de Las Casasnak, az „indianok apostolá”-nak neve, különösen R. Marth Hildegard foglalkozik részletesen személyével „*Menjetekek tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket...*” című tanulmányában (661—667. o.)

Kevesen tudják azonban, hogy a Las Casas család egy ága Magyarországra került és itt telepedett meg. Leszármazottaik ma is itt élnek.

Ötven éve vagyok a Vigilia előfizetője. Nagyon megörültem, amikor arról a Las Casas családról olvashattam a Vigiliában, amelynek messze szakadt leszármazottával a Dunakanyarban találkoztam.

Visegrád múlt században élt érdemes jegyzőjének, Metzker Károlynak leánya, Benéné Metzker Mária, anyám iskolatársa volt. Mikor a község történetével foglalkoztam, ő már nem élt, fia, Bene Lajos azonban átadta nekem anyja visszaemlékezéseit, és megmutatta a családfát is. Felűnt az egyik ősanya franciás neve: a Metzker család történetében találkoztam először a De la Casse család nevével.

Lányaim az Angolkisasszonyok zugligeti iskolájába jártak. Kiderült, hogy legkedvesebb matematika-fizika tanárnőjük visegrádi származású, és neki is ősei a De la Casse-ok. Az ő szakszerű elbeszélését jegyeztem fel a családról.

A szerzetesi iskolákat megszüntették 1948-ban, a szerzetes tanárno külföldre kényszerült, és arra kért, hogy elbeszélését ne közöljem senkivel. Most végre hazatért, s bár ő sem fiatal már, ma is tanít az egrí gimnáziumban. Most megengedte, hogy közöljem a De la Casse család történetét.

Bartolomé de las Casas dominikánus páter többször is járt Kolumbusz Kristóffal Amerikában 92 éves koráig. Megtanulta az indianok nyelvét, bizalmukat elnyerte és pártfogójuk lett. Minden befolyását arra használta fel, hogy a zsarnokság és erőszak ellen küzdjön. Hazájába visszatérve még a császárral is szembeszállt, hogy az erőszakos térítés helytelenségéről meggyőzze. Reinhold Schneider 1953-ban re-

gényt írt életéről *Las Casas vor Karl V. Szenen aus der Konquistadorzeit* címmel. A család birtoka a francia határon volt, unokaöccse már de la Casse-nak írta a nevét. Emmanuel de la Casse, a család egy későbbi tagja, Napóleon híve volt.

Peter de la Casse Lotharingiai Károly főtörzsorvosa lett és elkísérte Magyarországra a török elleni harcok idején. Egyik fia, Antal, udvari hivatalnok lett, ő a magyar ág őse. Egyik unokája, Benjámín, Pozsonyban volt bencés tanár, neki köszönhetjük az első magyar nyelvű matematika tankönyvet, amelyből 1848-ban második kiadás is jelent meg. Fivére Győrön át került Nagymarosra, ahol postamester lett. Leszármazottai ma is élnek Zebegényben, Dunabogdányban, Visegrádon. A budapesti Budapest szálloda gyönyörű lambériáját De la Casse Mihály, a Visegrádi Faipari Szövetkezet kiváló mestere vezetése mellett készítették. Visegrád fejlődéséért sokat tett a múlt században Metzker Károly jegyző, századunkban Hell Ferenc esperes plébános, mindketten anyai ágon a De la Casse családból származtak.

Dr. Györgyi Gézáné Zámor Magda

Jánosz István C. G. Jungról

Jung magyarul újonnan megjelent műve. *Válasz Jób könyvére*, amikor elolvastam az év első felében, bennem is nagy megdöbbenést váltott ki. És ez egyáltalán nem csökkent, sőt fokozódott, amikor a Vigilia októberi száma közölte Jánosz István ismertetését erről a könyvről.

Mit érzek helytelennek Jung könyvében és mit kifogásolok a Vigiliában megjelent írásban?

Jungra vonatkozólag nem tekintem magamat sem „materialista beállítottságú pszichológusnak”, sem „egyész teológusnak”. Nem is az „Isten dolgaiba” vagy a teológia tudományába való beleszólást kifogásolom nála, hiszen erről, az isteni ki nyilatkoztatás, vagyis a keresztény hit alapjáról kiinduló tudományos lépésekről szó sincsen művében. Ezért a természetes emberi ész talaján, annak fényében mozoghat — de ezt joggal el is várhatjuk tőle! Azt kifogásolom tehát, hogy bölcséletileg

elfogadhatatlan, az emberi ész természetes módon is megszerelhető ismereteinek és olykor egymásnak is ellentmondó állításokat tesz Istenről, aki mind a hitnek, mind az észnek tárgya. Ilyen állítások példának okáért, Jánosz cikkéből idézve: „Jahve is változik az idők folyamán, fejlődik, főleg erkölcsileg.”

„Az Istenség azonos a Léttel. Más létező rajta kívül nem létezik, ő a minden mindenben. A mindenséget semmiből teremttette, tehát önmagából.”

„Az Istenség, a Lét önmagában se rossz, se jó.”

Ezek és más hasonlóak az ész színe előtt is abszurdumok, mert az emberi ész saját természetes világosságánál is biztos igazságként meg tud ismerni Istenről sokmindent: azt, hogy van (tehát nem azonos a semmivel!), hogy minden tökéletesség teljessége, nem változik, különbözik a világtól.

Súlyos hiba, ha az ember saját tulajdonságait, korlátozottságát vetíti rá Istenre és súlyos hiba a személyes létező Istent a léttel általában és ugyanakkor annak teljes hiányával is azonosítani. Mindez alapos gyanút kelt arra, hogy Jungnak nem volt komoly bölcséleti megalapozottsága, filozófiai Isten-tani képzettsége. Amikor az „Isten” szót használja, valójában nem erről, a természetes ész, a bölcsélet által is ismert fogalomról beszél.

Jánosz cikkéből (a 733. oldal utolsó előtti bekezdésétől eltekintve) nem tűnik ki világosan, mi az, ami az ő véleménye és mi az, ami Jungé. A cikk befejezése azt engedi sejteni, hogy Jánosz a legnagyobb egyetértéssel adja elő Jung nézeteit, őt az emberi szellem legkiválóbb képviselői közé sorolja. Ezzel a véleménnyel viszont, az előző bekezdésben mondottak alapján, semmiképpen sem lehet egyetérteni.

Hiányolom a Szerkesztőség részéről, hogy nem fűzött megjegyzést ehhez a Jung művét ismertető cikkhez. Az így, minden kommentár nélkül való közlés hallgatóságos egyetértés látszatát kelti az olvasókban. Ennek viszont komoly zavar és félreértés lehet a következménye, mint-hogy nem minden olvasó rendelkezik olyan bölcséleti és teológiai képzettséggel, hogy a közölteket a maguk helyére tudja tenni.

P. Leszkovszky Pál O.P.

SOMMAIRE

- Margarita Lena: Taizé, un modèle de communauté
L'Église et le pluralisme
 Gellért Békés: Le pluralisme culturel de notre temps et l'Église
 János Wildmann: L'Église, lieu de service
 Ferenc Tomka: Le défi du pluralisme
 Gilbert Mihályi: L'Église dans une société pluraliste
 István Dévény: Une maison — plusieurs demeures
 András Máté-Tóth: Une Église universelle polycentrique
 Ágnes Nemes Nagy et Dezső Tandori: Prose
 Márton Kalász et Helvi Juvonen: Poèmes

INHALT

- Margarita Lena: Taizé, ein Modell der Gemeinschaft
Die Kirche und der Pluralismus
 Gellért Békés: Kultureller Pluralismus unserer Zeit und die Kirche
 János Wildmann: Kirche als Ort des Dienstes
 Ferenc Tomka: Die Herausforderung des Pluralismus
 Gilbert Mihályi: Die Kirche in der pluralistischen Gesellschaft
 István Dévény: Ein Haus — mehrere Wohnungen
 András Máté-Tóth: Polyzentrische Weltkirche
 Prosa von Ágnes Nemes Nagy und Dezső Tandori
 Gedichte von Márton Kalász und Helvi Juvonen

CONTENTS

- Margarita Lena: Taizé, a model of community
The Church and the pluralism
 Gellért Békés: The cultural pluralism of our age and the Church
 János Wildmann: The Church as the place of service
 Ferenc Tomka: The challenge of pluralism
 Gilbert Mihályi: The Church in the pluralist society
 István Dévény: One house — several flats
 András Máté-Tóth: Policentric World Church
 Poems by Márton Kalász and Helvi Juvonen
 Writings by Ágnes Nemes Nagy and Dezső Tandori

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERFES ZOLTÁN, PARANCS JÁNOS,
 POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRENYI LÁSZLÓ

A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, KISS SZEMÁN RÓBERT

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk kiadását a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számlaszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Kereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

VIGILIA

SZEMLE

Jókai Anna köszöntése
Czigány György: Mozarttal vacsorázok
Tatay Sándor: A szezon vége

Voce

Molnár Tamás: A hatalom két arca
Erdélyi könyvespolcok

Jókai Anna: Az ifjú halász és a tó
Existentia (1992. 1-4.)

Hrabal: Zsebcselek

Sütő András: A szuzai menyegző

Babits Mihály válogatott versei

A Primavera Kórus egyházzenei lemeze

Jolsvai András: Kárpótolom magam

Jean Genet: Les bonnes

Vörös István: Innenvilág

Storia Religiosa dell'Ungheria

*A szemléket írták: Borbély Szilárd, Fáy Miklós, Jász Attila,
Kállai Katalin, Kenyeres Zoltán, Mucsányi Marianna,
Retkes Attila, Rónay László, Schein Gábor, Tarján Tamás,
Varga Mátyás és Vasy Géza*

Következő számainkból:

Zsinatok az egyház megújulásáért

Az egyház és az etnikai konfliktusok

Laikusok az egyházban

Hogyan beszélhetünk ma Istenről?